

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

303

Betænkning

fra

det af Københavns Kommunalbestyrelse
i Anledning af en Omordning af Nat-
renovationens Udførsel nedsatte
Fællesudvalg.

628.4 L Bet —
gl.

628.4. F

Kjøbenhavn, den 12te Februar 1894.

TEKNISK BIBLIOTEK
Danmarks tekniske Højskole

Til Kommunalbestyrelsen!

Kommunalbestyrelsen har i Septbr. 1892 overdraget til undertegnede Fællesudvalg at afgive Betænkning om den fremtidige Ordning af Udførselen af Natrenovationen her i Staden.

I Fællesudvalgets Sammensætning er foregaaet den Forandring, at Hr. Fabrikejer Hagemann er indtraadt i Stedet for Hr. Overretsassessor Ipsen.

Uden at komme dybt ind paa Renovationssagens Forhistorie finder Udvalget dog Anledning til kortelig at minde om den Forhandling, som fandt Sted i 1889 (sml. Borgerrepr. Forh. 1889—90, pag. 507—532). Der forelaa den Gang et Forslag fra Magistraten om Oprettelse af en Overenskomst med Kjøbenhavns Renovationskompagni, ved hvilken dettes Forpligtelser og Rettigheder fastsloges, og i det Hele Renovationsvæsenet kom under en mere fast Ordning, og samtidigt indeholdt Overenskomsten Bestemmelser om, at Selskabet skulde indrette en Transport af Latrin med de bestaaende Statsbaner og inden Forløbet af 6 Aar efter Overenskomstens Ikrafttræden rømme det bestaaende Oplagssted paa Raadmandsmarken. Man haabede derved at skabe et Antal af nye Forbrugere af Latrin, idet det er indlysende, at Transportudgifterne stille en vis Grænse for den Afstand fra Byen, inden hvilken det lønner sig at hente Latrin til Gjødning. Ved nu at føre Latrinen ud til forskellige Jern-

banestationer vilde man skabe nye Afsætningscentre og derved faa et større Forbrug.

I den Betænkning, som det af Borgerrepræsentationen nedsatte Udvalg har afgivet om det af Magistraten i denne Sag stillede Forslag, hedder det: »Naar man — uden at indlade sig paa en Drøftelse af det københavnske Renovationssystems almindelige Fortrin eller Mangler i Sammenligning med andre Systemer, navnlig Kanalisationen — opkaster det Spørgsmaal, om det, som det nu en Gang er, kan siges hidtil at virke paa en tilfredsstillende Maade, saa maa der herpaa vistnok i al Almindelighed gives et bekræftende Svar. Hermed skal det dog ikke være sagt, at den nuværende Ordning ikke skulde have sine svage Punkter; slige findes, og der er navnlig to, der strax falde i Øinene: 1) den store Magasinering af Latringjødning paa Byens Grund og 2) Mangelen af faste Regler for den Betaling, Ejendomsbesidderne maa yde til Entreprenørene, hvorved der er aabnet Mulighed for Vilkaarlighed fra disses Side, hvad Taxtansættelserne angaar.« Udvalget udtaler efter en nærmere Omtale af disse to Punkter, at det i Hovedtrækkene kan anbefale det af Magistraten fremsendte Forslag til en Overenskomst med Københavns Renovationskompagni, »da det ikke kan være Tvivl underkastet, at det i det Væsenlige vil kunne raade Bod paa disse Mangler. Idet Renovationskompagniet i den foreslaaede Overenskomst forpligter sig til at etablere en hurtig og regelmæssig Fjernelse pr. Jernbane af en stor Del af Latrinoplagenes Indhold, vil det blive muligt i en nogenlunde nær Fremtid at ophæve Oplaget paa Raadmandsmarken, uden at de andre Oplag derfor udvides. Og samtidig formentlig der i Overenskomsten Renovationskompagniet Ret til uden Magistratens Samtykke at forhøje de nuværende Priser for Bortførelsen af Fækaliene.«

Den i 1889 truffne Ordning betegnede nu sikkert, som ogsaa udtrykkeligt udtalt af det dengang nedsatte Udvalg, et væsentligt Fremskridt; men man var dog allerede dengang ikke blind for, at der vedblivende vilde klæbe Mangler ved Ordningen af Natrenovationen, og i Aarenes Løb

har man mere og mere faaet Øinene op for disse, efterhaanden som de almindelige sanitaire Forhold ere blevne forbedrede ved Hjælp af Sundhedsvedtægtens Bestemmelser, og som Følge heraf de almindelige Fordringer til Sundhedsforhold ere blevne forøgede. Det viste sig derhos, at det ved Overenskomsten af 1889 bl. A. tilsigtede Formaal — at faa Latrinoplagerne paa Byens Grund formindskede — ikke naaedes saa hurtigt som ønskeligt, og Misfornøielsen med den hele Ordning forøgedes derved yderligere, saaledes som det oftere er kommet stærkt til Orde i Borgerrepræsentationen (sml. f. Ex. Borgerrepr. Forh. 1892—93 pag. 96—114).

Det har imidlertid altid været anerkjendt i Kommunalbestyrelsen, at en mere indgribende Reform paa dette Omraade ikke vilde kunne gennemføres uden betydelig at forøge Udgiften for Huseierne (de ved Overenskomsten af 1889 opnaaede Forbedringer havde ikke medført nogensomhelst Udgift for disse). Man skal i saa Henseende henvise til Udtalelserne i Skrivelse fra Brolægningsinspecteuren af 10de Mai 1892, hvori denne Embedsmand oplyser, at de aarlige Udgifter — under Forudsætning af, at der indføres hyppigere Skiftning af Beholderne (Ophør af Omhældning), forbedret Rengjering af Tønderne, nogen Forbedring af Vogne og Beholdere, større Udgift til Folkehold og Administration og deslige — kalkulatorisk kunne anslaaes til 318,000 Kr. Værdien af Gødningen mener han ikke kan sættes høiere end til 28,000 Kr., saa at Betalingen for Udførselen maa andrage c. 290,000 Kr., hvilket vil svare til c. 1 Kr. 16 Øre pr. Individ pr. Aar. Hertil maa endnu lægges den fornødne Sum til Forrentning af den øieblikkelige Udgiftskapital til Overtagelse af Materiel m. m. Han anslaar denne til 400 à 450,000 Kr., hvortil endnu kommer de fornødne Staldrum, Vognremiser, Boliger til Funktionairer o. s. v. Hvis man samtidigt vilde indføre nye Beholdere af forbedret Materiale og Konstruktion, anslaar han Udgiften til denne Foranstaltnings Gjennemførelse alene til over $\frac{1}{4}$ Million. I Skrivelse af 11te Mai 1892 fra Brolægningsinspec-

teuren bemærkes, at Prisen i Byer i Tydskland med Tøndesystem og Beholderne omtrent af samme Størrelse som hos os varierer mellem 1.40 og 2 Mark pr. Individ pr. Aar eller 1 Kr. 25 Øre og 1 Kr. 80 Øre, medens Betalingen her nu vil være omkring 1 Kr. pr. Individ pr. Aar.

Det kan derfor ikke undre, at man har været betænkelig ved at rejse hele dette Spørgsmaal, navnlig saalænge den ved Overenskomsten fastsatte Frist for Jernbanetransportens fulde Gjennemførelse og Oplagenes Tømning ikke var udløben. At det ikke desmindre allerede nu er kommet til at foreligge, skyldes da ogsaa, som det vil erindres, alene den Omstændighed, at der fra Kjøbenhavns Renovationskompagni fremkom Forlangende om en betydelig Forhøielse af den Betaling, som Huseierne skulle yde. Oprindeligt gik Forlangendet ud paa (sml. Borgerrepr. Forh. 1892—3 Tillæg pag. 1—9), at Betalingen skulde forhøies med 1 Kr. 16 Øre pr. Beholder pr. Aar, en Begjæring, som i Skr. af 13de Juni 1892 præciseredes derhen, at Forhøielsen maatte andrage 1 Kr. 20 Øre pr. Beholder pr. Aar. I sin Skr. af 7de Sept. 1892 bemærker Magistraten, at den har søgt ved Forhandlinger med Kompagniet at opnaa forskellige Forandringer og Forbedringer i Udførselen — sigtende til ved en Udvidelse af Jernbanetransporten at faa indført en hurtigere og regelmæssig Formindskelse af Størrelsen af Latrinbeholdningerne paa Stadens Grund — og samtidigt at gjenoptage Forhandlingerne om en Taxtregulering, men at det imidlertid ikke var lykkedes at bevæge Selskabet til at indgaa paa Magistratens Forslag til Ændringer, som dog ikke vare meget indgribende, og da Selskabet bestemt fastholdt sit Forlangende, og da det maatte indrømmes, at Billighed talte for, at der gaves Selskabet Erstatning for den ved Lønningsforhøielser m. m. foraarsagede aarlige Merudgift, var den samlede Magistrat enig om, at der kunde tilstaaes Kompagniet Tilladelse til at forhøie Betalingen pr. Beholder med 1 Kr. 20 Øre pr. Aar.

Da denne Beslutning definitivt meddeltes til Bestyrelsen, udtalte den imidlertid, at Kompagniet ikke kunde nøies der-

med, men nu maatte forlange en Forhøielse af 2 Kr pr. Beholder pr. Aar, hvilket Forlangende i Skrivelse af 27de August 1892 navnlig motiveredes ved en Henviisning til de daarlige Afsætningsforhold i den senere Tid, idet det bemærkedes, at disse ikke kunde antages at være af nogen forbigaaende Karakter, men tværtimod maatte formodes at blive af varig Natur. Magistraten forment, at man ikke, i hvert Fald ikke uden at Spørgsmaalet om mere indgribende Forandringer i den nuværende Ordning optoges til alvorlig Forhandling, kunde gaa ind paa denne Begjæring af Selskabet, som fremkom ganske uventet, og som ikke syntes tilstrækkelig motiveret, idet Selskabet var gaaet ud fra en Antagelse om Afsætningsforholdene, som vel i Øieblikket var rigtig, men om hvis Varighed man neppe kunde have nogen fuldt begrundet Mening, førend en noget længere Tid var forløben. Som Forholdene stillede sig, troede Magistraten imidlertid ikke at burde forsinke Sagen ved at prøve nye Forhandlinger med Kompagniet, hvorimod den ansaa det for rigtigt at foreslaa hele Spørgsmaalet om Natrenovationen undergivet en samlet Overveielse i et Fællesudvalg.

Hertil sluttede Borgerrepræsentationen sig, idet man fra forskjellig Side stærkt pointerede Ønskeligheden af at komme til en radikal Omordning af det hele Forhold.

Det første Spørgsmaal, som forelaa, angik altsaa det at Kompagniet reiste Forlangende om Tilladelse til at forhøje Betalingen med 2 Kr. pr. Beholder pr. Aar, hvortil Kompagniet knyttede Fordring om en snarlig Afgjørelse (i sin Skrivelse af 27de August 1892, i hvilken Forlangendet er fremkommet, udtaler Kompagniet, at det ønsker at erholde den ansøgte Tilladelse i Løbet af de første 8 Dage af September Maaned). Det stod imidlertid Fællesudvalget klart, at der maatte udkræves en ikke ringe Tid til at underkaste denne Sag en saa indgaaende Undersøgelse, som vilde fordres til at opstille Forslag til en ny Ordning, og Fællesudvalget stillede derfor det Forslag til Kommunalbestyrelsen, »at der svares Selskabet, at Tilladelse til en saadan Forhøielse for Tiden ikke kan indrømmes«. Dette Forslag til-

traadtes af den samlede Magistrat, og i Borgerrepræsentationens Møde den 24de Oktober 1892 vedtoges det enstemmig at tiltræde Fællesudvalgets Indstilling, efterat et Ændringsforslag gaaende ud paa at forsøge at naa en Forbedring af Forholdene gennem Forhandlinger med det nuværende Kompagni var forkastet med alle Stemmer mod 3.

Efterat Kommunalbestyrelsens Beslutning var meddelt Kompagniet, fremsendte dette en Opsigelse af Overenskomsten af 1889, saaledes at Kompagniet kunde ophøre med sin Virksomhed den 1ste November 1893.

Fællesudvalget ønsker strax at fremsætte en Bemærkning, som vist vil findes fuldt motiveret ved en Del af de Antydninger og Forslag til en Ordning, som ville blive omtalte i det Efterfølgende, og det er denne, at hele Renovationsspørgsmaalet tilsyneladende ikke er vanskeligt at løse, naar man kan nøies med at angive Hovedtrækkene; Vanskelighederne ved Opgaven komme derimod stærkt frem, naar der bliver Tale om Gjennemførelsen i Praxis og om Enkelthederne. Et Bevis herfor er ogsaa det Faktum, at Renovationsspørgsmaalet er paa Bane i de fleste større Byer og Gjenstand for indgaaende Undersøgelser og Overvejelser, og der er neppe nogen større By, hvor man er kommet til en fuldt tilfredsstillende Ordning; men selv om dette maatte være Tilfældet, vilde en saadan Ordning utvivlsomt ikke kunne overføres paa vore Forhold med nogen Udsigt til at vinde almindeligt Bifald.

Der har saaledes oftere været Tale om, at Forholdene i vort Nabolands Byer Gøteborg og Stockholm vare ordnede paa en god Maade, og skjøndt Fællesudvalget efter det Kjendskab, som allerede havde hertil, ikke nærede meget Haab om at kunne anbefale den der stedfindende Ordning til Overførelse paa vore Forhold, har det dog ladet sig det være magtpaaliggende at fremskaffe detaillerede Oplysninger herom ved at lade to af Kommunens Embedsmænd, Brolægnings-

inspecteuren og Inspecteuren for Kvægtorvet og Slagtehusene, undersøge Forholdene paa Stedet. En Beretning herom er afgivet den 13de Oktober 1892 og vedhæftet medfølgende Bilag 1.

En kort Redegjørelse for Hovedpunkterne vil have Betydning for Forstaaelsen af det Efterfølgende:

Göteborg. Kommunen besørger mod Afgift fra Ejerne Afhentningen af Latrin, som opsamles i Tønder eller Kasser. Daglig bliver Indholdet i disse behandlet med Kalk eller Tørv, som tilblandes i et vist Forhold. Afhentningen sker henholdsvis Vinter og Sommer mellem Kl. 3 og c. Kl. 6 $\frac{1}{2}$ og mellem Kl. 7 og c. Kl. 10 $\frac{1}{2}$ Eftermiddag ved, at Fækalierne læsses i Karrer og bortkjøres; den dannede Blanding af Latrin og henholdsvis Kalk eller Tørv sælges til Landbruget.

Stockholm. Ligeledes her besørger det Offentlige Afhentning af Latrin mod en Afgift fra Ejerne, som er fastsat til 50 Øre for hver Afhentning af en Beholder, som altsaa her bortkjøres med Latrinen. Beholderen afhentes kun efter Forlangende af Ejeren. Beholderne, som tidligere vare af Træ, ere nu for største Delen af Staalplader, og ved Afhentningen forsynes de med et tætsluttende Laag, som spændes fast. Udkjørselen begynder Kl. 11 om Aftenen og sker til Aflæsningsstationer, som ere Bistationer til bestaaende Jernbanelinier, ad hvilke Beholderne beføres til en større Afstand fra Byen til Oplag, hvorfra man søger at sælge den til Landbrugere, uden at dog denne Afsætning synes at kunne holde Skridt med Produktionen, hvorfor større Ophobninger af Latrin have vist sig at være uundgaaelige.

Fællesudvalget overdrog derefter til de nævnte Embedsmænd at give en Fremstilling af Natrenovationssagen og at fremkomme med Forslag til den fremtidige Ordning, hvorefter de i Slutningen af April 1893 fremsendte den som Bilag 1 medfølgende Betænkning, som indeholder en indgaaende Behandling af de Hovedpunkter, som det i denne Sag formentlig kommer an paa: at udføre Afhentningen paa en for Beboerne saa lidet generende Maade som muligt, at

undgaa den saameget paaklagede Omhældning, at indrette Beholderne saaledes, at de kunne renses paa en tilfredsstillende Maade og endelig med Hensyn til Afsætningsforholdene at forhindre en saa stor Ophobning som nu af Latrin paa Byens Grund foruden en Del andre mindre væsentlige Punkter. Angaaende Afsætningsforholdene er der af dem ført Forhandlinger med Repræsentanter for Landbostanden som Konsumenter. Fællesudvalget vil senere komme tilbage til dette vigtige Spørgsmaal og skal her kun bemærke, at der til Latrinens Anvendelse som Gødning er knyttet forskellige Omstændigheder, som gjøre Besvarelsen særlig vanskelig: Ublandet raa Latrin tør kun anvendes med Kritik til visse Afgrøder; Brugen af raa Latrin medfører Gener baade paa selve Forbrugsstedet og under Transporten, hvilket bl. A. har medført, at flere af Nabokommunerne have forbudt Passage af Vogne med Latrin om Dagen; Latrinen er af forskellige Grunde i Landmændenes Gruber underkastet et stærkt Svind; endelig er der med Transporten af Latrin forbundet betydelige Udgifter.

Resultatet af deres Overvejelse have nævnte Embedsmænd i Korthed formuleret i følgende Punkter:

- »1) Efter Overtagelse af en Del af Selskabets Driftsmateriel fortsættes Driften med følgende Ændringer:
- 2) Gradvis Indførelse af Staaltønder med tætsluttende Laag. Bestemt Model, der kun sælges af Kommunen.
- 3) Gradvis Omordning af den nuværende Latrinkonstruktion til Skoleklosettyperne med direkte Afløb af Urinen til Kloak.
- 4) Forøgelse af Pottetøndernes Antal.
- 5) Gradvis Indførelse ved Etageklosetter af direkte Afløb af Urinen til Kloak og vandtæt Gulvbelægning i Klosetrummene.
- 6) Udvidelse af Tiden for Afhentningen.
- 7) Ophør af Omhældning, regelmæssig Afhentning mindst 1 Gang om Ugen uafhængig af Tøndens Fyldningsgrad.
- 8) Damprensning af Tønderne paa Oplagene.
- 9) Bevaring af Lersøoplaget, nyt Oplag paa Amager, senere et nyt Oplag i Vesterfæld.

- 10) Eventuel Bevaring af Jernbaneoplaget ved Hedehusene, nye Jernbaneoplag ved Lyngby, Glostrup og Ballerup.
- 11) Indretning af Maskinanlæg ved Oplagene samt Anlæg sammesteds til Tørvekompostering af en Del af Massen.
- 12) Taxtregulering.
- 13) Forandringer af Sundhedsvedtægten.

Fællesudvalget har været fuldt enig i, at der ved disse Forslag vilde opnaaes meget væsenlige Forbedringer, og at Ordningen maatte siges at være tilfredsstillende, hvis de kunde gennemføres, men det har næret nogen Betænkelighed, om ikke Forslagenes Gennemførelse vilde medføre større Udgifter end nødvendigt.

Af den Grund har Fællesudvalget f. Ex. ment, at der ikke var tilstrækkelig Aarsag til at skride til Gennemførelsen af Punkt 3: Omordning af Latrinkonstruktionen og Punkt 5: Gradvis Forandring af Etageklosetterne, og hvad det førstnævnte Punkt angaar, er der ogsaa kommet til Orde nogen Frygt for, at det vilde blive vanskeligt at undgaa ilde Lugt uden hyppig Rensning og Skylling af Ledningerne for Urinen. Det gjælder formentlig om at angive, hvilke Forbedringer der maa ansees for de væsenligste, og søge dem gennemførte, da man ved at tage formeget med kunde løbe Fare for ikke at naa det, som maa være Maalet. De andre Punkter vil Fællesudvalget komme nærmere ind paa efterhaanden.

I Overensstemmelse med det foran Anførte opstillede Fællesudvalget et Program for den fremtidige Ordning og udsendte Forespørgsel til det bestaaende Kompagni o. A., om de vilde indgive Tilbud paa Overtagelse af Natrenovationen her i Byen paa Grundlag af Bestemmelserne i dette Program. Fællesudvalget modtog forskellige Besvarelser herpaa; men det viste sig umuligt at benytte dem til Basis for et Forslag til denne saa vigtige og vanskelige Sags Løsning paa en nogenlunde tilfredsstillende Maade, og det saameget mere, som der var fremkommet en ny Tanke, hvorved idetmindste Ankerne mod de store Latrinoplag kunde imødegaas, nemlig den: at indtørre Latrinen til et Pulver, hvis Opbevaring og Transport ikke frembød særlige Betænkelig-

heder. Inden den 1ste August 1893 maatte der imidlertid ifølge Overenskomsten afgives Erklæring til Kompagniet om, hvormeget Kommunen vilde overtage af dets Materiel og Ejendomme.

Af den Grund stillede Fællesudvalget under 6te Juli 1893 følgende Forslag:

«Kommunalbestyrelsen giver Fællesudvalget Bemyndigelse til med bindende Virkning for Kommunen at afgive den i Overenskomstens § 6 tredie Stykke omtalte Erklæring om, hvilke Gjenstande Kommunen vil overtage for at kunne fortsætte Udførselen af Latrin efter den 1ste November 1893, samt Bemyndigelse til at træffe de Foranstaltninger, som Fællesudvalget finder nødvendige for at kunne fortsætte Udførselen af Latrin efter den 1ste November 1893, dog at de i Henhold hertil trufne Bestemmelser ikke skulle gjælde udover 1ste November 1894.»

Dette Forslag vedtoges af Kommunalbestyrelsen, og i Henhold hertil er afsluttet Overenskomst om Fortsættelse af Udførselsvirksomheden ved de bestaaende Kompagnier indtil den 1ste November 1894, idet der samtidigt er meddelt disse Tilladelse til at forhøje Betalingen for Afhentningen.

Efterat have afsluttet Fremstillingen af disse Forundersøgelser, skal Fællesudvalget, idet det fremsætter sine Forslag, give en Fremstilling af de væsentligste Mangler ved den nuværende Ordning af Natrenovationen, som det har været Opgaven at afhjælpe, nemlig:

A. Mangelfuld Beskaffenhed af Beholderne.

De nuværende Beholdere ere forfærdigede af blødt Træ, som indsuger Fækalierne, saa at de ikke kunne renses paa en fuldt forsvarlig og betryggende Maade. Deres Konstruktion tillader ikke, at de ved Bortbæringen og Bortkjørselen lukkes tæt, hvorfor megen ilde Lugt fremkommer under Transporten.

B. Mangler ved Afhentningen.

Beholderne afhentes af Entreprenuerne efter deres Skjøn om Nødvendigheden. En Beholder, som bliver lidet benyttet, kan derfor komme til at henstaa meget længe. Ved Afhentningen indsættes ofte Beholdere, som ikke ere rensede, idet der sker Omhældning af Indholdet fra den ene Beholder til den anden for at undgaa at kjøre Beholdere bort, som ikke ere nogenlunde fyldte. Ved Omhældningen kan ikke undgaas, at en Del af Indholdet spildes og dels siver ned i Jorden dels optages i Kloaken.

C. Størrelsen af Latrinoplagerne paa Byens Grund.

Det har vist sig uundgaaeligt for Kompagniet at have store Latrinoplag i Udkanterne af Byens Grund, fordi det ikke har kunnet afsætte Latrinen med den ønskelige Hurtighed. Disse Ophobninger, som ved deres ilde Lugt afgive en Gene for de nærmere Omgivelser og ogsaa maa vække nogen Betænkelighed i almindelig sanitair Henseende, har det naagt gjentagne Paalæg og Løfter vist sig umuligt at faa formindskede.

Med Hensyn til det første Hovedpunkt:

A. Mangelfuld Beskaffenhed af Beholderne, skal Fællesudvalget først bemærke, at Ankerne tildels gaa ud paa, at der fremkommer ilde Lugt under Transporten, og det finder derfor Anledning til at omtale et System, som har været stærkt fremme i den offentlige Diskussion, og om hvilket det er blevet paastaet, at det frembød mange forskjellige Fortrin. Fællesudvalget sigter herved til den f. Ex. i Gøteborg indførte Blanding af Fækaliernes med Tørv. Tørvemel har den Egenskab at kunne optage Vædske i en Mængde af indtil 9 Gange sin egen Vægt, og dette Forhold er benyttet paa den Maade, at man ved at tilsætte Tørvemel til Fækaliernes har ladet dette opsuge de flydende Bestanddele, hvorved Gjæringen i Massen forsinkes; da Tørvemelet desuden optager en Del af Ammoniak og de særlig ilde lugtende Stoffer, som udvikles af Fækaliernes, vil Tørvemelet borttage en stor Del af Genen

ved ilde Lugt baade under Fækaliernes Henliggen og under deres Transport; den dannede Blanding er desuden let at behandle og vil formentlig kunne forsendes med Jernbanerne i de almindelige Lastvogne. Man har ogsaa tidligere villet tilskrive Tørvens desinficerende Egenskaber, men dette synes efter de nyeste Undersøgelser ikke at kunne fastholdes. Indblandingen af Tørv bør naturligvis ske direkte i Latrinerne umiddelbart efter hver Benyttelse af disse, og der er neppe i Praxis funden nogen fuldt tilfredsstillende Indretning hertil.

Metoden er indført i flere Byer i Tydskland f. Ex. Brunsvig og ogsaa forsøgt i flere Byer i Sverrig og her i Landet, men den er ikke gennemført i Byer af Kjøbenhavns Størrelse og kan neppe gennemføres heri Byen af flere Grunde, blandt hvilke vi navnlig skulle fremhæve det økonomiske Hensyn. Den Tørvemasse, som vilde være fornøden for Byen, vilde andrage 10,000 à 15,000 Tons aarlig eller henimod $\frac{1}{3}$ à $\frac{1}{2}$ af den hele aarlige udførte Fækalmasse og vilde koste i Anskaffelsesværdi alene 2 à 300,000 Kr. Hertil maatte endnu lægges Udgifterne til at transportere denne store Masse omkring til Latrinerne og fordele den i disse, til at forsyne disse med de for Indstrøningen fornødne Indretninger, og til at transportere den saaledes tilkommende Tilvæxt i den Fækalmasse, som bortføres. Med Hensyn til Værdien af Massen som Gødning, da vilde man neppe kunne vente at opnaa væsenlig høiere Pris for den end for den ublandede raa Latrin; man maa tvertimod meget mere befrygte, at Transportudgifterne, som stille store Vanskeligheder for Afsætningen af den raa Latrin, ville stille endnu større Vanskeligheder for Afsætningen af Tørvekomposten.

Den Tanke at opnaa nogen Forbedring af Natrenovations-systemet i Retning af Lugtfrihed ved Tilsætning af Tørvemasse maa Fællesudvalget derfor anse for urealisabel for Kjøbenhavn.

Fællesudvalget kan derimod ikke skjønne rettere, end at den i Stockholm indførte Indretning af Beholderne efter den forelig-

gende Erfaring maa siges at være anbefalelsesværdig, ligesom den ogsaa findes optagen under Punkt 2 i de af de kommunale Embedsmænd stillede Forslag. Beholderne kunne ved Afhentningen lukkes tæt og kunne renses tilfredsstillende.

Der kunde ogsaa være Tale om at vælge Beholdere af Egetræ, som meget godt vilde kunne lukkes tæt, og formentlig ved en Imprægnering vilde kunne behandles saaledes, at de kunde taale at underkastes Rensning ved Damp; de vilde vistnok blive varigere end Staaltønderne, men Anskaffelsesværdien vilde blive højere, og Fællesudvalget har nogen Tvivl, om det i Tidens Løb vil vise sig muligt at rense Trætønderne fuldstændigt, idet det maa befrygtes, at Træet vil indsuge Fækalstoffer.

Dimensionerne af Staaltønderne bør utvivlsomt være noget anderledes end i Stockholm for at kunne passe i vore Latriner; Højden maa være c. $23\frac{1}{2}$ " i Stedet for 21", og Vidden foroven noget større end forneden, dog saaledes at Rumfanget ikke bliver væsenlig større.

Med Hensyn til Bekostningen ved Gjennemførelsen af denne Foranstaltning skal nævnes, at en saadan Staaltønde regnes at ville koste c. 6 Kr. Der findes for Tiden c. 27,500 Latrintønder heri Byen, og regnes hertil en Reserve af c. 2,500, faaes altsaa 30,000 Staaltønder à 6 Kr. eller 180,000 Kr. Der vil behøves c. 3000 Laag med Bøiler og Ringe, som regnes at koste 10 Kr. pr. Stk. eller i alt 30,000 Kr. Gaar man ud fra, at den, der overtager Natrenovationens Udførsel, tillige maa anskaffe Beholdere m. m. i Stedet for de nu eksisterende (sml. nedenfor), maa Afgiften fra Husejerne forøges med det til Forrentning og Amortisation af Anskaffelseskapitalen medgaaende Beløb. Regnes hertil 5 % af fornævnte 210,000 Kr. eller 10,500 Kr., vil det altsaa give et Tillæg til den aarlige Betaling pr. Beholder af c. $\frac{1}{3}$ Kr. Angaaende Vedligeholdelsesudgifterne er det vanskeligt forud at angive noget bestemt.

For Tiden er Reglen den, at hver Husejer bekoster Anskaffelsen af det fornødne Antal Beholdere fra Begyndelsen, og for Fremtiden maa han da have Forpligtelse til at anskaffe

Staalbeholdere. Disses Vedligeholdelse og Fornyelse tænkes derimod fremtidig ligesom hidtil besørget af Entreprenørerne og Udgiften herved altsaa indbefattet i den Sum, som Eierne betale for Afhentningen. Fællesudvalget formener, at Indførelsen af Staaltønder bør ske for hele Byens Vedkommende saa hurtigt som muligt (man har tænkt sig et Tidsrum af 3 Aar).

De nuværende Beholdere renses, efter at være tømte, ved koldt Vand og Børstning med en Kost; denne Rensning er ikke tilfredsstillende, og det er netop en af Hovedgrundene, hvorfor Fællesudvalget har foreslaaet Indførelsen af Staaltønder, at de kunne renses fuldstændigt ved hedt Vand eller ved en Dampstraale, eftersom Erfaringen maatte vise, at den ene eller anden Fremgangsmaade er mest tjenlig.

Fællesudvalget foreslaar derfor Indførelsen af en Rensning af Beholderne ved hedt Vand eller ved Damp.

Hvor stor Merudgift en saadan fuldstændig Rensning vil medføre, er ikke let at beregne. Man har som ovennævnt anmodet Kjøbenhavns Renovationskompagni om at give Tilbud paa Fortsættelsen af Virksomheden under forandrede Forudsætninger, og Kompagniet har beredvilligt efterkommet Anmodningen og indsendt saadanne Tilbud. Kompagniet beregner i et Tilbud af 6. Juni 1893, som forudsætter en ugenlig Afhentning, at Udgiften til Damprensningen af alle Beholderne og Optøningen af frosne Beholdere vil andrage pr. Beholder pr. Aar 1 Kr. 20 Øre; det opgiver, at de fornødne Anlæg ville koste c. 80,000 Kr., og at Driftsomkostningerne ville andrage c. 30,000 Kr. pr. Aar; ved en ti Dages Afhentningsturnus vil den aarlige Merudgift kunne antages at blive noget mindre.

Det andet Hovedpunkt var (pag. 11):

B. Mangler ved Afhentningen.

I den Retning foreslaas i Bilag 1 under Punkt 7: Indførelse af en regelmæssig ugenlig Turnus, saaledes at hver Beholder skal afhentes mindst 1 Gang om Ugen uafhængig af Fyldningsgraden, og samtidigt en ny Beholder indsættes.

Fællesudvalget erkjender, at det vilde være ønskeligt at kunne naa hertil, men har dog efter de senere fremkomne Oplysninger ikke troet at turde foreslaa det af Hensyn til

Udgifterne; om man senere kan komme dertil, maa overlades til Fremtiden. Det skal ikke lades ubemærket, at det var ønskeligt at kunne bortskaffe Excrementerne fra Nærheden af Boligerne saa hurtigt som muligt og helst umiddelbart efter Kvitteringen; dette lader sig imidlertid ikke gjøre ved et Tøndesystem; der maa altid gaa Dage hen, inden Afhentningen kan ske, og naar dette er Tilfældet, maa det formentlig siges at være af mindre Betydning, om man vælger det foreslaaede Maximum 1 Uge eller tager et lidt større Dagetal, f. Ex. 10 à 11 Dage som den regelmæssige Afhentningsturnus. For at skjønne, hvorvidt en tidages Turnus vil kunne passe under vore Forhold, bemærkes Følgende: Den Fækalmasse, som skal udføres, er for Tiden pr. Døgn c. 220,000 Pd., eller for 10 Døgn c. 2,200,000 Pd., hvilket fordelt paa de tilstedeværende c. 27,500 Beholdere vilde give for hver c. 80 Pd. En Beholder af Størrelse som i Stockholm rummer fyldt c. 100 Pd.; som ovennævnt ere de, som foreslaaes anvendte her, lidt høiere, men væsenlig af samme Rumfang. Det vil heraf sees, at hvis alle Beholderne benyttedes i samme Omfang, vilde de ved en Afhentning hver tiende Dag, blive omtrent $\frac{4}{5}$ fulde. En saadan ensformig Benyttelse finder imidlertid ikke Sted; navnlig maa de saakaldte Pottetønder, ligesom det ogsaa nu er Tilfældet, afhentes hyppigere; det vil maaske være muligt at opnaa en noget større Ligelighed i Benyttelsen ved at etablere nogle flere Pottetønder eller ved at omdanne nogle af de nuværende Sædetønder til Pottetønder.

For Øieblikket har Renovationskompagnierne den Forpligtelse at afhente Beholderne efter Fornødenhed, og der fordres ikke nogensomhelst Kontrol i denne Retning fra Husejerne. Skal imidlertid Omhældningen ophøre, og en regelmæssig Afhentning indføres, vil det være nødvendigt at paakalde nogen Støtte fra Husejernes Side. Ejeren maa anmelde, om han udenfor den ordinaire 10 Dages Turnus ønsker at faa flere eller færre Beholdere afhentede med færre Dages Mellemrum regelmæssigt eller kun undtagelsesvist, og Afhentningen maa da ske mod, at der herfor gives

en foroget Betaling; men det vil let skjønnes, at Ansaret for, at Beholderne ikke blive overfyldte og derved foraarsage Urenlighed og Spild af Fækallier, maa paahvile Ejeren, forsaavidt han ikke i betimelig Tid har forlangt Beholderen afhentet.

I Stockholm afhentes Beholderne kun efter særligt Forlangende hver Gang fra Eierne, som i den Anledning have en meget bestemt Forpligtelse til at afgive Anmeldelsen saa tidligt, at Beholderen ikke bliver stærkere fyldt, end at Laaget uden Vanskelighed kan paasættes, saaledes at Intet spildes. Ved denne Anordning vil opnaaes, at Beholderne i Reglen ere næsten fulde, naar de afhentes, og Afhentningen vil derfor ske sjældnere og fordre mindre Udgift; men der kan indvendes, at Beholderne undertiden kan komme til at staa meget længe, og Fællesudvalget formener i hvert Fald, at denne Methode ikke vil være gennemførlig her i Byen trods den større Prisbillighed.

Saaavel Bestemmelsen om, at det for Fremtiden skal kunne paalægges Husejerne ved Indretningen af nye Latriner at anskaffe Staaltønder, som Bestemmelsen om de nye Krav, der maa stilles til Husejerne med Hensyn til Tilsyn med Tøndernes Afhentning, vil nødvendiggjøre nogle Tillæg til Sundhedsvedtægten. Samtidig maa man da, for at forhindre et nu stedfindende Misbrug af Beholderne til deri at henkaste forskellige Ting, anse det for rettest, at det udtrykkelig bestemmes, at Beholderne kun maa benyttes efter deres egenlige Bestemmelse til Optagelse af Excrementer. Udvalget skal derfor foreslaa, at der i Sundhedsvedtægtens § 17, 1ste Stykke efter »Form tilføies »Materiale«, og at der ved Slutningen af Stykket tilføies: »Beholderne maa kun benyttes til Optagelse af Excrementer, og Eierne maa selv paase, at Afhentningen sker, inden Beholderne ere overfyldte«.

Fællesudvalget skal nu gaa over til at paavise, hvor stor Merudgift de nye Bestemmelser om Afhentningen kunne antages at ville medføre.

Kjøbenhavns Renovationskompagni beregner i sit før-omtalte Tilbud af 6te Juni 1893 (under Forudsætning af

en ugenlig Afhentningsturnus), at en Fordring om Ophør af Omhældning vil medføre en Merudgift pr. Beholder pr. Aar af 4 Kr. 6 Ø. Damprensning af Beholderne er ovenfor angivet til 1 Kr. 20 Ø. pr. Beholder pr. Aar, og lægges nu hertil Rente og Amortisation af den Kapital, som anses nødvendig for nye Anlæg (heri dog ikke medregnet Anskaffelse af Staal-tønder) c. 510,000 Kr. med $6\frac{1}{2}$ pCt. eller c. 33,000 Kr., hvilket giver c. 1 Kr. 18 Ø. pr. Beholder pr. Aar, faaes en Grundpris af 17 Kr. pr. Beholder pr. Aar. For de Beholdere, som skulle tømmes regelmæssigt med færre Dages Mellemrum, forlanger Kompagniet 40 Ø. for hver Gang, og for de Beholdere, som skulle tømmes uregelmæssigt efter speciel Rekvisition, 50 Ø. for hver Afhentning, eller den samme Betaling, som Ejerne erlægge i Stockholm.

Kompagniet forudsætter, at Kommunen ved Kontraktforholdets Ophør eventuelt vil overtage saavel de ovenfor nævnte nye Anlæg til Værdi af c. 510,000 Kr. som de nuværende Anlæg og Materiel, som ansættes til en Værdi af c. 450,000 Kr. Hertil kommer endnu Værdien af Staal-tønder og Laag c. 210,000 Kr., saa at hele Beløbet vilde andrage c. 1,170,000 Kr. Kompagniet tænker sig, at der af Beløbene for Anlægene skulde beregnes en Amortisation af 2 pCt., og Overtagelsessummen vilde saa i sin Tid være at fastsætte herefter.

Efter Anmodning har Kompagniet senere gjort Tilbud under Forudsætning af en 10 Dages Afhentningsturnus, og i Skrivelse af 7de Juli og 15de Aug. 1893 angives Grundprisen til 12 Kr. pr. Beholder pr. Aar, saaledes at der for Beholdere, som ønskes afhentede 2 Gange i 10 Dage, beregnes en Betaling for Extraafhentningen af 1 Kr. mere eller 13 Kr. og for anden regelmæssig Extraafhentning 2 Kr. mere altsaa 14 Kr. Udgiften til nye Anlæg vilde reduceres med c. 40,000 Kr. Kompagniet bemærker, at det i Tilbudet har forudsat, at Antallet af Beholdere paa Byens Grund forøges med c. 3,000, og at det derefter formener, at Extraafhentningen vil blive 15 à 20 % af den ordinaire Afhentning.

Et andet af de nu bestaaende Renovationskompagnier

nemlig Nørrebroes udtaler i Skrivelse af 12te Juli 1893, at Bekostningen ved Ombytning af Beholderne vil, naar den skal foregaa 1 Gang hver 10de Dag, andrage 10 Kr. 53 Ø. pr. Beholder pr. Aar, og for Extraafhentning udover ovenstaaende Tid c. 40 Øre mere eller 11 Kr. Disse Priser ere kun gjældende for Ejendomme med bekvem Adgang, og for andre maa gives et Tillæg af 2 Øre for hver Afhentning. Det bemærkes, at Anlægget af et af Kompagniet forudsat stort Etablissement i Leersøen og Anskaffelse af Beholdere ikke er medtaget i Beregning af Udgifterne, saa at altsaa den angivne Grundpris maa forøges. Udgifterne til disse Anskaffelser ere ikke opgivne, men de ville utvivlsomt blive saa store, at Forrentningen af dem vil bringe Grundprisen op mod det samme Beløb, som er anslaaet af Kjøbenhavns Renovationskompagni.

Endskjönt saaledes Merudgiften ved Indførelsen af de under A. og B. foreslaaede Foranstaltninger vil blive ret betydelig, har Fællesudvalget ingen Tvivl om, at de bør gennemføres.

Der er endnu et Punkt, paa hvilket Fællesudvalget maa henlede Opmærksomheden, og det er paa Tiden for Afhentningen. Denne begynder nu ved Midnat og skal være endt Kl. 6 eller Kl. 8 henholdsvis i Sommeren eller Vinteren. Fællesudvalget er overbevist om, at de med Afhentningen forbundne Gener for Beboerne ville blive saameget formindskede, at der ikke kan gjøres nogen grundet Indvending imod at tillade Tiden for Afhentningen forlænget med en Time Aften og Morgen, saaledes at den begynder c. Kl. 11 Aften og skal være endt henholdsvis for Sommer og Vinter Kl. 7 og Kl. 9. En saadan Forlængelse af Tiden er nødvendig eller i hvert Fald ønskelig af økonomiske Grunde, idet Arbejdet ved Paasætning af Laagene og ved Udbæring af alle Beholdere vil kræve saa meget længere Tid, at det kan forudses, at det kun ved en Forlængelse af Tidsfristen vil blive muligt at naa omtrent det samme Antal Vogntoure som nu. Det er ovenfor forudsat, at Anskaffelsen af Staaltønder vil tage nogen Tid; man maatte da i Mellemtiden hjælpe

sig, ligesom man har gjort i Stockholm, ved at lade Latrin-vognene medføre et lille Kvantum Tørvsmuld, der da samtidigt med Beholderens Udtagning strøes ud over Indholdet.

Fællesudvalget har i Henhold til det Foranførte stillet Forslag om, at der indføres den fornødne Ændring i Sundhedsvedtægtens § 18.

Fællesudvalget skal herefter gaa over til det tredie Hovedpunkt (pag. 11):

C. Størrelsen af Latrinoplagene paa Byens Grund.

Som ovenfor omtalt havde man allerede tidligere Opmærksomheden henvendt derpaa og søgte ved Overenskomsten af 1889 at sikre Byen en varig Forbedring i denne Henseende. Den Termin, inden hvilken Oplaget i Raadmandsmarken skal være rømmet, er ikke naaet endnu, men det kan ikke nægtes, at Kompagniet ikke har formaaet at bringe Størrelsen af Latrinoplagene ned i den Grad, som man havde ønsket.

Fællesudvalget ønsker her strax at bemærke, at efter dets Formening kan det ikke undgaaes at have Beholdninger af Latrin, hvis denne skal sælges som raa Gjødning, idet det forekommer det utænkeligt, at Forbruget af Gjødningen skulde kunne faa den samme Regelmæssighed som den, med hvilken Produktionen sker. Man tør ikke vente, at Landmændene ville indrette sig paa at afhente et Kvantum Latrin hver Dag, selv ganske bortset fra de Standsninger, som Vejrliget og Vejenes Beskaffenhed uundgaelig ville medføre, og Grundene hertil er dels den, at de ikke kunne have det fornødne Mandskab og Heste disponible, dels og navnlig den, at de vilde blive nødt til at magasinere Gjødningen, fordi den kun til visse Tider kan bringes paa Jorden med Fordel; men en saadan Magasinering medfører betydelige Tab ved Fordampning, Bortgang af Ammoniak og Udsivning m. m., selv om Oplaget er indrettet paa en omhyggelig Maade; Udgiften til at indrette kostbare Oplagsbeholdere kan imidlertid ikke lægges over paa hver enkelt Forbruger. Man kommer derfor til Nødvendigheden af at have større Oplag af Latrin, og vil man forvise saadanne fra Stadens Grund,

maa de anlægges paa forskellige Steder udenfor samme, hvor der kan findes hensigtsmæssig Plads dertil. For at undgaa saavidt muligt de med Magasineringen forbundne Tab, maa Oplagshusene være forsynede med vandtætte Sider og Bund, for at forhindre Udsivning, og være dækkede med et tæt Tag, for at modvirke Fordampning og Gjæring.

Naar der spørges om, hvor saadanne Oplag hensigtsmæssigt kunne tænkes indrettede udenfor Byens Grund, maa der henvises til Jernbanens Landstationer i de Egne, hvor der er Udsigt til nogen Afsætning af Latrin. Oplagene ville som Regel ikke kunne anlægges lige ved Stationerne af Hensyn til den øvrige Trafik paa Banen, men maa ligge i nogen Afstand, og et Sidespor maa føres fra Stationen derhen, for at de med Latrin ladede Jernbanevogne kunne føres lige til og udtømmes i Oplagene, fra hvilke Landmændene da hente Latrin efter Lejlighed. Bygningen af saadanne Oplag med tilhørende Sidespor m. m. ville medføre store Udgifter i Anlæg, og ligeledes vil Administrationen medføre en Bekostning.

Latrinen er her tænkt ført ud i særlige alene til denne Transport byggede Jernbanevogne, saaledes som det nu finder Sted her. I Stedet herfor kunde man tænke sig Latrinen ført ud i selve de fra Latrinerne i Byen afhentede tæt tillukkede Staalbeholdere, saaledes som det sker i Stockholm og ogsaa har været projekteret her. Denne Methode skulde have den Fordel, at man maaske kunde benytte Jernbanens almindelige Lastvogne, men i dette Tilfælde maatte der etableres særlige Anlæg paa Stationerne til den fornødne Rensning af Beholderne ved hedt Vand eller Damp. Fra Nørrebroes Renovationskompagni er fremsat et noget modificeret Forslag, som kortelig gaar ud paa, at alle Latrinbeholdere fra Husene skulle kjøres til et dertil indrettet større Etablissement, som tænkes opført i Leersøen (sml. pag. 18), og der omhældes i nogle større med Laag forsynede Beholdere, og det er saa de sidste, der skulde forsendes med Jernbanen til forskellige Stationer, aflæsses paa selve Stationspladserne og direkte sælges til Landmændene. Ved

denne Forsendelsesmaade spiller Emballagen ikke den store Rolle, som naar man vil sende de i Husene benyttede Beholdere, der tilmed langt fra ere fyldte. Grundtanken i Forslaget er at fordele Latrinen til samtlige Stationer, hvor der er Brug for den, idet Pladsagenter skulle sørge for at fordele og afsætte de udbragte større fyldte Beholdere paa en aldeles regelmæssig Maade, saa at de kostbare Oplag med Tilbehør kunne spares. Trods det Tiltalende i Tanken staar det for Fællesudvalget som overordentlig tvivlsomt, om man paa denne Maade kan paaregne en saadan Regelmæssighed i Afsætningen, at Oplag ville kunne undværes, og det lader sig i hvert Fald neppe gjøre at basere Afsætningen af hele Latrinmassen paa denne Forudsætning.

Det vil af det Foregaaende være klart, at Forsendelsen af Latrin pr. Jernbane vil foruden selve Jernbanefragten medføre betydelige Udgifter til Vedligeholdelse, Forrentning og Amortisation af de fornødne kostbare Anlæg, ligesom ogsaa den delte Administration vil være vanskelig og bekostelig.

Det er blevet sagt, at man i Anlægget af et Antal smalsporede Jernbaner skulde have et Middel til at ordne Transporten og Afsætningen af Latrinen fra Byen paa en hensigtsmæssig og forholdsvis billig Maade, og navnlig blandt de fjernere fra Byen boende Landmænd i de Egne, til hvilke Banerne tænkes førte, har man søgt at vække en Stemning for saadanne Baner. Fællesudvalget henviser til medfølgende — som Bilag 2 a. til 2 e. be tegnede Skrivelser fra Konsul teenberg, af hvilke den sidste af 15de Decbr. 1893 indeholder et Tilbud om Overtagelsen af hele Dag- og Natrenovationen fra Kjøbenhavn eller, hvis det ønskes, kun sidstnævnte. Fællesudvalget vil paa ingen Maade benægte Muligheden af at føre Latrinen ud paa denne Maade; men det maa beklage, at Paavisningen af den praktiske Gjennemførlighed, af Systemets mulige Fortrin og i det Hele af Foretagendets Udførelse i det Enkelte savnes; der er ikke angivet, hvorledes Aflæsningsforholdene kunde ordnes her ved Byen, eller hvorledes Indretningerne skulde være paa selve Banens Stationer, saa at det er umuligt at skjønne, hvorvidt selve Projektet er realisabelt. Hertil

kommer, at der nødvendigvis maa hengaa længere Tid, inden Projektet vil kunne realiseres, idet hertil ikke alene kræves en Lov, men tillige, at alle Detailler ved Anlægene skulle være godkendte af rette Vedkommende. Fællesudvalget har derfor ikke ment at kunne anbefale dette Tilbud til Antagelse, da det efter Udvalgets Mening ikke frembyder tilstrækkelig Sikkerhed for Byen. Der angives i den sidste Skrivelse af 15de December 1893 et bestemt Beløb pr. Individ her i Byen, som ikke er særlig højt, og der tilbydes Sikkerhed i vid Udstrækning, men Sikkerheden ligeoverfor Kommunen maatte først og fremmest bestaa i en nøjagtig Paavisning af, at man havde forstaaet de store Vanskeligheder, som denne Sag frembyder, og angivet, hvorledes de kunne overvindes.

Der foreligger ogsaa et Forslag til Ordningen af Transporten, som gaar ud fra en helt anden Grundtanke, (se medfølgende Bilag 3, Skrivelse fra Justitsraad Garde af 17de Novbr. 1893) nemlig den, at benytte Pramtransport ad en Kanal, som førtes fra Nørrebroes ydre Del (Løgten) til Emdrup Sø og derefter fulgte det i militairt Øiemed dannede Kanalanlæg, til Furesø og videre. Fællesudvalget erkender, at Vandveie som Regel afgive den billigste Befordringsmaade for Gods og derfor ogsaa i større Lande spille en betydelig Rolle, men maa gjøre samme Indvending mod dette Projekt som mod det ovennævnte og her endnu i høiere Grad, den nemlig, at den praktiske Gjennemførlighed i det Enkelte ikke er søgt paavist; det kan ogsaa bemærkes, at Oplandet til Kanalen neppe vil blive særlig stort, og at selve Anlægget af Kanalen vil medføre store Bekostninger, hvad enten man vil anlægge Sluser eller bygge en Art Skibsjernbaner for at overvinde de stærke Fald ved Emdrup Sø og Ermelunden. Fællesudvalget kan derfor ikke betragte denne Tanke som tjenlig til at løse Spørgsmaalet om Natrenovationens Ordning.

For Landbrugets Vedkommende er det kommet stærkt til Orde, at det var af Betydning for samme at kunne have

Adgang til at benytte den raa Latrin som Gjødning, og den Indvending, at Erfaringen gennem den forløbne Tid ikke kan siges at have godtgjort dette, har man fra Landbrugets Side søgt at imødegaa ved at reise en Række Anker mod den Maade, hvorpaa Salget skete fra det nuværende Kompagni. Uden at komme nærmere ind paa den fulde Berettigelse af disse Anker, maa Fællesudvalget imidlertid fastholde det Faktum, at det har været meget vanskeligt eller umuligt at holde Afsætningen paa en passende Høide, og det synes lidt uforklarligt, at Kompagniet skulde have været aldeles uvilligt til at afhjælpe Landbrugets Klager, da Salget af Latrin dog spillede nogen pekuniær Rolle for Kompagniet. Dette Moment: Vanskeligheden ved Afsætningen af den raa Latrin er ikke noget enestaaende for vor By, det findes ved alle store Byer, og det er tildels dette, som bevirker, at man gjør saa store Anstrengelser for at finde en tilfredsstillende Ordning af Latrinspørgsmaalet. Vanskeligheden ved at blive af med den raa Latrin ligger efter Fællesudvalgets Mening væsenlig i Transportudgifterne; den nærmeste Omegn kan ikke forbruge al Gjødningen, og for de fjernere Boende bliver Transporten saa kostbar, at Latrinen i Virkeligheden bliver en dyr Gjødning. Naar den paabegyndte Transport pr. Jernbane ikke hidtil kan siges at være lykket, da er Grunden dertil den samme: Transportudgifterne. Det gjælder om at reducere disse, og det kan bemærkes, at der er gjort et Forsøg i denne Retning, idet et Medlem af Jernbaneraadet, som tillige er Medlem af dette Fællesudvalg, paa Jernbaneraadets Møde den 6te December 1892 indledede en Forhandling om at nedsætte Jernbanens Fragttaxter for Latrin- og Affaldsstoffer; de tilstedeværende Repræsentanter for Landbruget udtalte sig imidlertid ikke til Gunst for en saadan Nedsættelse af Taxterne, og Forhandlingen førte derfor ikke til noget Resultat.

Spørgsmaalet om Landbrugets Stilling til Sagen har megen Betydning, og det vil ogsaa ses, at de kommunale Embedsmænd (Bilag 1) have havt Øiet aabent herfor og have søgt Forhandlinger med Landboforeninger og Konfe-

rener med enkelte Landmænd. Københavns Amts Landboforening nedsatte et Udvalg til Forhandling med Københavns Magistrat om Udførsel af Natrenovation, og dette Udvalg tilstillede de nævnte Embedsmænd en Skrivelse af 15de ÷ Februar 1893, som vedlægges som Bilag 4. I denne Skrivelse gives en Fremstilling af de denne Sag vedrørende Forhold, af hvilken her skal fremdrages enkelte Punkter. Udvalget henpeger saaledes bl. a. paa det hensigtsmæssige i, at der ved de alt bestaaende Jernbanelinier anlægges Oplaghuse paa bekvemme Steder, hvorfra Afhentningen med Vogne kan finde Sted. Disse Oplag bør efter Udvalgets Mening lægges i en Afstand af omtrent $1\frac{1}{2}$ til 2 Mil fra København, og der tilføjes: »At fjerne Oplagene mere fra Staden maa vi fraraade for Tiden, da Erfaringen har vist, at der hører lang Tid til at indarbejde nye Driftsmethoder og til at aflægge gamle tilvante Forhold og Driftsmaader.«

Fællesudvalget har ogsaa senere modtaget forskellige Henvendelser fra Landmænd, blandt hvilke vi skulle nævne:

Skrivelse til Københavns Magistrat af Juli 1893 indsendt i ÷ 6 Exemplarer med c. 300 Underskrifter (Bilag 5). Skrivelsen tager nærmest Hensyn til de fjernere boende Landmænd, og udtaler sig til Gunst for de Steenbergske Jernbaneanlæg (pag. 21). Det hedder i denne Skrivelse i Modsætning til den oven citerede Udtalelse fra Landboforeningens Udvalg: »Naar Udvalget taler om nye Driftsmaader, Methoder o. s. v., der skulde være nødvendige for at afbenytte Latrin, da skulle vi hertil svare, at de længere bortliggende Forbrugere meget vel vide og længe have forstaaet at skatte og benytte Latringjødning uden at gaa over til nye Driftsmaader« o. s. v.

Skrivelse til Københavns Magistrat af Juli 1893, ind- ÷ kommen i 6 Exemplarer med c. 260 Underskrifter (Bilag 6).

Skrivelse fra Formanden for det før nævnte Udvalg Hr. Proprietær N. Heyman af 11te Juli 1893 til Brolægningsinspectøren fremsendt med en Skrivelse fra denne af 13de

÷ Juli 1893. (Bilag 7.)

Skrivelse af 28de August 1893 fra et Udvalg nedsat af Beboerne i den vestlige Del af Københavns Amt og

dertil stødende sydlige Del af Frederiksborg Amt. Skrivel-
sen, der er bilagt med en Del Skemata om de forskellige
Ejendommers Latrinforbrug m. m., slutter med at udtale
Ønske om, at Kjøbenhavns Magistrat vil hjælpe den paa-
gjældende Egn til et smalsporet Baneanlæg (Bilag 8). ÷

Andragende af August 1893 fra Gaardejere i Søsrum i
samme Retning (Bilag 9). ÷

Andragende af 29de September 1893 fra et Udvalg,
nedsat af Beboere fra Byerne St. Magleby, Maglebylille,
Tømmerup, Ullerup (Viberup) og Dragør, alle paa Amager.
Andragendet hævder Latrinens Betydning for Amager og
fremhæver, at Dagrenovationen, hvis Transporten deraf var
lettere, ogsaa kunde benyttes i stor Udstrækning; af Hensyn
til Benyttelsen saavel af Latrinen som af Dagrenovationen
anbefales Konsul Steenbergs Plan om Anlæg af smalsporede
Jernbaner (Bilag 10). ÷

Andragende af Oktober 1893 fra Beboere af Avedøre,
Brøndbyvester, Vallensbæk m. fl., hvori fremhæves, at Ord-
ningen af Kjøbenhavns Renovation kun vil blive tilfreds-
stillende løst for Kjøbenhavns Vedkommende ved de Steen-
bergske Baner. (Bilag 11). ÷

Skrivelse af 30te Oktober 1893 fra d'Hrr. Valentiner
(Gjeddesdal) og C. Lerche (Benzonsdal) angaaende den
Mængde Latrin, der vil blive at bortføre ad to af de Steen-
bergske Jernbanelinier (Bilag 12). ÷

Skrivelse af 27de November 1893 fra det af Kjøben-
havns Amts Landboforening nedsatte Udvalg til Forhandling
med Kjøbenhavns Magistrat om Udførsel af Natrenovation,
bilagt med Aftryk af den ovenfor nævnte Skrivelse fra Udvalget
af 15de Februar 1893 til Justitsraad Meyer og Justitsraad
Schou (Bilag 4). Med denne Skrivelse fulgte Lister over
et stort Antal Landmænd, som have lovet at afhente bestemte
Mængder Latrin i Tidsrummet fra 1ste November 1894 til
1ste Januar 1900, nemlig:

Fra et eventuelt Oplag ved Glostrupc.	29,000	Tdr.
— — — — — » Ballerupc.	26,270	—
— — — — — » Lyngbyc.	28,570	—

alt til en Pris af 40 Øre pr. Td.

fra Oplaget ved Hedehusenec.	27,000	—
til en Pris af 42 Øre pr. Td.		

fra Oplaget paa Amagerc.	70,500	—
til en Pris af 35 Øre pr. Td.		

Ialt...c. 181,300 Tdr.

Det forudsættes endvidere i Skrivelsen, at der yderligere kan paaregnes et Salg af c. 30,000 Tønder fra Oplag ved København og 20—30,000 Tønder fra de forskellige nævnte Oplag til Landmænd, som ikke have villet binde sig (Bilag 13).

Fællesudvalget anerkjender det Arbejde fra Landmændenes Side, som foreligger i disse forskellige Henvendelser, men skal næst at henvise til Erklæringer af Brolægningsinspecteuren til forskellige af ovennævnte Bilag, hvilke Erklæringer for lettere Oversigts Skyld ere samlede (Bilag 14 a. til 14 d.), tillade sig følgende Bemærkninger:

En Del af Andragerne, nemlig de fjernere fra Staden boende Landmænd, udtale sig til Gunst for de smalsporede Jernbaneanlæg, som Fællesudvalget tidligere har omtalt, og det er indlysende, at det kan være af nogen Interesse for disse Landbrugere at kunne faa Latringjødning, medens de tidligere paa Grund af den store Afstand have været omtrent afskaarne derfra. Iøvrigt gaa alle Henvendelserne ud paa, at Landmændene ønske at faa Latrinen i raa Tilstand.

Fællesudvalget maa antage, at Spørgsmaalet for Landbruget drejer sig om at erholde de plantenærende Bestanddele, som Latrinen indeholder, i en saa brugelig Form som muligt og til en saa billig Pris som muligt, og skal derfor gaa over til en Undersøgelse af, hvad Latrinen i Virkeligheden nu er værd for Landbruget, og hvilken Pris dette nu betaler for denne Gjødning.

De plantenærende Bestanddele i Latrinen ere Kvælstof, Kali og Phosphorsyre og da navnlig førstnævnte; men som ovenfor nævnt er den raa Latrin stærkt udsat for Svind, hidrørende fra Fordampning, Nedsivning og Bortgang af Ammoniak; dette Svind fremkommer dels i de store Oplag, som forudsættes i alle de nævnte Henvendelser, dels i de mindre Oplag (Kulerne), som almindelig findes paa Landmandens Eiendom. Om Størrelsen af Svindet har Brolægningsinspecteuren i medfølgende Udtalelse af 14de November 1893 (Bilag 15 og 15 a.) givet nogle Oplysninger, hvoraf kortelig skal anføres Følgende: Svindet i Kvantitet kan være ret betydeligt, saaledes opgives fra nogle Gruber paa Renovationsselskabets Eiendom ved Hedehusene, der have henligget i særlig lang Tid (2 Aar), at Svindet androg 75 pCt. En Del Opgivelser nævne 20 à 25 pCt. Svind uden Tidsangivelse o. s. v. og det antages ikke at være høit regnet, naar man sætter Svindet i Volumen til 15 pCt. Hvad den tilbageblevne Masse angaar, bemærkes, at det væsenlig er de tyndere Bestanddele af Latrinen, som gaa bort, og at Undersøgelserne have vist, at just disse Bestanddele ere de værdifuldeste; men foruden dette Svind i kvantitativ og tildels kvalitativ Henseende undergaar Latrinen en yderligere Forringelse i sidstnævnte Henseende ved stadig Bortgang af Ammoniak; Latrinens Brugsværdi som Gødning bliver derfor betydelig formindsket ved Henliggen, og Analyser vise, at Latrinen i aabne Gruber neppe kan regnes at indeholde mere end 60—70 pCt. af den oprindelige Kvælstofmængde. Værdien af en Tønde Latrin paa Forbrugsstedet kan derfor regnet efter det sandsynlige Indhold af Kvælstof og andre plantenærende Bestanddele ansættes til omkring 75 Øre (se Bilag 15 pag. 9—11). Det vil let heraf skjønnes, hvilken Betydning det vilde have, om man kunde fastholde Latringjødningens oprindelige Indhold af Kvælstof m. m.

Udgifterne til en Tønde Latrin udbragt paa Marken afhænge af Indkjøbsprisen, Transportudgiften og Spredningsprisen. Indkjøbsprisen ved Oplagene paa Byens Grund var i 1892 35 Øre, nu 25 Øre; ved Oplagene ved Hedehusene

først 85 Øre, senere 65 Øre og nu 55 Øre; ved Lillerød var Prisen først 80 Øre, senere 65 Øre og for Øieblikket sælges Latrin til Lillerød og andre Stationer, hvor intet Oplag findes, saaledes at der betales 30 Øre pr. Td. paa Jernbanevogn ved Lersøen, idet Fragt m. v. ikke indgaar i Prisen. Det bemærkes, at det med disse Priser har været uundgaeligt at have meget store Ophobninger af Latrin paa Byens Grund og ved Hedehusene.

Hvad Transportudgiften angaar, oplyser Brolægningsinspektøren efter Opgivelser fra Landmænd, at den for Transport pr. Axe gennem Afstande af ca. $\frac{3}{4}$ Mil til 3—4 Mil vil andrage fra 30—40 Øre til 80—100 Øre pr. Td., noget forskelligt, eftersom Transporten maa ske ved Dag eller ved Nat.

Udgifterne ved Optagning af Kulerne og Spredning paa Marken angives noget forskelligt, men antages i Gjennemsnit at være 10 Øre pr. Td.

Fællesudvalget tør ligesom Brolægningsinspektøren vel ikke tillægge disse Tal absolut Gyldighed, men formener, at de give et nogenlunde rigtigt Billede af Forholdene.

Ved at sammenligne den Værdi, som Latrinen har paa Marken, med de Udgifter, som det koster at bringe den derud, vil det let ses, at Latrinen i Virkeligheden ofte ikke kan kaldes en billig Gjødning; eller med andre Ord: Skal virkelig Størrelsen af Oplagene holdes paa en passende lille Høide, og derfor en nogenlunde stadig Afhentning sikkert, saa maa Prisen af Latrin paa Oplagspladserne nedsættes, thi ellers vil man ikke kunne regne paa at have til Kunder de Landmænd, som ikke bo i Stationens umiddelbare Nærhed. At søge Oplagenes Størrelse reduceret ved at lade en Del og særlig den værdifuldeste Del af Latrinen sive ud i Jorden til ingen Nytte synes lidet formaalstjenligt.

Naar Fællesudvalget har dvælet saalænge ved dette Punkt, da er det begrundet i, at det ved første Øiekast maa synes underligt, at de store Værdier, som Latrinen ifølge sit oprindelige Indhold af plantenærende Bestanddele theoretisk maa siges at have, ikke i Virkeligheden kunne udbringes

til nogen betydelig Salgsværdi, og ligeledes underligt, at de ikke kunne taale en længere Transport. Fællesudvalget har i det Foregaaende søgt klart at angive Grundene hertil og paavist, at Landmændene ikke kunne regnes at ville betale mere, men snarere mindre end nu for Latrin ved Oplagene, og det skal til yderligere Bevis for Rigtigheden af denne Paastand henvise til den ovenfor omtalte Udtalelse fra Landboforeningens Udvalg i Skrivelse af 27de Novbr. 1893 om Prisen, som Landbruget kan betale for Latrinen ved Oplagene. Det vil let forstaaes, at med en Indkjøbspris af 42 Øre ved Hedehusene eller 40 Øre ved Lyngby, Ballerup og Glostrup vil Værdien af Latrinen paa Aflæsningsstedet her ved Byen blive meget lille eller slet ingen. Jernbane-fragten og Beløbene til Forrentning, Amortisation og Vedligeholdelse af de kostbare Anlæg og til den delte Administration ville utvivlsomt naa op imod de angivne Salgssummer.

Fællesudvalget skal med Hensyn til Udtalelsen i samme Skrivelse af 27de Novbr. 1893 om, at et stort Antal Landmænd have forpligtet sig til at hente ca. 180,000 Tønder Latrin, tillade sig følgende Bemærkninger:

Fællesudvalget paaskjønner det Arbejde, som herved er ydet, og indser meget vel, at det kan være vanskeligt at binde sig for længere Tid end de i Skrivelsen nævnte 5 Aar, skjøndt de faa Aar ikke frembyde nogen stor Sikkerhed for Kommunen. Denne Sikkerhed bliver dog i Virkeligheden endnu mere reduceret. Udvalget nærer ingen Tvivl om, at Under-skriverne i dette givne Øjeblik føle sig fuldt overbeviste om, at de baade kunne og ville opfylde de Forpligtelser, som de nu have lovet at paatage sig, men man kan dog ikke se bort fra, at Forholdene meget vel kunne stille sig saaledes, at Landmændene ikke se sig istand til at staa ved deres Kontrakter, og i saa Tilfælde er der ikke Andet for Byen at gjøre end at lade dem faa Latrinen til den Pris, de ville give for den. Indretter Byen Oplag, maa den, for ikke at foreøge Oplagenes Størrelse mere end tilladeligt, sælge Latrinen for den Pris, der kan faaes for den. Det nuværende Kompagni har utvivlsomt Erfaring for, hvor vanskeligt det er

at sikre sig Afsætning af Latrin ved Hjælp af saadanne Kontrakter.

Fællesudvalget maa efter det Udviklede udtale den Formening, at der ved Oprettelse af hensigtsmæssig beliggende Oplag ved Landstationer vel er Sandsynlighed for, at Byen kan sælge Latrinen til Landbrugerne i de første Aar til meget lave Priser under ordinaire Forhold, men Spørgsmaalet bliver nu, hvorledes Byen kan skille sig af med dette Affaldsstof under extraordinære Forhold, ved hvilke vi navnlig tænke paa Epidemier f. Ex. Cholera eller lignende Sygdomme, og om man ikke endogsaa under ordinære Forhold kan risikere, at Nabokommunerne af sanitære Hensyn lægge Hindringer i Vejen for Latrinens Udførsel herfra Byen.

Naar man ser hen til den Rolle, som de menneskelige Udtømmelser spille som Smittebærere, kan man med temmelig Sandsynlighed gaa ud fra, at de omliggende Kommuner under Forekomsten af visse Epidemier i Kjøbenhavn ville forbyde Indførselen af Latrin herfra, og selv om Landmændene ikke vilde tillægge dette Spørgsmaal saamegen Vægt, tør det ikke lades ude af Betragtning, at der i disse Kommuner boe ikke faa Familier, som ikke høre til Landbruget, og hvoraf maaske en Del have valgt Landet til Opholdssted, fordi de betragte det som sundere, og alle disse ville utvivlsomt energisk modsætte sig, at Latrin fra den af saadan smitsom Sygdom angrebne By førtes derud, ja det kan endog befrygtes, at de ville fordre, at der overhovedet, selv under ordinære Forhold, ikke maa findes Oplag af Latrin i Kommunen. At denne Tanke har mere end theoretisk Betydning, fremgaar af følgende: Under 24de November 1881 stadfæstede Justitsministeriet et Tillæg til Sundhedsvedtægterne for Brønshøj Sogn, forsaavidt angik den Del af bemeldte Sogn, som i kirkelig Henseende henhørte til St. Stefans Sogn, hvilket Tillægs § 1 var saalydende: „Paa Utterslev Mark maa Oplag af Gaderenovation og Gødning ikke findes i større Omfang, end til Driften af den samme

Sted beliggende Grundejendom behøves. De Lossepladser for Dagrenovationen, som for Tiden findes der, saavel som Renovationskompagniets Latrinoplag nedlægges inden $\frac{1}{2}$ Aar efter, at ovennævnte Bestemmelse er traadt i Kraft. Dette Forbud af Øvrigheden mod Renovationskompagniets Oplag paa Utterslev Mark blev Anledning til nyt Anlæg paa Byens Grund for Oplag af Latringjødning.

I Bilag 15 gjør Brolægningsinspektøren opmærksom paa, hvor vanskeligt det har vist sig at være at skaffe Tilladelse til at have en Latrinoplagsplads paa Amager, skjøndt Landbefolkningen her er den største Forbruger af Latrin. I samme Bilag findes omtalt Forholdene i Hamburg i 1892, som afgive et slaaende Exempel paa Tilstedeværelsen af den ovennævnte Fare. I Hamburg bortskylles Latrinen gennem Vandklosetter, og her er altaa kun Tale om Dagrenovation. Af Beskrivelsen i Bilag 15 vil det ses, at Nabokommunerne fra Epidemiens Begyndelse ikke blot udelukkede Hamburg fra at benytte Afledningspladserne udenfor Byen, men overhovedet nægtede Tilladelse til, at Dagrenovationsvogne fra Hamburg førtes over deres Grund. Dette førte til, at Senatet i Hamburg allerede d. 31te Oktober 1892 ændrede et Forslag, det i Maj 1892 havde forelagt Borgerrepræsentationen, om at bevilge 60,000 Mark til en Forsøgsovn til Forbrænding af Dagrenovation, derhen, at det nu begjærede $\frac{1}{2}$ Million Mark til Forbrænding af Affaldet fra c. 330,000 Mennesker og fra Frihavnen, og dette Forslag blev vedtaget af Repræsentationen d. 12te Juli 1893. Under den livlige Diskussion, som denne Sag fremkaldte, paastode Modstanderne af Forslaget, at disse Affaldstoffer vare uskadelige i hygieinisk Henseende, og at Transportvanskelighederne kunde overvindes ved Anlægget af smaa Lokalbaner m. m.; ikke destomindre blev Forslaget vedtaget, og Hovedmotivet hertil synes at have været Følelsen af Nødvendigheden af at kunne være uafhængig af Stemninger og Beslutninger i Nabokommunerne, idet man var klar paa, at den Situation, som under Epidemier kunde fremkomme ved, at Hamburg ikke kunde skaffe sig af med sine Affaldsstoffer, kunde blive

af en saa skjæbnesvanger Betydning for Byen, at man maatte undgaa den selv med Anvendelsen af betydelige Kapitaler.

Fællesudvalget har lagt en betydelig Vægt paa, om der for Københavns Vedkommende kunde opnaas en saadan Uafhængighed af de omboende Kommuner, og Fællesudvalget har ikke kunnet finde, at de i medfølgende Bilag 20—22 omtalte Erklæringer fra Valensbæk og Store Magleby Sogneraad af 7de og 10de Januar 1894 afgive nogen Betyrrelse i saa Henseende. Begge Sogneraad udtale, at det ikke kan ventes, at Landboerne under en Epidemi ville nægte at modtage Gjødningen, men tilføie, at hvis dette alligevel skulde ske, eller hvis Sundhedsautoriteterne skulde forbyde Udspreddingen, ville Sogneraadene anviser passende Plads i tilbørlig Afstand fra beboede Steder til Henlægning af Fækaliernes. Fællesudvalget maa imidlertid formene, at den antydede Udvei, som iøvrigt er meget lidet tiltalende for København, ikke kan ventes at staa aaben under Epidemiforhold, og kan derfor ikke tillægge de fremkomne Tilbud nogen Vægt.

Under disse Omstændigheder har Fællesudvalget følt sig henvist til at lægge særlig Vægt paa at undersøge det allerede i Sommer reiste Spørgsmaal: Muligheden af at naa Maalet ved at indrette en Fabriksvirksomhed for at indtørre Latrinen til et Pulver. Det viser sig, at de plantenærende Bestanddele paa den Maade kunne bevares, og tilmed i en for Planterne lige saa nyttig Form som den, hvori de findes i den raa Latrin. Det vil let ses, at man paa den Maade ogsaa bliver fri for de store Transportomkostninger for Latrinen fra Oplagene. Men som Hovedfortrinene ved denne Tanke maa Fællesudvalget fremhæve to: at man bliver fri for de store Ophobninger og i det Hele fri for Oplag af Latrin baade paa Byens Grund og udenfor samme (og disse sidste turde i Tiden kunne blive ligesaa byrdefulde og ildesete), og at København med Hensyn til Udførselen af sin Natrenovation bliver uafhængig af Nabokommuner under Epidemiforhold, et Fortrin, som Fællesudvalget formener har den største Betydning. Fællesudvalget vilde dog ikke kunne anbefale Systemet trods dets ubestridelige Fordele, hvis det havde med-

ført væsenlig større økonomiske Offre end den nuværende Af-sætningsmaade; efter hvad der foreligger, maa det imidlertid antages, at det ikke blot ikke er dyrere, men at det endog tilsteder at sætte Huseiernes Afgift noget lavere. Hvad endelig Landbruget angaar, da er det givet, at Systemet i høiere Grad end det nuværende bevarer de plantenærende Bestanddele i Latrin-en, og det fremhæves netop i Kjøbenhavns Amts Landboforenings Udvalgs Skrivelse af 15de Februar 1893, at det kommer an paa, at Gjødningen leveres af god Beskaffenhed. Her er ganske vist nærmest tænkt paa Gjødningen i Form af raa Latrin, men senere udtales, at »med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvilken Tilstand (naturlig flydende eller komposteret med Tørvejord) man anser for den heldigste at modtage Gjødningen i, da reducerer dette Spørgsmaal sig nærmest til et Pengespørgsmaal, efter som Landbruget kan bruge Gjødningen, i hvilken af disse Former den fremkommer« og lidt senere tilføies: »man ser ikke rettere, end at Hovedafsætningen helst bør foregaa i flydende Tilstand, fordi det er den billigste Maade og den, der gennem Tiderne har vundet Hævd«. Fællesudvalget indrømmer, at just dette sidste Moment, den gjældende Sædvane, er fremhævet med Rette, og forudser ogsaa, at Landbruget vil reise nogen Betænkelse ved at modtage Gjødningen i tørret Tilstand, og vil sige, at Driftsmaaderne maa forandres; i den Retning maa det imidlertid haabes, at man ikke vil overvurdere Betydningen af dette Punkt, og vi skulle i saa Henseende henvise til hvad der ovenfor (pag. 24) er uddraget af Bilag 4 og 5 og ligeledes henlede Opmærksomheden paa en Udtalelse af en af Lærerne ved Landbohøiskolen (Hr. Lektor Maar) ved et Foredrag i det kgl. Landhusholdningsselskab om Anvendelse i Landbruget af Affaldsstoffer fra de store Byer. Det bemærkes først, at Opgaven for Foredraget har været at belyse den landøkonomiske Side af Spørgsmaalet. Det hedder derefter: »Erfaringen har viist, at den (o: Latringjødningen) er en stærkt drivende og hurtig virkende Gjødning, der helst maa anvendes hyppig, i ringe Mængde og sammen med Staldgjødning, medens den ved for stærk, navnlig ensidig Anvendelse udpiner Jorden og

kan da, selv naar den anvendes i betydelig Mængde, ikke frembringe tilfredsstillende Afgroeder.» Angaaende Poudrette udtales: »Naar Poudrette sælges til Landmændene under Garanti for Indholdet af Kvælstof, Fosforsyre og Kali, og naar den er fremstillet saaledes, at der er tabt saa lidt som muligt af Plantenæringsstoffer, er det vistnok den Form, der mest maa tiltale Landmændene. Transportomkostningerne blive jo derved saa smaa, at Gjødningen kan komme alle Dele af Landet tilgode, og den vil derved vistnok blive anvendt i mere passende Mængde end ved den begrænsede Afsætningskreds, som paabydes af de andre Former, og hvoraf Følgen er, at der anvendes for meget i Byens umiddelbare Nærhed, hvorved man ikke har fuld Nytte deraf«. Der er ogsaa Anledning til at bemærke, at i det Tydske Landhusholdnings-selskab (Deutsche Landwirtschafts-Gesellschaft), som er en Forening af Landmænd (Landwirte) og Venner af Landbruget og tæller 9,000 à 10,000 Medlemmer, har Spørgsmaalet om den bedste Udnyttelse af Fækalierne været paa Bane, idet sammes Gjødningsafdeling har nedsat en Kommission af Sagkyndige til at afgive Betænkning om Poudrettetilvirkningen, og da Erklæringerne gik ud paa, at Systemet i Augsburg i høj Grad tilfredsstillede de Fordringer, som maatte stilles saavel i sanitær som i landøkonomisk Retning, har Afdelingen i sit Møde den 21de Februar 1889 indstillet til Bestyrelsen at anbefale Udnyttelsen af Fækalstofferne som Poudrette.

Til Slutning skal Udvalget endnu bemærke, at Oprettelsen af en Poudrettefabrik iøvrigt ikke vil umuliggjøre Salg af raa Latrin til Omegnens Beboere. Det sees nemlig ikke, at der kan være noget til Hinder for, at det tillades et eventuelt Selskab paa nærmere af Magistraten fastsatte Betingelser at afhænde Latrinen i raa Tilstand til Omegnens Beboere, naar det blot iagttages, at der ikke finder nogen Magasinering Sted af samme paa Stadens Grund, idet al den Latrin, som ikke strax afhændes og bortføres i frisk Tilstand, omdannes til Poudrette.

Fællesudvalget havde været noget tvivlende over for den Tanke at tørre Latrinen til et Pulver (Poudrette); men

efterat det under 6te Juni 1893 havde modtaget en Skrivelse fra Firmaet Beckett & Meyer her i Staden om Overtagelse af Natrenovationen, hvori som Alternativ var opstillet den Tanke, at omdanne Latrinmassen til Poudrette, mente det at maatte underkaste Tanken en nærmere Prøvelse. Latrinen skulde efter Firmaets Forslag føres ud til en Fabrik beliggende i fornøden Afstand fra Byen, og strax efter Udhældningen fra Beholderne tilsættes Svovlsyre, hvorved Ammoniaken bindes. Massen tørres derefter til en passende Tørhedsgrad og er saa færdig til at sælges som Gødning enten ublandet eller blandet med andre Gødningsemner. Poudretten vil indeholde omtrent alle Latrinens plantenærende Bestanddele, og det store Svind, som den raa Latrin er underkastet, undgaas her.

Efter den Udvikling, som hele Landbrugsvidenskaben har naaet, vil Landmanden være tilbøjelig til i hvert enkelt Tilfælde at vælge den Gødning, som Jorden trænger til efter den Afgøde, som den skal afgive, saaat det maa formodes, at en Del af den tørrede Latrin kan ønskes blandet med andre Gødningsemner. For Afsætningens Skyld vil det af den Grund være af Vigtighed at staa i Forbindelse med et i Gjødningshandelen indarbejdet Firma, og derfor har Fællesudvalget, efter at Undersøgelserne vare faldne ud til Gunst for Poudrettefabrikationen, knyttet Underhandlinger med ovennævnte Firma heraf Staden om Dannelsen af et Selskab, der vil have at overtage Fabrikationen og Forhandlingen og tillige Transporten af Latrinen til Fabriken, idet denne Virksomhed formentlig billigst vil kunne være forbunden dermed.

Fællesudvalget har anseet det for formaalstjenligt, for at opnaa Klarhed over Hovedmomenterne i den nye Ordning, at opstille de Hovedbetingelser, som maatte indeholdes i en eventuel Kontrakt, og henviser i den Retning til medfølgende Udkast til en Overenskomst med det paatænkte Selskab (Bilag 16). Det er dog ikke Meningen, at dette Udkast i sin Helhed skal godkjendes af den samlede Kommunalbestyrelse. Dels vil det nemlig let ved Sagens nærmere Behandling vise sig ønskeligt at foretage Forandringer i Enkelthederne, dels vil

det muligvis blive nødvendigt at ændre Tidsfristerne i § 2 m. m. og tilføje nogle Overgangsbestemmelser for det Tilfælde, at Poudrettefabriken ikke skulde kunne blive færdig til den 1ste November d. A. Forinden Fællesudvalget imidlertid gaar over til at omtale selve Udkastet, vil det tillade sig nogle almindelige Bemærkninger om Sagen.

Det maa betragtes som sikkert, at der ikke af Hensyn til Uddunstninger og ilde Lugt kan rejses berettigede Indvendinger mod en saadan Fabrik, og Fællesudvalget kan i denne Retning henvise dels til Jagttagelser paa selve Stedet (Fabriken i Augsburg) af Hr. Fabrikejer Hagemann og Bro-lægningsinspektør Meyer dels til medfølgende Skrivelse af 7de Juli 1893 fra »Königlicher Bezirksarzt für den Verwaltungsbezirk der Stadt Augsburg (Bilag 17 a). Af medfølgende Udtalelser fra Magistraten i Augsburg af 24de December 1885 og 31te Januar 1894 (Bilag 17 b og c) vil det fremgaa, at Fabriken har arbejdet i en Aarrække uden Afbrydelse, og uden at der er fremkommet Klager over, at Virksomheden fremkaldte Gener. Latrinen er hos os af en anden Beskaffenhed end i Tydskland, og deraf kunde maaske resultere nogen Vanskelighed ved Indtørringen; der er derfor i den Retning foretaget Forsøg ved at sende et Parti Latrin til Hamburg, for at det kunde blive omdannet til Poudrette i et Inddampningsapparat, som var opført i Hamburg af samme Beskaffenhed som det i Augsburg. Forsøget har ikke givet noget Tegn til, at der skulde være noget til Hinder for, at en regelmæssig uafbrudt Fabriksvirksomhed kan etableres (sml. medfølgende Skrivelse af 7de Oktober 1893 fra »die Polizeibehörde in Hamburg« om Udfaldet af Forsøgene) (Bilag 18).

Hvad den økonomiske Side af Sagen angaar, da synes Metoden efter de foreliggende Beregninger at kunne love et bedre Resultat end nogen af de ovenantydende Løsninger. Det bemærkes, at denne Fabriksvirksomhed maa ventes at kunne drives her med bedre økonomisk Resultat end i Augsburg, fordi Latrinen her indeholder en større Mængde af plantenærende Stoffer (Kvælstof) end der; den kjøben-

havnske Latrin indholder nemlig ca. 1 pCt. Kvælstof, medens Analyser fra forskellige tyske Byer kun vise et Kvælstofindhold af c. 0,8 pCt. i Latrinen fra dem (sml. nærmere Bilag 15 pag. 12 og 13).

Med Hensyn til det omtalte Udkast til en Overenskomst skal Udvalget fremsætte følgende vejledende Bemærkninger.

Tilbudet om at anlægge en Poudrettefabrik for Kjøbenhavn er som berørt fremkommet fra et Firma her i Byen. Da det imidlertid maa ansees rettest, at den heromhandlede Virksomhed kommer til at indtage en selvstændig Stilling, har man forlangt, at der skal dannes et særligt Selskab til dens Overtagelse, hvis Love ville være at godkjende af et af Kommunalbestyrelsen dannet Fællesudvalg. I og for sig er der vistnok ikke nogen Nødvendighed for, at et saadant Selskab overtager baade Fabriksvirksomheden og Udførselen af Latrinen fra Husene, men Udvalget har dog troet at burde stille Forlangende om, at dette sker. Man skjønner nemlig ikke rettere end, at en saadan Forening i administrativ Henseende vil være heldig, og man tror derhos, at den i økonomisk Henseende vil være fordelagtig saavel for Husejerne som for Selskabet.

Det er klart, at den Virksomhed, der herefter skal skabes, vil kræve betydelige Midler, navnlig naar de ovenfor fremsatte Fordringer til Udførselens Ordning skulle fyldestgøres. For et privat Selskab vilde det neppe være let at skaffe disse, og der kan i ethvert Fald ikke være Tvivl om, at det hele Foretagende væsenlig vilde fordyres, hvis Selskabet i saa Henseende skulde være ganske overladt til sig selv. Da dette imidlertid i sidste Instans vilde gaa ud over Husejerne, har Udvalget ment, at der her vilde være Anledning for Kommunen til at træde hjælpende til. Man har derfor foreslaaet, at Selskabet skal være berettiget til at tilvejebringe de til de forskellige Anlæg og Anskaffelser fornødne Penge ved Optagelsen af et eller flere Laan under Kommunens Garanti. At dette vil være den billigste Maade at skaffe Pengene paa, kan der formentlig ikke være Tvivl om, og Udvalget skjønner ikke, at Risikoen for Kommunen ved at paatage sig Garantien

vil blive synderlig stor. Derimod maa Selskabet selv tilvejebringe den egentlige Driftskapital. Hvor stor denne skal være, lader sig for Øjeblikket ikke angive, men det vil blive forlangt, at den i ethvert Fald ikke maa sættes under 300,000 Kr. — Om der skal optages et eller flere Laan, maa forbeholdes nærmere Afgjørelse, men Udvalget skal dog bemærke, at det vistnok vil være mest i Konsekvents med den hele paatænkte Ordning, at der optages et Laan vedrørende Udførselen, et vedrørende Fabrikken Laanene ere foreslaaede forrentede og afdragne med 5 pCt. p. a. af den oprindelige Sum. I og for sig vilde Udvalget have foretrukket at sætte 6 pCt., men da Byrden for de nuværende Husejere herved noget vilde forøges, og den langsommere Amortisation neppe kan have megen Betænkelighed, har man troet at burde sætte Beløbet til 5 pCt. aarlig. — Hvor store Laanene ville blive, lader sig for Tiden ikke angive, men man antager dog, at $1\frac{1}{3}$ Million Kr. vil være tilstrækkelig. I ethvert Fald maa dette Beløb sættes som Maximum for Kommunens Garanti. Det antages, at omtrent $\frac{5}{8}$ af Summens Beløb vil falde Udførselen til Last, Resten Fabrikken.

Skjøndt Udvalget som berørt har ment at burde holde paa, at Selskabet skulde overtage saavel Udførselen af Latrinen som Fabriksvirksomheden, har man dog ikke tænkt sig Selskabets Stilling til de 2 Virksomhedsgrene ordnet paa samme Maade. Hvad Udførselen angaaer, har man forudsat, at Forholdet, hvad formentlig vilde være det billigste for Husejerne, skulde ordnes paa Basis af, at Selskabet ingen Risiko skulde have, og derfor altid skulde kunne fordre sine virkelige Udgifter refunderede af Husejerne, men at det paa den anden Side heller ikke skulde kunne beregne sig nogen Fordel ved denne Del af sin Virksomhed. Noget har man dog ment at burde fravige dette Grundlag for at give Selskabet nogen Interesse i, at Forholdene saa meget som muligt ordnes med Husejernes Tarv for Øje. Som det vil ses, er man ved de anstillede Beregninger kommen til det Resultat, at man foreløbig maa gaa ud fra, at Afgiften for Husejerne, naar der skal være Sikkerhed for, at de virkelige Udgifter ville blive

dækkede, maa sættes til 11 Kr. 50 Øre pr. Beholder for ordinær Afhentning. Udvalget er imidlertid tilbøjeligt til at tro, at Udgiften vil kunne reduceres noget, og man har da ment det rettest at gjøre Selskabet interesseret heri ved for det Tilfælde, at Udgiften drives ned under 11 Kr. pr. Beholder, at tillægge Selskabet $\frac{1}{3}$ af Differensen mellem den virkelige Udgift og 11 Kr. pr. Beholder for ordinær Afhentning. Paa den anden Side er det jo imidlertid muligt, at det vil vise sig, at man har været for sangvinsk i sine Beregninger, saa at Afgiften for Husejerne maa sættes højere end til 11 Kr. 50 Ø, og i hvert Fald maa man jo være forberedt paa, at saadant paa Grund af uforudsete Be.ivenheder vil kunne ske i enkelte Aar. For nu ogsaa i saa Fald at gjøre Selskabet interesseret i, at Udgiften holdes saa lavt som muligt, har man optaget en Bestemmelse om, at Aarsafgiften pr. Beholder for ordinær Afhentning ikke uden den samlede Kommunalbestyrelses Samtykke maa sættes højere end 12 Kr. Det maa nu selvfølgelig forventes, at saadant Samtykke ikke vil blive nægtet, naar det maa erkjendes, at Selskabet er uden Skyld i de Forhold, der nødvendiggjøre Forhøjelsen, men da et Skjøn dog altid her ved vil gjøre sig gjældende, er det klart, at Selskabet vil komme til at løbe en Risiko. Dels af Hensyn hertil dels for ogsaa for Husejerne at sikre en vis Stabilitet i Forholdene, er man enedes om at søge dannet en »Udjævningsfond.« I dette Øjemed er det slaaet fast, at mulige Overskud skulle henlægges til en saadan Fond, indtil denne har naaet 150,000 Kr., og at Afgiften for Husejerne ikke kan sættes under 11 Kr. 50 Ø. pr. Beholder for ordinær Afhentning, forinden dette er sket. Hvor hurtig en saadan Fond vil kunne dannes, er det selvfølgelig vanskeligt at have nogen bestemt Mening om, men forudsat, at de anstillede Beregninger holde Stik, maa man dog gaa ud fra, at mindst det Bidrag paa indtil 35,000 Kr., som Selskabet skal yde for Latrinen, i de første Aar vil kunne henlægges til den, saa at det ikke vil vare længe, inden den har naaet den bestemte Størrelse. Det er en Selvfølge, at Fonden maa betragtes som tilhørende Husejerne, og den maa derfor i sin Tid uden Vederlag til

Selskabet gaa over til Kommunen, hvis denne som Repræsentant for disse i sin Tid overtager den hele Virksomhed.

Udførselen danner en Virksomhed for sig, med hvilken Magistraten fører Tilsyn i det Omfang, den selv maatte bestemme, og for den skal der aflægges fuldstændige Regnskaber, som revideres af en dertil af Magistraten udnævnt Mand. Udsættelserne decideres eventuelt af den samlede Magistrat.

Hvad dernæst Fabrikvirksomheden angaar, er det jo fra den, at Selskabet skal have sin Fortjeneste, medens det paa den anden Side kommer til at bære Hovedrisikoen ved den. Dets Stilling til denne Del af Virksomheden maa derfor nødvendigvis være noget friere, og det Kommunen forbeholdte Tilsyn bliver derfor, saalænge Selskabet seer sig i Stand til at præstere den stipulerede Afgift, af mere begrænset Omfang. Hvad iøvrigt den nævnte Afgift angaar, har det været under Overvejelse, om den ikke burde anvendes til extraordinære Afdrag paa Laanene, men man har dog troet at burde ordne Forholdene saaledes, at Afgiften, der omtrent svarer til 1 Kr. pr. Beholder, strax kommer Husejerne tilgode, saasnart den ovennævnte Udjævningsfond har naaet den fastsatte Størrelse.

Detallerne i den foreslaaede Overenskomst finder Udvalget iøvrigt ikke Anledning til at komme nærmere ind paa. Kun skal man særlig henlede Opmærksomheden paa Bestemmelsen i § 9 om Dannelsen af en Fornyelses- og Udvildelsesfond. Ogsaa ved denne Bestemmelse har man havt for Øje, saavidt muligt at sikre en vis Stabilitet i Forholdene, saaledes at der ikke kommer for store Svingninger i Aarsafgiften.

Til Slutning skal man med Hensyn til, at man i Ud-kastet har fastsat Grundprisen for Afhentning hver 10de & 11te Dag (35 Gange om Aaret) til 11 Kr. 50 Øre pr. Beholder, medens der for de Beholdere, som maa tømmes oftere, maa ydes en foreget Betaling, bemærke, at Fastsættelsen af denne Grundpris vel støtter sig til stedfundne

Beregninger, men at det har været meget vanskeligt at opstille disse, navnlig fordi det efter den Maade, hvorpaa de nuværende Kompagnier drive Virksomheden, er umuligt at sige nøiagtigt, hvormange Afhentninger der ville blive fornødne udover de ved den 10 Dages Turnus bestemte. Paa pag. 17 er angivet, at Københavns Renovationskompagni anslaaer Extraafhentningen til 15 à 20 pCt. af den ordinære Afhentning, idet det dog samtidig forudsætter, at Antallet af Beholdere forøges med 3,000. Man har dog anset det for rigtigst at ansætte dette Antal noget høiere for ikke fra Begyndelsen at anlægge Driften efter en for lille Maalestok; men denne Ansættelse har faaet Indflydelse paa Fastsættelsen af Grundprisen. Til Sammenligning skal man iøvrigt anføre (pag. 17), at Københavns Renovationskompagni har ansat Afgiften pr. Beholder pr. Aar for en 10 Dages Turnus til 12 Kr. for de ordinære Afhentninger og til 13 à 14 Kr. for de Afhentninger, som skulle foretages regelmæssigt udenfor Turnus.

Fællesudvalget er efter sine Overvejelser og Undersegelser kommet til det Resultat, at det angivne System med Tørring af Latrinen til Poudrette er det bedste, som Udvalget har kunnet foreslaa til Gjennemførelse for København. Ved det undgaas de store Ophobninger og Oplag i det Hele, baade paa Byens Grund og udenfor samme; Byen naar en fuldstændig Uafhængighed med Hensyn til at blive af med sin Natrenovation, og efter de Udvalget forelagte Beregninger, mod hvis Rigtighed hverken Brolægningsinspektøren eller Udvalget har fundet Noget at indvende, vil Systemet ikke paalægge Ejerne større, men efter Sandsynlighed mindre Byrder end en anden Ordning. Forbindes Gjennemførelsen af dette System med de tidligere foreslaaede Forbedringer: Indførelse af nye Beholdere, som kunne lukkes aldeles tæt og renses ved hedt Vand eller Damp, og Afskaffelse af Omhældning ved Indførelse af en 10 à 11 Dages Afhentningsturnus, kan Fællesudvalget ikke skønne rettere,

end at de berettigede Indvendinger ere fjernede, og at Ordningen af det kjøbenhavnske Natrenovationsvæsen maa siges at være tilfredsstillende i sanitair Henseende.

Fællesudvalget skal endnu til Slutning omtale en Henvendelse til Københavns Kommunalbestyrelse fra kjøbenhavnske Grundejerforeninger af 11te Decbr. 1893 (Bilag 19.) I denne udtales først, at den eneste mulige Løsning ansees at være den: »at bibeholde Tøndesystemet med tidssvarende Forbedringer i Driften i Henseende til saavel Latrinens Afhæntning som dens Bortførsel og Afsætning«. Det udtales derefter, at man er absolut Modstander af saavel Poudrette- som Vandklosetsystemet, og at man maa protestere imod, »at der ved Indførelsen af disse eller andre lignende kostbare Systemer paaføres Grundejerne for deres Ejendommers Vedkommende en større Part af Udgifterne end hvad den ligefremme regelmæssige Bortførelse af Latrinen fra Ejendommene til Byens Omegn til Udnyttelse for Landbruget vilde koste, idet Merudgiften retfærdigere bør paalignes alle Byens Beboere efter Skatteevnen«. Det hedder fremdeles, at man erkjender, at det er Grundejerne, der maa besørge Latrinen bortført og afholde Bekostningen derved, og at det ikke kan overlades den Enkelte at bestemme, hvorledes han vil løse denne Opgave for sin Ejendoms Vedkommende. Herefter foreslaaes dannet efter særlig Lov et Interessentskab, hvori enhver Grundejer i Staden skulde være tvungent Medlem; ethvert Medlem skulde være lodtagen i Selskabet og hæfte for dets Forpligtelser i det Forhold, hvori han var bidragspligtig til Selskabet efter nærmere fastsatte Regler. Dette Selskab skulde overtage Alt vedrørende Bortførselen baade af Natrenovationen og af Dagrenovationen, dog saaledes, at det vedblivende blev det Offentliges Opgave gennem Sundhedsvedtægten at gribe regulerende og kontrollerende ind. I Slutningen udtales, at man ikke har betragtet det som sin Opgave at give nærmere Anvisning paa, hvorledes Bortførselen og Afsætningen af Latrinen bør foregaa, men at det maatte være det eventuelle Selskabs Bestyrelses Sag »at fremkomme med et Program for en tidssvarende Ordning af Driften:

forelægge Regnskabet for samme for Magistraten, forsaavidt det svarer den ovenfor nævnte Afgift af 35,000 Kr. aarlig. Hvis Selskabet derimod noget enkelt af de første 9 Aar undlader at svare denne Afgift fuldt ud, er det forpligtet til ikke alene at forelægge Magistraten Regnskaberne og lade Magistraten kontrollere Bøgerne for det paagjældende Aar, men ogsaa for samtlige de foregaaende. Efter 9 Aars Forløb har Magistraten Ret til at forlange sig det aarlige Regnskab forelagt og til at kontrollere Bøgerne og har tillige den samme Ret med Hensyn til Regnskaberne og Bøgerne for alle de forløbne Aar.

f. Overenskomsten forbliver bestaaende i et Tidsrum af 30 Aar, efter hvilken Tid Kommunen er berettiget og forpligtet til, hvis der ikke oprettes ny Overenskomst, at overtage det samlede Udførsels- og Fabrikanlæg for det Beløb, hvortil Laanet er nedbragt, samt mod eventuelt at tilsvare Selskabet den i Kontrakten hjemlede Erstatning for visse Udvidelser og Nyanskaffelser.

g. Efter Forløbet af 10 Aar er Kommunen berettiget til, hvis den ønsker det, at overtage Anlægget for det Beløb, hvortil Laanet er nedbragt, samt mod eventuelt at tilsvare Selskabet Erstatning for visse Udvidelser og Nyanskaffelser, men Kommunen skal derhos i Afstaaelse erlægge en passende Erstatning til Selskabet, der beregnes overensstemmende med Bestemmelserne i Kontraktsudkastet (Bilag 16).

IV.

Indenrigsministeriets Sanktion søges indhentet til Optagelse af det eller de under Punkt III. ommeldte Laan, som tilsammen ikke maa overstige $1\frac{1}{3}$ Mill. Kr.

V.

Det overdrages til et Fællesudvalg bestaaende af to af Magistraten og tre af Borgerrepræsentationen valgte Medlemmer at ordne det Nærmere med Hensyn til Lejemaalet om Grunden paa Vesterfællø, Bestemmelsen af Størrelsen af Laanet eller Laanene, Godkjendelse af det eventuelle

Selskabs Love og Godkjendelse af Planer og Overslag m. m. overensstemmende med Kontraktsudkastet (Bilag 16), ligesom det overdrages til det nævnte Fællesudvalg at træffe de fornødne Overgangsbestemmelser, indtil Sagen er fuldt gennemført i Overensstemmelse med Kommunalbestyrelsens Beslutninger.

Da Udvalget var ved at afslutte sit Arbejde, modtog man en Skrivelse fra Københavns Amts Landboforening af 14de Januar d. A. (Bilag 23), hvori meddeltes, at samme forventede i Løbet af den kommende Uge at kunne fremkomme med et positivt og endeligt Tilbud gaaende ud paa, »at modtage og bortføre daglig al den Latrin, der produceres i København, naar denne leveres paa Stationen i Lersøen og paa Amager«. Under 31te Januar modtog Udvalget atter en Skrivelse (Bilag 24), der vel nærmere præciserer Vilkaarene for Tilbudet, men dog ikke indeholder noget endeligt Tilbud. Et saadant vil Foreningen, der har anseet det nødvendigt at sende nogle Mænd til Stuttgart for at undersøge Forholdene der, ikke kunne afgive før den 15de Februar. Udvalgets Majoritet har imidlertid ikke ment at burde udsætte Afgivelsen af sin Betænkning herefter. Sagen er allerede trukken længere ud end ønskeligt, og det vil være ganske nødvendigt, at det snart kommer til Afgjørelse, om man vil gaa i den af Udvalget antydede Retning. Forholdet til det nuværende Kompagni ophører nemlig den 1ste November, og en ny Ordning maa forberedes saaledes, at den kan træde i Kraft til det nævnte Tidspunkt eller dog ganske kort Tid derefter, da Kommunen eller Husejerne ellers udsættes for at faa betydelig forøgede Udgifter. Det vil imidlertid af Betænkningen fremgaa, hvor vanskelig denne Sag er, og det er derfor ganske nødvendigt, at Kommunalbestyrelsens Medlemmer faa nogenlunde rigelig Tid til at sætte sig ind i den. Betænkningens Afgivelse vil jo iøvrigt heller ikke afskjære Københavns Landboforening fra at faa

sit eventuelle Tilbud taget i Betragtning ved Sagens Afgjørelse. Naar Tilbudet som bebudet indkommer den 15de Februar, vil det saa hurtigt som muligt af Udvalget blive forelagt Kommunalbestyrelsen. Da Sagen formentlig i hvert Fald ikke vil kunne komme til endelig Afgjørelse i denne, men først i næste Maaned, vil Tilbudet, hvis det indkommer til den lovede Tid, følgelig samtidig kunne foreligge.

Da Tilbudet ikke er endeligt, skal Udvalget for Tiden ikke gaa nærmere ind paa samme, men næst at reservere sig med Hensyn til Fremstillingen af, hvad der er passeret lige over for Landboforeningens Udvalg, indskrænke sig til at henlede Opmærksomheden paa:

- 1) at Foreningen ikke selv vil overtage Udførselen af Latrinen fra Husene,
- 2) at Foreningen ikke overtager Oplagsbygningen ved Lersøen eller de derværende Anlæg; Udgifterne ved disses Overtagelse og Udvidelse maa derfor falde Latrinudførselen til Last, samt
- 3) at Forslaget ikke indeholder Noget om Forholdenes Ordning under Epidemier.

Endelig skal man med Hensyn til, at Foreningen tilbyder at indbetale hele Overskudet i Kommunens Kasse, oplyse, at det Skrivelsen medfølgende Overslag anslaaer de endelige Udgifter — herunder indbefattet $7\frac{1}{2}$ pCt. til Forrentning og Amortisation af Anlægskapitalen — til 100,000 Kr. Herimod er opført en Indtægt af 40 Øre pr. 300,000 Tdr. Latrinmasse = 120,000 Kr. Hertil maa imidlertid bemærkes, at man hidtil er gaaet ud fra, at Latrinmassen kun kan anslaaes til 260,000 Tdr.

Ligesom et Mindretal (Kayser) er enig med Flertallet i den historiske Udvikling, hvormed Betænkningen begynder, saaledes er det ogsaa enig med det deri, at Natrenovationsspørgsmaalet, enten man vælger det ene eller det andet Grundlag for dets Løsning, fremtyder store Vanskeligheder og særlig ved de Fordringer, som Tiden stiller i sanitær og æstetisk Henseende.

Den overvejende Vanskelighed er at undgaa store og skadelige Oplag af Latrin; thi at indføre hensigtsmæssige Tønder, en regelmæssig Afhentning af disse, en tilstrækkelig Rensning af Vogne, Tønder m. m. er vel i og for sig vigtige Momenter, men de ere ikke af saa afgjørende Betydning, som det er at formindske eller endog undgaa Oplag, og de kunne ogsaa fyldestgøres uden at bringe særdeles store økonomiske Ofre. De Underhandlinger, som Udvalget tildels har ført og tildels indledet med det ældre Renovationskompagni, med Landboere o. fl., ere stødt mod det samme Skjær; man har allerede under ordinære Forhold savnet Sikkerhed for at kunne faa Fækaliernes ført til det Sted, hvor de skulle anvendes i en tilstrækkelig kort Tid, men selvfølgelig langt mere under epidemiske Forhold, hvor Fækaliier fra et af en Epidemii angrebet Sted indjager Skræk, saa at man ikke kan gjøre Regning paa at blive af med dem paa noget Sted udenfor den Kommune, hvori de produceres. Det er derfor en naturlig Tanke, om man ikke kunde omforme Fækaliernes til et Produkt, hvori deres Nyttevirkning bevaredes, medens de mistede deres skadelige Virkninger og blev en efterspurgt Handelsvare. Det er i den Hensigt, at Flertallet stiller Forslag til at forvandle den raa flydende Latrin til et Pulver, Poudrette, og for at støtte dette Forslag søger det at paavise de store Mangler, som enhver anden Fremgangsmaade, om hvilken der kan være Tale, er behæftet med. I hvad der i den Henseende anføres, kan Mindretallet for en Del være enig, men det forekommer det ikke, at det er lykkedes for Flertallet at godtgjøre, at ikke en Del af disse Mangler ogsaa kunne komme til at hæfte ved den af det foreslaaede Fremgangsmaade. Man erindre sig, at her er Tale om Anlægget af en saa stor Gjødningsfabrik i Nærheden af Staden, at det daglig kan modtage og omforme al den raa Latrin, der kommer til Stede i Kjøbenhavn og paa dens Grund, med Iblanding af andre Gjødningsstoffer, der skal forhøje dens Værd, og man kan ikke undlade at tvivle om, at dette skulde kunne ske uden at medføre ilde Lugt og ubehagelige Uddunstninger, selv om man kan gaa ud fra, at

disse Ulæmper ere større, naar man er nødt til at knytte store og i længere Tid henliggende Oplag til Natrenovationsudførselen; men om man er nødt dertil, er endnu ikke endelig afgjort. Endnu mere tvivlende er Mindretallet dog over for Sagens økonomiske Side. Fællesudvalget udtaler i Betænkningen, at det ikke vilde anbefale dette System uagtet dets ubestridelige Fordele, hvis det vilde medføre væsenlig større økonomiske Ofre end den nuværende Afsætningsmaade, men det antager, at det ikke alene ikke er dyrere, men at det endog vil tilstøde at sætte Husejernes Afgift noget lavere. Mindretallet kan ikke se, at dette er godtgjort i Betænkningen, og det holder sig overbevist om, at det heller ikke vil blive Tilfældet. Thi var der en virkelig økonomisk Fordel ved denne Fremgangsmaade, saa vilde denne Fordel maaske mere end nogen anden have skaffet Fremgangsmaaden Indgang paa andre Steder, medens dens Venner nu ere nødte til atter og atter at henvise til Augsburg, hvor et saadant mindre Anlæg drives, saa vidt det vides med aarligt Tab, og som i et af Bilagene til Betænkningen faar den Omtale af en særlig Sagkyndig, der har undersøgt det paa Stedet, at Fabriken synes at arbejde med Tab og kun holdes oppe for derved at naa at sælge Patentet andetsteds.

Det kan maaske være, at denne Fremgangsmaade har en Fremtid, den har dog ikke hidtil vidst at skaffe sig nogen praktisk Betydning, og dette er en Anke imod den af ikke ringe Betydning; thi de Vanskeligheder, der næsten overalt frembyde sig med Hensyn til at blive af med Natrenovationen, ere saa store, at man vist for længe siden havde indført en Methode, der lover saa store Fordele, naar man havde kunnet fæste Tro til disse. Med den største Agtelse for de Undersøgelser og Overvejelser med Hensyn til Methodens Fortrinlighed, der ere foretagne i Fællesudvalgets Underudvalg, vil man dog næppe nægte, at Resultatet af disse ikke opveje den Mangel, at man ikke er i Stand til at henvise til noget Sted, hvor man med Fordel og efter en større Maalestok har benyttet den her foreslaaede Fremgangsmaade.

Som Sagen for Tiden foreligger oplyst, tror Mindretallet ikke, at Kommunen bør løbe den Risiko, der er forbundet med at lægge Fækaliernes Omdannelse til Poudrette til Grund for Renovationsspørgsmaalets Løsning i Kjøbenhavn. Der er ovenfor henvist til de Ulæmper, som denne Fabrikation i og for sig kunde medføre; det er vel ogsaa muligt, at den af en eller anden Grund kunde standses, og Fællesudvalget har selv forudsat i Kontraktens § 14, at noget saadant kunde tænkes i det mindste for en Tid; i saa Fald »skal« Udførselen af Latrinen dog fortsættes saa vidt muligt uden Afbrydelse. Dette indeholder dog ikke nogen Løsning for Tilfældet, lige saa lidt som naar der lidt efter tilføjes: »om Anvendelse af Latrinen i den Tid, da Fabriken er ude af Drift, træffer Magistraten Bestemmelse efter forudgaaende Forhandling med Selskabet«; det er selvfølgelig her forudsat, at Fabrikens Standsning kun er for en Tid, men det er ikke vanskeligt at tænke sig en Indtræden af Forhold, der gjorde en saadan Standsning vedvarende.

Selv om man mener at kunne se bort fra en Risiko af den Art, der her er nævnt, saa bliver den økonomiske tilbage. Til Gjennemførelsen af den foreslaaede Ordning behøves nemlig betydelige Midler, og disse skulle skaffes til Veje ved Laan, der garanteres af Kommunen. Flertallet mener ikke, at Risikoen for Kommunen derved er synderlig stor; der er dog Anledning til at tvivle herom. Det forudsættes nemlig, at Kommunen garanterer Laan af indtil $1\frac{1}{3}$ Million Kroner, hvorfor den ikke væsenlig har anden Sikkerhed end Pant i de Gjenstande, der anskaffes for Laanet, og i et Depositum af 30,000 Kr., thi at Poudrettefabrikationen overtages af et Selskab, der til Driftskapital skal have mindst 300,000 Kroner, giver liden Sikkerhed for, at Laanet forrentes og afbetales, i Fald Forretningen ikke kan betale sig. Det ses let, at det er en daarlig Sikkerhed, der ikke bliver meget bedre ved den Udsigt for Kommunen at kunne overtage Anlægget for det Beløb, hvortil Laanet paa Overtagelsestidspunktet er nedbragt.

Det er ikke let at se, hvorledes denne Fremgangsmaades

Anvendelse skulde, som Flertallet mener, gjøre den aarlige Afgift for Husejerne lavere end ved den nuværende Afsætningsmaade. Grundlaget for Betalingen er, at Selskabet kan fordre 12 Kr. aarlig pr. Td., naar den afhentes hver 10de Dag, og naar det kan paavises, at det har kostet Selskabet saa meget; Andel i Udjævningsfonden, naar uheldige Omstændigheder efter Magistratens Skjøn have været medvirkende til at fordyre Udførselen, og endelig en Appel til Kommunalbestyrelsen om at faa Maximumsbetalingen 12 Kr. forhøjet, naar det viser sig, at denne Betaling ikke kan dække Selskabets Udgifter. Paa dette Grundlag kan den ene Del af Selskabets Virksomhed sikkert udføres uden økonomiske Farer for det; om det samme vil blive Tilfældet med Fabriksvirksomheden, der er afhængig blandt andet af Produkts Godhed og Afsættelighed, om den vil kunne forrente og afbetale Laanet, dække alle Udgifter og endda give et Overskud er uvist, til Bedømmelse deraf er intet oplyst i Betænkningen.

Laanet skal efter Forslaget forrentes og amortiseres med tilsammen 5 pCt. aarlig, hvoraf den til enhver Tid tilstedeværende Del af Laanet forrentes med 4 pCt., Resten er Afdrag. I 41 Aar vilde Laanet være tilbagebetalt, men Akkorden tænkes kun sluttet for 30 Aar, men Kommunen kan overtage Anlægget tidligere imod at kvittere Restgjælden, som den ved Overtagelsen er, betale Udvidelser af Bygninger og Nyanskaffelser særskilt, naar det approberes af Magistraten, samt betale en Erstatning for Afkald paa Fortjenesten i Resten af Kontraktstiden.

Det er maaske den største Risiko for Kommunen at blive nødt til at overtage Anlægget, efter at det har vist sig ikke at være hensigtsmæssigt og i alt Fald at være en daarlig Forretning. For Mindretallet vilde det i alt Fald ikke være forstaaeligt, om Kommunen gik ind paa denne Risiko uden at kjende noget til Rentabiliteten af den Forretning, der skal dække den.

Efter Forslaget vil man ikke alene give et Selskab Lejlighed til at udføre denne Poudrettefabrikation og sælge den Raastoffet dertil for en billig Betaling, men man vil ogsaa uden sædvanlig Pantesikkerhed forstrække det med de for-

nødne Midler, sikre det saa godt som ganske imod Tab ved Udførselen med en Udsigt til Gevinst derpaa, og alt dette uden selv at have anden Sikkerhed for et heldigt Udfald end en Henviisning til Anlægget i Augsburg, der saa vidt vides arbejder med Tab.

Det kan være muligt, at dette er det bedste Resultat, man kan naa, men Mindretallet mener rigtignok, at inden man slaar sig til Ro dermed, bør man først forsøge andre Veje anderledes, end det hidtil har været Tilfældet.

Det kan saaledes neppe siges, et Forhandlingerne med det ældre Renovationskompagni kunne betragtes som udtømte, selv om man bestemt véd, at dette Kompagni ikke vil gaa ind paa en Omdannelse af Fækaliernes til Poudrette. Dets Bestyrelses Skrivelse til Magistraten af 15de August f. A. udtaler netop, at enkelte af de Forbehold, som det har taget i et forudgaaet Tilbud, maa opfattes som Henstillinger, hvorpaa det ikke lægger særdeles Vægt, og at dets Tilbud forudsætter en mundtlig Forhandling, ved hvilken Enighed kunde opnaaes om de enkelte Punkter. Det er ikke Mindretallet bekjendt, at saadanne Forhandlinger senere have fundet Sted, og det anser dette for en stor Mangel ved Maaden, hvorpaa Sagen er oplyst.

Kjøbenhavns Amts Landboforening har, som det vil ses i Slutningen af Betænkningen, indgivet et foreløbigt Tilbud angaaende Modtagelse af Kjøbenhavns Natrenovation. Det endelige Tilbud vil Landboforeningen fremkomme med efter den 15de d. M., idet den har anset det nødvendigt at sende to Mænd til Stuttgart for at undersøge Forholdene der. Dette synes dog at tyde paa, at denne Sag er magtpaaliggende for Landboforeningen, hvad der heller ikke er vanskeligt at forstaa. Man kan derfor heller ikke sige, at Sagen er tilstrækkelig oplyst, saalænge dette endelige Tilbud mangler. Mindretallet skal gjerne indrømme Flertallet, at »Sagen allerede er trukken længere ud end ønskeligt, og at det vil være ganske nødvendigt, at det snart kommer til Afgjørelse, om man vil gaa i den af Udvalget antydede Retning«, men deraf følger dog ikke, at man bør

tage denne Afgjørelse, inden de Hovedpunkter ere oplyste, der nødvendig maa komme i Betragtning ved Afgjørelsen. Det er derfor Mindretallets Forslag, at denne Sag ikke kommer til Afgjørelse i Borgerrepræsentationen, inden nærmere Oplysninger foreligge saavel om Københavns Amts Landboforenings som om det ældre Renovationskompagnis Stilling til den.

Et andet Mindretal (Sommerfeldt) slutter sig til Flertallet i den Betragtning, at et Poudrettesystem frembyder en i hygiejnisk Henseende tilfredsstillende Ordning, ligesom det heller ikke tror, at Transporten vil paaføre Husejerne større Byrder end ved det nuværende System, naar dette forbedres saaledes som angivet i Betænkningen. Om selve Fabrikationen vil vise sig rentabel for et Aktieselskab, kan der vel være Tvivl; men naar der, som forudsat, kan etableres et saadant, der vil sætte en betydelig Kapital — 300,000 Kr. — i Driften og altsaa har saa megen Tillid til Foretagendet, at det vil vove denne Kapital, troer nærværende Mindretal ligesom Flertallet, at der herved er ydet en saa tilfredsstillende Garanti for Fabrikationens Rentabilitet, som der overhovedet kan forventes ydet.

Nærværende Mindretal skjønner imidlertid ikke rettere, end at den i æstetisk, hygiejnisk og økonomisk Henseende mest tilfredsstillende Udførselsmaade af Fækaliernes sker gennem Vandklosetter. Efter at Borgerrepræsentationen nu har givet sit Samtykke til, at saadanne kunne indrettes for en større Bydel, og eftersom det herefter kan forventes, at en lignende Tilladelse vil kunne gives til hele Byen, naar man har gennemført et nyt Kloaksystem, der er under Overvejelse, og som allerede de nuværende Forhold gjøre ønskeligt, saa nærer dette Mindretal Betænknelighed ved at fastslaa en Ordning, der binder til, som Poudrettesystemet, at bevare den nuværende Udførselsmaade for et stort Kvantum Fækalmasse — 30,000 Tons eller c. 260,000 Tdr., der nu faktisk udtransporteres — og altsaa vil træde hindrende ivejen for en tvungen Indførelse af Vandklosetter ved alle Ny- og

Gjenopførelser og en fakultativ Indførelse for ældre Bygninger. Mindretallet skal her indskyde den Bemærkning, at det anser det for givet, at den nu vedtagne Afgift af 100 Kr. pr. Kloset bortfalder, naar man træffer saadanne Bestemmelser, som de sidst anførte.

Indføres Vandklosetter paa den angivne Maade, sikres Byen, efter Mindretallets Mening, mod Overproduktion af Fækalstoffer, og Spørgsmaalet om Oplagene bliver herved løst. Men Betingelsen for, at man kan gaa dertil, er den samme som Betingelsen for at bevare det nuværende System, nemlig at der kan stilles Garantier for, at den Fækalmasse, der nu transporteres pr. Uge, og som ikke vil blive synderlig formindsket i en overskuelig Aarrække, under ordinære Forhold kan finde et regelmæssigt Afløb, saaledes at Oplagene paa Byens Grund, der blive mere og mere generende, jo mere Byen udvider sig, kunne undgaas.

— Under ekstraordinære Forhold, Epidemier, kan der formentlig ses ganske bort fra Transporten af Fækalierne til Omegnen, naar Vandklosetter ere tilladte. Alle Fækalstoffer kunne mulig da, naar de ere desinficerede, ved offentlig Foranstaltning bortføres gennem Kloakerne. —

Nærværende Mindretal maa imidlertid ganske slutte sig til det forrige Mindretal i den Anskuelse, at det ikke kan anses for fuldt oplyst, om der kan stilles betryggende Garantier, for at sikre Fækalstofferne Udførelse til Omegnen paa en i hygiejnisk og økonomisk Henseende tilfredsstillende Maade, og da dette ogsaa er en Betingelse, for at Vandklosetsystemet kan antages, maa dette Mindretal forbeholde sig at tage Stilling til Sagen, indtil den Efterbehandling, som er omtalt i Flertalsbetænkningens Slutning, har fundet Sted.

Abrahamson.

Borup.

Engelsted.

Hagemann.

Kayser.

Lange.

Sommerfeldt.

Øllgaard.

Bilag 1.

Til

Magistratens 4de Afdeling.

Da Undertegnede af det om Natrenovationens fremtidige Ordning her i Byen nedsatte Fællesudvalg havde faaet overdraget det Hverv at udarbejde og fremkomme med Forslag til Natrenovationens fremtidige Ordning, dersom Kommunen overtog samme, vare vi os vel bevidste, at den os stillede Opgave havde store Vanskeligheder, men vi kunde ikke strax overse, hvad der senere under Sagens Gang har vist sig, at disse Vanskeligheder vare saa store og af en saadan Art, at vi til Tider have været nærved ikke at tiltro os Kræfter til at tilendebringe vort Arbejde, og naar vi desuagtet have fortsat Forsøget, har det særlig været, fordi vi have ment, at ved en Opgivelse vilde meget Arbejde og mange Forundersøgelser delvist være gaaet til Spilde.

Vi have været paa det Rene med og have havt Lejlighed til fra det ærede Udvalgs Side yderligere at faa konstateret, at vor Opgave ikke var den under vore Undersøgelser at inddrage Spørgsmaalet om Vandklosetsystemets Optagelse enten fuldstændig eller delvist gennemført. Hvilke Meninger vi end paa dette Punkt have, har det været os magtpaaliggende ganske og aldeles at holde disse ude fra vore Betragtninger og kun beskæftige os med Spørgsmaalet om en formaalstjenlig Udvikling og Ordning af Sagen paa Grundlag af et Bortkjørselssystem. Dette er saa meget mere paabudt, som man, selv om man bestemte sig til at indføre Vandklosetter, til hvilken Beslutning jo hører An-

læget af et System af afskjærende Kloaker, dog i en Aarrække vilde være henvist til at bortskaffe større eller mindre Mængder af Byens Natrenovation ved Bortkjørsel.

Det er os ogsaa magtpaaliggende at konstatere, at den Opgave, som har været os forelagt, ikke har været at fremsætte Forslag, der f. Ex. kunde benyttes allerede nu under en mere eller mindre pludselig frembrydende Epidemi, hertil findes saavel Magten som Midlerne andetsteds, men kun den at fremsætte Forslag til en Ordning, der tidligst vilde kunne træde i Kraft den 1ste November d. A., til hvilken Tid det største af de Selskaber, der nu besørger Udførselen, ophører med sin Virksomhed, og vi tillade os tillige at minde om, at den med dette Selskab afsluttede Overenskomst giver Kommunen Midlerne i Hænde til uden Afbrydelse at fortsætte den nuværende Drift den Dag, da Selskabet ophører med selv at gjøre dette. Allerede i en Skrivelse af 10de Maj 1892 til Magistratens 4de Afdeling har undertegnede Meyer kalkulatorisk opgivet de Udgifter, der vilde være forbundne med en saadan Fortsættelse af Driften i Forbindelse med en Indførelse af de allernødvendigste Forbedringer.

Om at blive staaende herved har der jo nu, saaledes som Forholdene have udviklet sig, ikke ret vel kunnet være Tale, og det maa da først og fremmest undersøges, hvilke Mangler der klæbe ved den nuværende Ordning, og paa hvilke Maader disse bedst kunne undgaas, stadig under Forudsætning af, at Bortkjørselssystemet bevares under en eller anden Form.

De Klager, som atter og atter have lydt fra de forskjelligste Sider, og som ikke røre selve Systemet, men Maaden, paa hvilken det udføres, ere i Korthed følgende: De anvendte Tønder ere af daarligt Materiale, saaledes at de ikke kunne underkastes en fuldstændig Rensning; Tønderne ere ikke forsynede med Laag, Pottetønderne give Anledning til meget Svineri, ved Afhentningen følges ikke Reglen om Indsætning af rene Tønder, men der sker Omhældning fra en Tønde til en anden, og

endelig er der ikke sørget for en tilstrækkelig Afsætning af de udkjorte Exkrementer, saaledes at disse til Stadighed have ophobet sig paa Oplagene paa en Maade og i Mængder, som maa siges at være utilstedelig. Medens det vel nok kan paa-
staas, at der Intet tidligere er sket til Afhjælpning af de førstnævnte Mangler, fordi vedkommende Selskab har ment, at der for dette herved kun vilde fremkomme forøgede Udgifter, maa Grunden til den stadigt utilstrækkelige Afsætning vel ikke alene søges i Mangel paa Villie hos Selskabet til at hidføre en saadan, men vel ogsaa i de Vanskeligheder, der overhovedet ere forbundne med for en By af Kjøbenhavns Størrelse og Beliggenhed at skabe en jævn og fuldstændig Afsætning for den producerede Latrin. En nærmere Udvikling af dette sidste turde være overflødig her, men vi skulle dog blot minde om, at vi ikke kjende nogen By af Kjøbenhavns Størrelse, der med Hensyn til Natrenovation alene er baseret paa et Tøndesystem, samt at Byens Beliggenhed ved Øresund bevirker, at den til hele den ene Side er berøvet et Opland, der kunde anvende Latrinen, ligesom endelig den Omstændighed, at ingen Del af Transporten kan ske ad Flodvej, berøver Kjøbenhavn en Mulighed for Afsætning, som andre Steder viser sig at have en overordentlig stor Betydning.

Vi skulle nedenfor komme nærmere ind paa disse forskellige Spørgsmaal, men inden vi gaa videre udvikle de Betragtninger, som vi mene at kunne udlede af de os af det ærede Udvalg anviste Undersøgelser af Ordningen i Göteborg og Stockholm. Efter vor Hjemkomst fra disse Byer have vi allerede forelagt en Fremstilling af Ordningen af Natrenovationsforholdene i disse to Byer, og idet vi henvise til denne, skulle vi nu tillade os nærmere at belyse den deri givne, rent objektive Beskrivelse, særlig da forsaavidt dette kan have Betydning for en Omordning af de kjøbenhavnske Forhold.

Naar det i Göteborg har været muligt at gennemføre en Ordning som den nuværende, da ligger dette først og fremmest i den Omstændighed, at Latrinerne allerede forhen

vare indrettede med udtrækkelige Kasser under Sæderne. At indføre denne Ordning nu vilde næppe have været gjørligt, og Enhver, der er kjendt med de kjøbenhavnske Forhold, vil vistnok hurtigt indrømme, blot af Hensyn til den hertil nødvendige Plads i Gaardene, at en saadan Ordning ikke kan indføres her, naar man erindrer, at der for at kunne trække Kassen ud mindst skal være ligesaa megen fri Plads ved Siden af Latrinbygningen, som denne selv indtager. I Göteborg er det ogsaa de fleste Steder muligt, at den Vogn, der skal afhente Renovationen, kan kjøre ind i Gaarden og holde ved Siden af Kassen. Det er ogsaa kun paa Grund af gammel Vane, at man i Göteborg kan finde sig i, at en Kasse med friske Exkrementer midt paa Dagen trækkes ud i Gaarden for at blive behandlet af Arbejderne; alene herpaa vilde Systemets Indførelse i Kjøbenhavn efter vor Formening strande. At Indholdet udtages af Kasserne, uden at disse selv kunne udføres og underkastes en Rensning, er ogsaa en Mangel, som en By, der som Kjøbenhavn een Gang er gaaet over fra et Grubesystem til et flytteligt Tøndesystem, ikke let vil kunne finde sig i, thi dette maa man stadig vel holde sig for Øje, at Fordelen ved Tøndesystemet, saaledes som det er indført i Kjøbenhavn, er den, selvfølgelig naar det praktiseres rigtigt, at der ikke findes Rør eller Beholderdele, der have været i Berøring med Exkrementerne, som blive urensede tilbage, naar selve Exkrementerne bortføres.

En meget stor Fordel ved Ordningen i Göteborg er det, at den Indblanding af Tørv, som daglig finder Sted fra det Offentliges Side, med eet Slag over hele Byen fra den ene Dag til den anden, under en indtrædende eller truende Epidemi, kan afløses af Indblanding med et hvilket som helst desinficerende Middel, f. Eks. Kalk.

Hvad Afsætningen af Komposten angaar, ere Forholdene ved Göteborg særlig heldige, navnlig da fordi store Terrainer, der have Brug for Gjødningen, ligge i umiddelbar Nærhed af Byen, og dette endda saaledes, at den naturlige Transport til disse Steder sker ved Pramme ad Elven. Men ogsaa anden Transport lettes ved den Omstændighed, at

Göteborg ikke som Kjøbenhavn er omgivet af en Kjæde af Landsbyer og anden samlet Bebyggelse, hvis Bestyrelser have ment at maatte tage det Hensyn til de Skatteydende, der ikke ere Landmænd, at træffe Bestemmelser, der i højeste Grad lægge Vanskeligheder i Vejen for Transporten af Lattrin igjennem dette Bælte. Yderligere begunstigende for Afsætningsforholdene synes det ogsaa at være, at Landbrugerne om Göteborg ikke have stort Kreaturhold, og derfor selv kun producere lidt Gjødning; var dette ikke Tilfældet, og vare ikke de paagjældende Jorder meget stærkt trængende til Gjødning, vilde det ikke være muligt at finde Afsætning til den Pris, som det faktisk sker, af et i og for sig saa lidet værdifuldt Gjødningssæmne som Kalkpoudretten. Det er vistnok heller ingen vanskelig Profeti at udtale, at efterhaanden som Byen voxer sig betydelig større, vil saavel Vanskelighederne ved den daglige Drift i Staden som ved Afsættningen tiltage med stærke Skridt.

Hvad Stockholm angaar vil det let af den af os givne Fremstilling ses, at denne By er naaet vidt med Hensyn til den Del af Opgaven, der gaar ud paa en hensigtsmæssig Indretning af Tønderne og en fuldstændig Fjernelse af Lattrinen fra Byen selv og den nærmeste Omegn, medens den anden Del af Opgaven, nemlig en fyldestgørende Ordning af Oplag og Afsætning endnu kun er paa Forsøgsstadiet. Det er en Selvfølge, at den stockholmske Afhentning efter forud sket Anmeldelse (»budning») i Virkeligheden er en meget stor Mangel ved den nuværende Ordning, men det er vistnok ikke tvivlsomt, at der ikke er store Vanskeligheder forbundne med paa dette Punkt at foretage en Omordning, hvorved Afhentningen foretages efter en bestemt Turnus.

Siden vi have afgivet vor Beretning, har man i Stockholm ved Løfsta fortsat Forsøgene med Torvekomposteringen, og man venter, at der snart vil blive taget endelig Beslutning i Sagen.

Som det ses, har man saavel i Göteborg som i Stockholm om end paa helt forskjellig Maade taget sin Tilflugt til Tørv, og Spørgsmaalet om Anvendelse af Tørv ved

Ordningen af Renovationen her i Byen har da ogsaa fra mange Sider været draget ind med i Diskussionen om den rette Ordning. En Del heraf er kommet offentlig frem, men endnu talrigere have de Henvendelser været, der fra de forskjelligste Sider have været rettede til os med Hensyn til denne Del af Sagen. Det har da ikke kunnet være Andet, end at vi have underkastet Spørgsmaalet en meget alvorlig Drøftelse, der ikke saalidt har været vanskeliggjort ved det lidet Faktiske, der i Virkeligheden forelaa om Sagen, i Forbindelse med, at de Mænd, der mer eller mindre offentligt i første Linie have bragt Sagen frem, ikke vare de Landmænd, der ønskede at bruge Produktet, ej heller de, der skulde anvende Systemet, men derimod for største Delen saadanne, som have havt Interesse af, at der skabtes en Afsætning for Raamaterialet, Tørv.

Behandlingen af Exkrementer med Tørvesubstans er ikke egentlig ny. Som bekjendt kan Brugen af Tilsætning af Jord spores langt tilbage, og derved er man enkelte Steder, f. Ex. i Holland og Sverrig, kommet ind paa at benytte Tørvejord. Men det er dog først i det sidste Tiaar, at Tørvebehandlingens nar vundet større Udbredelse, og dette navnlig udgaaende fra Byerne i Nærheden af de store brunsvigske og hannoveranske Mosestrækninger. Det Tørveprodukt, der anvendes i dette Øjemed, er det øverste Lag af Tørve-massen, forsaavidt dette Lag hovedsagelig er dannet af Sphagnumarter. Laget tørres og findeles, hvorefter det sigtes; de grovere Dele (»Torfstreu«) (c. 80 pCt) have fundet en stor Anvendelse i Landbruget som Strøelse i Stalde, og finde Anvendelse til Latrinkompostering, hvor denne foregaar paa Oplagene, medens det finere Stof (»Torfmull«) (c. 20 pCt.), en fin, brun, pulverformet Masse, er den Del af Produktet, der bør anvendes i de automatiske Strøklosetter. Man synes ikke overalt her i Skandinavien at have fulgt denne Adskillelse, men f. Ex. anvendt det grovere Stof ogsaa til Klosetbrug, ligesom der ogsaa synes at være bragt Tørvepræparater i Handelen, der ikke vare tilberedte af den rette Slags Tørv.

Tørvens Anvendelse til Latrinbehandling skyldes i første

Linie dens vandsugende Egenskaber. Medens Torfstreu absorberer c. 5 Gange sin egen Vægt af Vand, absorberer Torfmull c. 9 Gange sin egen Vægt af Vand. Tørven absorberer dernæst, om end i ringe Grad, Ammoniaken, der danner sig, og ligeledes nogle af de særlig stinkende Stoffer, der udvikles af Exkrementerne.

Man opnaar ved Tilsætning af Tørv i rigtig Mængde at tilvejebringe et Stof af Konsistens som fugtig Jord, der altsaa let lader sig haandtere og transportere, som er næsten lugtfrit, i al Fald ikke har den egentlige Exkrementlugt, og som ikke i saa høj Grad som raa Exkrementer tilsætter en Del af sin Gjødningsværdi ved Henliggen. Der haves altsaa mindre Lugt i Latrinet og ved Afhentningen, Mulighed for Transport fra Husene om Dagen og Mulighed for Transport, f. Ex. paa Jærnbane, uden særlige Foranstaltninger. Den fremkomne Kompost vil, alt efter Jordernes forskellige Beskaffenhed, være mer eller mindre at foretrække for raa Latrin; om Landmændenes Stilling til den skulle vi nedenfor nærmere udtale os.

At Tørvetilsætningen skulde virke egentlig desinficerende, benægtes nu af saa godt som alle Sagkyndige; et andet Punkt, der har været fremdraget af Forkæmperne for denne Sag, nemlig at selve den tilsatte Tørv skulde have en ikke ringe Gjødningsværdi, har formentlig kun ganske ringe Betydning.

Blandingens af Tørv og Exkrementer kan finde Sted paa tre Maader, nemlig enten ved en Bestrøning umiddelbart efter at Exkrementerne ere faldne, eller ved at Beholderen i Forvejen er forsynet med Tørv eller forsynes dermed med passende Mellemrum, eller paa Oplagene, efter at Exkrementerne ere udbragte hertil.

Den anden af de her nævnte Metoder har den Fordel fremfor den første, at særlige Mekanismer ved Latrinerne kunne undgaaes og at Strøningen ikke er overladt de enkelte Individuer, der benytte Klosetterne, hvorimod den første Methode vel har de nævnte Mangler, men ved rigtig Ind-

retning og rigtig Pasning bedst tilfredsstiller, hvad man tilsigter ved Tørveblandingen.

I de tyske Byer, som f. Ex. Brunsvig, hvor Tørveblandingen har fundet en ikke ringe Udbredelse, skjøndt der ved Siden af Tørveklosetter stadigt bestaa saavel Vandklosetter som Grubelatriner uden Tørvetilsætning, er den almindelige Latrinordning den, at der findes Klosetter i Bygningens Etager, hvorfra Faldrør føre ned over en Grube eller anden større Beholder eller Tønde. Ved denne Ordning er det da ret naturligt at indrette selve Klosettet med Strøning, for at ogsaa Faldrøret kan nyde godt af denne, og fra Brunsvig ere da ogsaa de Strøklosetkonstruktioner gaaede ud, der have tjent til Forbillede for de snart utallige patenterede Indretninger af denne Art. I Hovedsagen er Indretningen en af to, enten at Strøningen foregaar ved, at der sættes en simpel Mekanisme i Bevægelse, naar man rejser sig fra Sædet, eller at den foregaar ved, at Laaget lægges ned. I sidste Tilfælde er Indretningen simplere, men Alt er overladt den Persons gode Villie, der benytter Latrinet. Medens et Strøkloset med bevægeligt Sæde kan være udmærket som Etagekloset i en ordentlig privat Lejlighed, er det indlysende, at det med sin Mekanisme ikke passer i et Gaardlatrin i en stor Byes Kasernehuse. Her kunde vel de til Mekanismen knyttede Ulemper undgaaes ved at bruge Latriner, hvor Strøningen foregaar ved at lægge Laaget ned, men det er ganske sikkert, at Laaget i de 9 af 10 Tilfælde saadanne Steder ikke vil blive lukket, og altsaa hele Ordningen derfor blive illusorisk.

Som fælles Ulemper ved begge disse Indretninger kan nævnes Vanskelighederne ved at holde Latrinerne, der jo afbenyttes i saa forskjellig Grad, forsynede til Stadighed med det nødvendige Kvantum Tørv, og sidst og ikke mindst den Omstændighed, at Tørvens Evne til at absorbere Fugtighed vil medføre, at Tørvebeholdningerne i Gaardlatrinerne hurtigt ville indsuge Fugtighed af Luften, og derved klumpe sig saaledes, at Strøningen bliver vanskelig, for ikke at sige umulig.

I danske Byer, hvor Gaardlatriner ere almindelige, maa det vistnok, efter det Anførte, anses for umuligt at naa et tilfredsstillende Resultat ad denne Vej.

Hvad nu den som Nr. 2 omtalte Methode angaar, nemlig at Tønderne i Forvejen forsynes med et Lag Tørvesmuld i Bunden, og at de dernæst stadig under Brugen, f. Ex. 1 Gang om Dagen, faar tilsat Tørvesmuld, maa det først bemærkes, at en saadan Paahældning ikke fuldt ud tilfredsstillende Hensigten, naar der ikke samtidig kan ske en Omrøring, saa at de mellem to Paastrøninger faldne Exkrementer blandes med Tørv. Dette bliver kun fuldtud praktisk gennemføreligt, naar man, som i Göteborg, har Plads til lange, udtrækkelige Kasser under Latrinsæderne. En saadan Indretning kan der, som alt tidligere berørt, ikke være Tale om at indføre i de københavnske Gaarde. Medens det ved denne Methode nok vil være muligt at naa et, i al Fald fra æsthetisk Side, nogenlunde tilfredsstillende Resultat i mindre Byer, f. Ex. af vore Provinsbyers Størrelse, saa vilde den i en By som København kræve et Apparat, som det næsten ikke vilde være muligt at holde gaaende, selv om man kunde se bort fra, at Metoden her ikke kan praktiseres saaledes som i Göteborg.

Vi have hidtil ikke berørt den økonomiske Side af Sagen, vi skulle blot her gjøre opmærksomme paa, at der ved en fuldstændig Gjennemførelse af en af de to omtalte Metoder vilde kræves for København Anvendelsen af c. 2 à 300,000 Cntr. Tørv aarlig, hvilket vilde blive en Udgift af c. 2 à 300,000 Kr. aarlig alene til Anskaffelse af Tørv. Denne Tørvemængde skal nu ikke blot transporteres ind i Byen og fordeles paa Latrinerne, men ogsaa igjen, efter at være blandet med Exkrementerne, transporteres ud af Byen til Oplags- eller Forsendelsesstederne. Og denne Vægt vedbliver nu at tynges paa Produktet under dettes videre Forsendelse, et Forhold, der har en særegen stor Betydning, hvor der er Tale om en Vare som Latrin, der særlig har sit store Volumen og Vægt at kjæmpe med. Den Forøgelse af Indtægten, der kunde naas ved Salget af Tørvekomposten i Forhold

til ved Salget af raa Latrin vil være ganske ubetydelig, sammenlignet med de foregæede Udgifter; den økonomiske Side af Sagen maa derfor ganske holdes borte, naar der skal tales om Fordele ved Indblanding af Tørv.

Hvad endelig den tredje Methode, Kompostering med Tørv paa selve Oplagene angaar, skulle vi udhæve, at man ved denne Anvendelse af Tørv gaar helt bort fra det Meste af det, som Tørvemethodens Forkjæmpere anføre som Fordelene ved Tørvebehandling. Metoden har kun Betydning som et Middel til at gjøre den udførte Exkrementmasse lettere sælgelig, eller lettere at lagre. Det vil fremgaa, af hvad vi nedenfor anføre om Latrinafsætningen, at der ikke er Grund til at antage, at der, i al Fald i den nærmeste Fremtid, vil kunne naas lettere Afsætning for den tørvekomposterede end for den raa Latrin, derimod har der altid i Aarets forskjellige Maaneder vist sig en saa ujævn Aftagning af Latrin, og der har vist sig saa store Ulemper ved de betydelige Beholdninger, at det vil kunne have den største Betydning paa Oplagsstederne at være udrustet med Midler til paa passende Maade at kunne lagre en Del af Beholdningen. Hertil vil vistnok med Held kunne anvendes Tørv, naar denne tilsættes i rigelig Mængde.

Vi kunne ikke lade uomtalt, at der ikke hverken fra Göteborg eller Stockholm eller overhovedet fra noget andet Sted foreligger bestemte Erfaringer for, hvorledes saadanne Lagre af Tørvekompost ville forholde sig i Sommerens Løb. Der synes imidlertid at være en til Vished grændsende Sandsynlighed for, at der i Komposten vil udvikle sig en rigelig Mængde af Larver, særlig Fluelarver, hvis Tilstedeværelse ikke vil være uden Ulemper. Disse kunne imidlertid vel nok bekjæmpes eller gjøres lidet følelige, og vi se i al Fald ikke anden Udvej end en delvis Tørvekompostering af den udbragte Latrin til at regulere Forholdet mellem den ligelige Produktion og den ujævne Afsætning.

Det følger af sig selv, at vi i denne Sammenhæng have taget under nøje Overvejelse Spørgsmaalet om Poudrette-tilberedning ved Inddampning af den udbragte

raa Latrin. Der er vel faa Fabrikationer, der have saa mange mislykkede Metoder at fremvise som denne; og der er ingen Tvivl om, at det er rigtigt, naar det er blevet udtalt i en officiel engelsk Rapport, at ingen Poudrettetilberedning af Exkrementer hverken med eller uden kemiske Midler har kunnet dække Udgifterne ved Fabrikationen. Saalænge der derfor endnu er en Mulighed for Salget af den raa Latrin i det mindste for en Del af Produktionen, kan det ikke anses for tilraadeligt i al Fald for Kommunens eget Vedkommende at indlade sig paa et saa bekosteligt Experiment, som Oprettelsen af en Poudrettefabrik vilde være. Her skal blot indskydes den Bemærkning, at en Betingelse for en saadan Fabriks fordelagtige Drift vistnok vilde være, at al Latrinen samledes paa eet Sted, et Forhold der i ikke ringe Grad vilde fordyre Experimentet. Under et helt andet Synspunkt maa Spørgsmaalet ses, om det virkelig skulde vise sig, at Latrinsalget, selv drevet paa en ganske anden Maade, end det hidtil er sket, ikke kunde gennemføres; vil man da desuagtet bibeholde det nuværende Bortkjørselssystem, kommer Spørgsmaalet om Oprettelsen af en Poudrettefabrik trods de dermed forbundne pekuniære Ofre frem i Forgrunden. Det ligger udenfor den Begrænsning, vi have ment at maatte give denne vor Erklæring, at give en Fremstilling af de forskellige Metoder, der ere anvendte ved Poudrettetilberedningen. Da de saa at sige alle støtte sig til Patenter, der skulle kjøbes, før Metoden kan anvendes, har det ikke manglet paa Lovtaler over dem. Vi maa med Hensyn til dem henvise til de forskellige Fagskrifter. Der er dog to Metoder, vi kortelig maa berøre. Den ene er den af Svenskeren, F. O. Levander for et Par Aar siden opfundne. Levander, der oprindeligt drev en Presenningfabrik ved Göteborg, fik af denne By anvist Plads ved Oplagene ved Skräppekär til at sætte sine Apparater op og forarbejdede her i Løbet af et Par Aar en ganske forsvindende Mængde af den udkjorte Tørvekompost. Denne Virksomhed er nu helt ophørt. Senere har han i Malmø faaet dannet et lille Aktieselskab, som har akkorderet med nogle Husejere om Afhentning af

deres Latrin (denne paahviler i Malmø de enkelte Husejere), paa Fabriken blandes dernæst den indbragte Latrin med Tørv, forinden den inddampes. Hans Fabrikationsmaade bestaar i, at Latrinen indbringes gennem Døre i Bunden i en liggende Jerncylder, c. 13' lang og af en Diameter af c. 5' 2". Denne Cylinder, den saakaldte Concentrator, er drejelig om en vandret Axe, og er indvendig forsynet med Arme og andre Apparater, der sætte Latrinen i Bevægelse og fordele den. Indenfor den ene Bund er anbragt et Ildsted, paa hvilket der brændes Træ, saaledes at Forbrændingsprodukterne stryge hen over Latrinen i Cylinderen. Under Cylinderen findes det egentlige, aabne Ildsted, hvor der fyres med Cokes. I Begyndelsen er Cylinderen helt lukket, senere lukkes der op for en Forbindelse mellem Cylinder og Skorsten. Efter c. 50 Minutters Opvarmning udtages Massen, der derefter henlægges til Afkøling og videre Lufttørring. Den ser ud som et groft Pulver af brun Farve. I Modsætning til hvad Hr. Levander selv anfører om sin Tilvirkning, viser det sig, at Driftsomkostningerne blive ret betydelige, den færdige Vare indeholder endnu en betydelig Mængde Vand, og, hvad der er det vigtigste, der mistes ved Opvarmningen en meget stor Mængde opløseligt Kvælstof, det vigtigste Gødningssæmne i Latrinen. Paa dens nuværende Udviklingstrin vil der derfor næppe noget Steds blive Tale om at anvende Levanders Concentrator.

Den anden af de Poudretteringsmetoder, vi have ment at maatte omtale, er den v. Podewilske, og vi nævne den, fordi det i al Fald i Øjeblikket synes, som det er den Fabrikationsmaade, der er Maalet nærmest. Podewils har sin egentlige Fabrik i Augsburg, hvor denne har paataget sig Afhentning af Tønderne mod Betaling. Tønderne tømtes ud i en stor lukket Beholder gennem en Rist. Fra nu af sker hele Befordringen og Behandlingen af Latrinmassen saaledes, at den ikke kommer i Berøring med den ydre Luft. Først udjævnes Massen ved Omrørere og bringes derefter ved Luftpumpe over i en anden Beholder, hvor der tilsættes Svovlsyre for at binde Ammoniaken. Massen blandes om-

hyggeligt og føres derpaa atter ved Luftpumpe videre efter en Forvarmning til de egentlige Tørreapparater, der i Aarenes Løb stadigt undergaa Forandringer. I Hovedsagen foregaar her en Tørring af Produktet i roterende Kjedler, delvis under Luftfortynding. Produktet fremkommer som et mørkebrunt Pulver, der efter yderligere at være sønderdelt paa en Desintegrator er færdigt til Salg. Under hele Virksomheden udsuges de udviklede Luftarter til Ildsteder, hvor de forbrændes. En Hovedsag ved hele Fabrikationen er selvfølgelig i hvilken Grad Inddampningen sker, eller med andre Ord, hvor meget Vand det færdige Produkt endnu indeholder. Jo mindre Vand, des mere Værdi har Produktet, men des større ere Fabrikationsomkostningerne. Fabriken synes nu i de senere Aar at være gaaet over til ikke at drive Inddampningen fuldt saa vidt som tidligere og at erstatte det derved fremkomne mindre procentvise Indhold af Kvælstof etc. ved Tilsætning af svovlsur Ammoniak. Den indtørrede Latrin med eller uden denne Tilsætning bringes af Fabriken i Markedet under Navnet »Fäcalextract« og angives at være ublandet, men ved Siden heraf sælges som »Fäcalguano« en Blanding af Fäcalextract og forskellige kunstige Gjødningsræmner, og det er Størstedelen af Produktionen, der sælges under denne Form. Disse tilsatte kunstige Gjødningsræmner købes dels direkte, dels fra en Filial af Fabriken, saaledes at det bliver aldeles umuligt at see helt klart i, om ikke det Overskud, som Fabriken i de senere Aar siges at give, hidrører fra disse Kunstgjødningsræmner. Sikkert er det, at noget af Overskuddet hidrører fra den Indtægt, Fabriken har af Afhentningen. Det første klarere Indblik i disse Forhold skyldes de Undersøgelser, som man fra Stockholm i 1892 har anstillet over denne Fabriks Forhold. Som Forholdene ere, anse vi det ikke paa dette Stadium af Sagen for nødvendigt at gaa i yderligere Detailler, men skulle kun udtale, at det synes, som om der ved selve Latrininddampningen arbejdes med Tab, og at Fabriken hidtil vistnok kun er holdt oppe for derigjennem at naa at sælge Patentet andetsteds.

Vi have tidligere gjentagne Gange berørt Spørgsmaalet om Afsætningen af den udkjørt Vare og skulle nu se noget nærmere paa denne Del af Sagen.

Indtil der blev oprettet en Jærnbaneltransport, stillede Forholdene sig saaledes, at Landmanden fra de forskjellige Oplagssteder, hvor Latrinen var udtømt fra Tønderne, afhentede sit Behov i egen Vogn paa de Tider af Aaret, hvor hans Arbejde og Vejrforholdene tillode det. Den Cirkel, indenfor hvilken Afhentningen den Gang foregik, havde en Radius af c. 2 Mil, dog saaledes at den forholdsvis største Afsætning foregik til den nærmest liggende Del af Amager, hvor Driftsmaaden nødvendiggjorde en udstrakt Anvendelse af Latringjødning. Medens der vel kan have været enkelte ogsaa udenfor denne Cirkel, der have benyttet Latringjødning, er det paa den anden Side ingenlunde alle Jordbrugere indenfor Cirkelen, der have set sig istand til at afholde de med Brugen af Latringjødningen nødvendige Udlæg og at indrette sig paa den dertil fornødne Drift. Efterhaanden som Byen er voxet og dermed Latrinproduktionen stegen, er Landmandens Kjøbebevne ikke i samme Grad tiltaget, og, hvad der er det vigtigste, den Afstand, indenfor hvilken Latrinen med Fordel kan benyttes, naar den skal transporteres pr. Axel, er selvfølgelig ikke i tilsvarende Grad forøget, men er bleven den samme. Som bekjendt er der ogsaa en Række Forhold, der i de senere Aar have betinget en ringere Afsætning. Selskabet selv har i denne Henseende ofte nok anført de al Latrinkørsel besværliggjørende f'estemmelser i de paagjældende Kommuners Sundhedsvedtægter, hvorved navnlig Landmændene bleve tvungne ind paa de af dem saa forhadte Nattekjørsler. At der ogsaa ved Siden heraf fra Selskabets Side har gjort sig Fejl gjældende med Hensyn til Betalingsvilkaarene, Prisansættelsen og Maaden, hvorpaa Latrinen blev udleveret, kan vistnok ikke benægtes. For at afhjælpe den svigtende Afsætning blev der som bekjendt med ikke ubetydelige Omkostninger indrettet en Jærnbaneltransport, der for en ringe Del bestod i Transport af Latrinen til direkte Afhentning paa visse Stationer (Lillerød, Frederiks-

sund), men navnlig i Transport til et nyt Oplagssted (Hedehusene). Dette Oplagssted ligger udenfor den Cirkel, der tidligere var Grænsen for Udnyttelsen, hvorved nye Forbrugere skulde have været erhvervede.

Denne Forudsætning har imidlertid, som vi nedenfor skulle komme tilbage til, ikke holdt Stik.

For saavidt mulig at komme til Klarhed, dels over de Forhold, der have bevirket den hidtidige ringe Afsætning og dels over, hvad der for Fremtiden bør gøres for at skaffe forøget Afsætning, have vi lige fra Begyndelsen af vore Undersøgelser ladet os det være magtpaaliggende at søge Konferencer saavel med Landmænd, der tidligere have benyttet Latrinen, som med saadanne, der kunde ventes at ville benytte den, naar Transporten lettedes. Medens dette har været os en Nødvendighed, kunne vi ikke Andet end beklage, at vi ikke hos Landmændene have stødt paa en saa stor Interesse for Sagen, som man paa Forhaand havde havt Grund til at forvente. Dermed være det ingenlunde sagt at d'Hrr. ikke have været villige til at træde i Forbindelse med os, og at de ikke have vist, at Renovationsspørgsmaalet ikke var dem ligegyldigt, men vi have ikke truffet hos dem den Varme for Sagen, der skulde have givet sig Udslag i Tilbudet om virkelige Ofre for en saavel for Byen som for Agerbruget heldig Løsning af Spørgsmaalet. Disse vore Ytringer maa ikke opfattes som om vi ikke vare D'Hrr, der have konfereret med os, erkjendtlige for de Vink, de have givet, men vi kunne ikke tilbageholde den Bemærkning, at det fremfor Alt har været dels de meget afvigende Udtalelser og dels det lidet Positive i deres Anskuelser, der have bevirket, at det ikke paa et tidligere Tidspunkt er lykkedes os at tilendebringe vore Overvejelser, et Forhold, som vi mene at skyldte os selv udtrykkelig at maatte udhæve. Det er ikke vor Agt her blot tilnærmelsesvis at referere Gangen i disse varierende Overvejelser og Forhandlinger, hvor det ofte kunde tage lang Tid at skjælnemellem, om Forslagene havde deres Rod i Særinteresser eller i almen Interesse, vi skulle nøjes med ganske kort at gjen-

give nogle Hovedpunkter. Vi søgte først gennem Forhandlinger med en meget dygtig og anset større Landmand udenfor den tidligere Afsætningsrayon, der før havde vist Interesse for denne Sag, at undersøge, hvad der kunde ventes, naar man først og fremmest indrettede sig paa at bringe Produktet ud til Egne, der tidligere ikke havde benyttet Latrinen som Gjødningsæmne. Som Resultat fremgik, at Afsætningen vilde være forbundet med ganske overordentlige Vanskeligheder og kun vilde kunne ske lidt efter lidt. Vanskelighederne, der maaske kunne synes smaa, men i Virkeligheden have stor praktisk Betydning, ere navnlig, at en Overgang til Drift med Latrin, naar den skal være virkelig frugtbringende, er en saa betydelig Forandring i Driftsmaaden, at man ikke let kan vente, at Pluraliteten af Landmændene pludselig skulde forlade deres tilvante Driftsmaade, navnlig da paa et Tidspunkt, hvor Konjunkturerne ikke ere saaledes, at et eller et Par Aars mislykkede Forsøg kunne bæres med Haabet om, at de kun ere Indledningen til bedre Aar. Af stor Betydning er ogsaa den lette og billige Adgang til passende Kunstgødninger, som i de senere Aar har aabnet sig for Landmændene. Endelig maa det udhæves, at de Besværligheder med Hensyn til Folkeholdet, under hvilke vort Landvæsen nu lider, i ganske særlig Grad ville gjøre sig gjældende ligeoverfor Anvendelsen af Latrin paa Egne, hvor dette Gjødningsæmne ikke har Hævd. Det maa anses for ganske utvivlsomt, at Folkene, naar de ikke ere vante dertil, ville nægte at arbejde med dette Materiale; paa dette Forhold blev der lagt en meget betydelig Vægt. Vi skulle her indskyde en Bemærkning, som i Øvrigt blev gjort fra alle Sider under Forhandlingerne, at det for at opnaa en virkelig betydelig Afsætning af Latrin til Landmændene var nødvendigt at give en forholdsvis lang Kredit, et Spørgsmaal, der særlig faar Betydning, hvis Kommunen selv forestaar Salget. De her fremsatte Anskuelser maa siges at have naaet deres Kulmination i de paa sidste Jærnbanaadsmøde fra Landbrugets Medlemmer faldne Udtalelser, at Kjøbenhavn ligger saa heldig ved Øresund, hvor den har en god Aflednings-

kanal for sin Renovation, at Løsningen formentlig ligger der, »thi vi Landmænd kunne ogsaa købe Guld for dyrt«. Det maa være klart, at den store Betydning, som fra nogle Landmænds Side lagdes paa de ovenanførte Vanskeligheder ved at føre Latrinen længere ud i Landet, maa have virket overordentlig nedslaaende paa os, der maatte gaa til vort Arbejde med den Mening, at netop heri laa Løsningen paa den Del af Opgaven, der gjaldt Afsætningen.

Noget mere opmuntrende maatte derefter Forhandlinger med Medlemmer af de samvirkende Landboforeninger virke. Standpunktet her var dog alligevel kun det rent almindelige, at den af Kjøbenhavn producerede Latrin var for værdifuld til at gaa til Spilde for Landbruget, og at der muligvis i Komposteringen med Tørv var en Udvej at finde for den hidtil svigtende Afsætning. De udtalte Anskuelser vare dog overvejende af theoretisk Art, idet det navnlig udhævedes, at Tørvekomposten først kunde gjøre Regning paa en Afsætning i det Store, naar der var anstillet Forsøg saavel over dens rette Anvendelsesmaade som over Resultaterne af dens Anvendelse. Det er indlysende, at det er Landbruget, der bør anstille disse Forsøg; om saadanne ere paabegyndte, er os ikke bekendt.

Fra de gamle Latrinforbrugere, som vi enkeltvis havde henvendt os til, forelaa der kun mere almindelige Udtalelser om, at de ingenlunde ønskede at ophøre med Anvendelsen af Latrin, men at der ikke kunde ventes bestemte bindende Tilsagn fra dem om Aftagning af visse aarlige Mængder. De syntes nærmest at være sikre paa, at Kjøbenhavn ikke kunde undvære dem, og at det for deres Vedkommende var klogest roligt at afvente Begivenhedernes Gang.

De ovenomtalte i Jærnbanaaraadet faldne Ytringer kaldte imidlertid Kjøbenhavns Amts Landboforening, der i særlig Grad repræsenterer de ældre Latrinforbrugere, frem, idet der nu, i Modsætning til, hvad de enkelte Latrinforbrugere tidligere havde ment, syntes at være en Fare for, at al Latrinen skulde undrages Landbruget, og selv om dette ikke vilde blive Tilfældet, kunde det dog tænkes, at Lunkenheden ved

Aftagning af Latrin fra de Byen nærmere boende Forbrugere skulde føre til, at man søgte nye Forbrugere.

I Kjøbenhavns Amts Landboforening optoges Sagen ved, at Propr. Heyman ved et Foredrag om Landbrugets Stilling til Renovationsspørgsmaalet, særlig i Kjøbenhavns Amt indledede en Diskussion om denne Sag. Alle vare enige om at udhæve, at Skylden for den træge Aftagning af Latrin ikke laa hos Landmanden selv, men maatte søges dels i Forholdene dels hos Renovationskompagniet; kort sammenfattet kan den herskende Stemning maaske udtrykkes saaledes, vi ville bibeholde Muligheden for at kunne købe al den Latrin, Kjøbenhavn producerer, og vi skulle ogsaa nok tage den, hvis den bliver bragt os nærmere til Forbrugsstedet, og hvis den bliver os overladt til en billigere Pris.

Angaaende Fordelene ved Tørvekompostering vare Møningerne meget delte, kun enkelte udtalte sig til Fordel for en saadan. Vi skulle ikke dvæle længere ved selve Foredraget og Diskussionen, da dennes Enderesultat blev Nedsættelsen af et Udvalg, der blandt andet fik den Opgave at træde i nærmere Forbindelse med os. Udvalget, der bestod af Landmænd, der maa betragtes som Repræsentanter for de forskellige Latrinforbrugere i Amtet, havde derefter en indgaaende Konference med os, hvor vi navnlig søgte at fremkalde bestemte Svar paa de Spørgsmaal, som vare bragte frem under vore Overvejelser af Sagen, idet vi søgte saa vidt muligt at klargjøre, hvad der fra vor Side kunde tale for eller imod de forskellige Punkter. Svarene maa derfor for en stor Del betragtes som Resultaterne af den mellem os og Udvalget førte Diskussion. Udvalget præciserede derefter sit Svar i en længere Udtalelse, hvis Resultater kortelig skulle gennemgaaes. Udvalget forment, at Landbrugerne i Kjøbenhavns Omegn ville være i Stand til at forbruge al den Latrin, der produceres i Kjøbenhavn. Som Forbehold opstilles dog, at Gjødningen leveres af god Beskaffenhed uden Indblanding af værdiløse Stoffer, hvilket Udvalget sikrest forventer at ville ske, naar Magistraten selv besørger Udførselen. Under dette Forbehold skjuler sig den saa ofte

fra Landmændenes Side udtalte Utilfredshed over den Maade, hvorpaa Renovationsselskabet udleverede sine Varer samt Beskyldningen for, at Varen fortyndedes med Vand. Klagen gaaer ud paa, at der i Stedet for at udleveres en ensartet, ved Omrøring udjævnet Masse, udleveredes tyk eller tynd Masse, eftersom der gaves Drikkepenge eller ikke. Vi kunne omtale dette Forhold saaledes, fordi det gjentagne Gange er kommet offentlig frem, men skulle i Øvrigt ganske afholde os fra at udtale os om Klagens Berettigelse. Der vil i al Fald kunne uddrages den Slutning heraf, at det er nødvendigt ved Udleveringen at træffe særlige Foranstaltninger for at sikre Aftagerne et nogenlunde ensartet Produkt.

Som nødvendig Betingelse for Aftagningen anførte Udvalget dernæst, at det var nødvendigt at der paa bekvemt beliggende Steder ved de alt bestaaende Jærnbanelinier anlægges Oplagspladser, hvorfra da Afhentning med Vogn kan finde Sted. Som passende Steder henvistes til Glostrup Station, Ballerup Station og Lyngby Station. Efter en Opfordring udtalte de paagældende Medlemmer af Udvalget, at de med Sikkerhed kunde anvise bekvemt beliggende Grunde til disse Oplag. Vi have dog anset det for klogest paa Sagens nuværende Stadium ikke at foregribe Noget ved at indlade os nærmere paa Udsegning af de hertil bedst egnede Grunde for ikke at lægge Vanskeligheder i Vejen for eventuelle senere Kjøb eller Lejemaal. Foruden de tidligere af os nævnte Grunde til foreløbig ikke at søge længere ud med Oplagene og Latrinafsætningen hævdede de paagældende Landmænd tillige, at de Produkter, der avles ved Hjælp af Latringjødning (særlig Fourage), ikke taale store Transportomkostninger, og da disse Produkter have deres Hovedafsætningssted i Kjøbenhavn, fremkommer her Forhold, der fra begge Sider set gjøre Latrinen fordelagtigst anvendelig, naar den benyttes i Nærheden af Byen.

Det hævdedes, at gaas der ud fra Forudsætningen om, at de gamle latrinbrugende Arealer fremdeles kunne benytte Produktionen, var der i Øjeblikket ikke Trang til nye smaa Lokalbaner, men at Spørgsmaalet om Lokalbaners Anvendelse

for denne Trafik først traadte frem, naar der viser sig Trang til nye Oplagspladser og i helt andre Egne.

Hvad det Spørgsmaal angaar, om det maa anses for heldigst, at Latrinen udleveres i raa Tilstand eller som Tervekompost, da syntes Stemningen nærmest at være for den raa Form, det udtaltes vel, at Landbruget nok kan bruge Latrinen i begge Former, men man mente dog, at Hovedafsætningen helst bør foregaa i raa Tilstand, fordi det er den billigste Maade og den, der har vundet Hævd.

Paa vort Spørgsmaal om, til hvilke Priser Latrinen for Fremtiden kunde ventes aftaget, naar Hensyn toges til de øvrige fra Landmændenes Side opstillede Ønsker, var Svaret, og maatte naturligvis ogsaa være meget forbeholdent, eller rettere sagt, det lykkedes os ikke at faa noget bestemt Svar herpaa. Det betonedes blot, hvad der jo i Øvrigt er en Selvfølge, at Prisen paa Gjødningen bør variere i Forhold til de stigende eller faldende Priser for Landbrugsprodukterne.

Hvad Jærnbanetaxternes Størrelse angaar, har det paa-gjældende Udvalg, ligesom vi paa et tidligere Stadium have gjort, søgt Konference med Generaldirektøren for Statsbanerne, der forsikrede dem om den størst mulige Imødekommenhed fra Banebestyrelsens Side under Henvisning til, hvad der i denne Henseende fra Statsbanedriftens Side var udtalt i Jærnbaneraadet. Hvor meget eller hvor lidet der i denne Henseende kan ventes opnaaet, skulle vi ikke her drøfte, vi skulle dog blot gjøre opmærksom paa, at de her eksisterende Fragttaxter ikke ere højere end de tilsvarende i Sverrig.

Af det her omhandlede ældre Opland for Latrinaftagning maa der tages særligt Hensyn til Amager, hvoraf den Byen nærmeste Del under alle Omskiftninger har vist sig som et sikkert Afsætningssted. Dette hidrører saavel fra, at Kreaturholdet paa Amager ikke har spillet nogen stor Rolle, som navnlig fra, at Driftsmaaden (Dyrkning af Grøntsager og Handelsplanter efter en stor Maalestok) kræver en langt større Mængde Gjødning end almindeligt Landbrug, og særlig kan benytte den Gjødning, der hidrører fra Byens Affaldsstoffer.

Forholdene med Hensyn til Oplagspladser have ogsaa været særegne for Amager, idet der har været to konkurrerende Oplag, det ene og større, tilhørende Kjøbenhavns Renovationskompagni, ved Sundet for Enden af Kløvermarksvej, altsaa paa Øens Østside, og et andet mindre ved den vestlige Side mellem Sundbyvester og Taarnby, tilhørende Nyt Renovationskompagni. Konkurrencen har betinget forholdsvis lave Priser, og formentlig ogsaa medført, at der fra Amager ikke som Regel har lydt de samme Klager, som fra de andre Oplag, over at Latrinen forfalskedes etc. Ved det store Oplag er Prisen 25 Øre pr. Td. ved det mindre 35 Øre pr. Td. Prisforskjellen kan forklares af, at det mindre Oplag ligger længere ude paa Amager, og saaledes, at Afhentning kan foregaa omtrent hele Dagen. Der udtaltes som almindeligt Ønske fra Amager, at saavel et vestligt som et østligt Oplag bibeholdtes, men da Forholdene medføre, at det østlige, som ligger paa den Del af Kommunens Grund, der skal overgaa til Militæretaten, maa bortfalde, har det været os magtpaaliggende at undersøge, om det vilde være muligt, noget længere ude paa Østsiden, at finde et passende Sted til en Oplagsplads. Det synes, at der kan findes en saadan, og det er vistnok i dette Forhold mere end et tomt Ord, naar det fra indflydelsesrige Amageres Side er udtalt til os, at Sagen har en saadan Betydning for Øen, at der saavel fra Privates som fra Autoriteternes Side i denne Retning vil blive gjort Alt for at naa hen til en Ordning, der kan tilfredsstille baade Konsument og Producent. Den længstbortliggende Del af Amager har paa Grund af Afstanden hidindtil ikke deltaget i Aftagningen af Latrin, der er imidlertid ingen Tvivl om, at en hensigtsmæssig anlagt Bane vil kunne bidrage betydeligt til en forøget Afsætning her.

Af det foregaaende vil det formentlig fremgaa, at en af Grundene til at den hidtidige Jærnbaneltransport af Latrin, af hvilken man med Rette havde ventet sig saameget, ikke har ført til det forønskede Resultat, nærmest er den, at man har været uheldig i Valget af Station og er vejet tilbage for de Udgifter, der vare forbundne med

Anlægget af flere. Hedehusene har været et uheldigt Valg, fordi dens Beliggenhed i Udkanten, eller rettere udenfor Periferien af det latrinaftagende Areal, forudsatte, at hidtil ikke latrinvante Egne strax vilde tage Latrinen, naar der blot skabtes et Oplag. Vi have ovenfor angivet de Grunde, hvorfor dette ikke kan ventes at ville ske. Naar hertil kommer, at selve Omegnen ikke var heldig for stærk Latrinaftagning, og hvad der har haft en overordentlig Betydning, at Prisen fra Begyndelsen var sat saa højt som 85 Øre pr. Td., og først senere over 65 Øre er sat ned til 45 Øre, medens det havde været naturligt, for at hiddrage Kjøbere og vænne dem til Produktet, at begynde med en lav Pris, vil der ses at være Grunde nok til, at Forøget her er mislykket. Det skal selvfølgelig villig indrømmes, at det er lettere at være bagklog end forklog. Noget helt Andet er det, at det maaske en Gang i Fremtiden vil kunne lykkes lidt efter lidt at faa en Aftagning oparbejdet ogsaa her. Om derfor Oplagene ved Hedehusene bør bibeholdes, vil i højeste Grad afhænge af, til hvilken Pris de herhenhørende Arealer og Bygninger etc. kunne erhverves for Kommunen.

At Oplaget i Raadmandsmarken nedlægges betragte vi som en Selvfølge, medens vi maa betragte det som ligesaa selvfølgeligt, at det i det Hele velindrettede Oplag i Lersøen med Sporforbindelse bevares. Foruden dette nordlige Udkjørselssted bliver der efter det ovenstaaende tillige Amageroplage, og der vil da kunne være Tale om, for at sprede de Steder, hvortil Latrinen daglig kan udføres, at oprette et nyt Afledningssted paa Vesterfælled, saaledes beliggende, at det nogenlunde let vil kunne sættes i Sporforbindelse med den Bane, der efter Jærnbaneforholdenes Omordning kan ventes her. Vi tro dog, at man noget bør afvente Udviklingen, inden dette Oplag indrettes. Ude i Landet bør der dog, som nævnt, søges oprettet Latrinstationer ved Ballerup, Glostrup og Lyngby, eller ved nærliggende Stationer, hvis den endelige Undersøgelse skulde vise, at man paa de nævnte Steder støtte paa særlige lokale Vanskeligheder.

At der bør fortsættes og søges Udvidelse af den smaat

paabegyndte Forsendelse af Latrin til direkte Afhentning paa fjærnere liggende Stationer uden Oplag, er en Selvfølge, ligesom der ogsaa maa holdes Mulighed aaben for at anlægge fjærnere liggende Stationer, naar indledte Forhandlinger, (saaledes som der f. Ex. vides at være ført med Beboerne af Omegnen ved Ølstykke Station) give sikker Udsigt til en passende stor og navnlig stadig Afsætning.

Forinden vi antyde de Forandringer, der bør foretages ved Indretningen af Depoterne, skulle vi vende tilbage til selve Ordningen af Latrinafhentningen og hvad dertil hører.

Vi have i det Foregaaende søgt at klargjøre, ad hvilke Overvejelser vi ere naaede til at troe, at det endnu i en Række af Aar vil kunne lykkes at finde Afsætning for Latrinen væsentlig i raa Tilstand, selvfølgelig ved en formaals-tjenlig Ordning af Salgsmaade og Salgsvilkaar, og samtidig søgt at vise, at vi ikke formene, at en Iblanding af Tørv i selve Tønderne vil kunne gennemføres. Der bliver da fremdeles som hidtil at regne med Afhentning og Udkjørsel af Tønder med ublandet Latrin. Vi maa ved det Følgende bede fastholdt, at det ikke drejer sig om Forslag til et helt nyt Renovationssystems Indførelse, men at vi have betragtet det som vor Opgave at begrænse vore Forslag til saadanne Forandringer og Forbedringer af det nuværende System, som kunne tilfredsstille paa den ene Side de rimelige Fordringer, der fra forskellige Synspunkter kunne opstilles, og paa den anden Side tage Hensyn til de Udgifter, der derved vilde paaføres saavel Kommunen i sin Helhed som de enkelte Husejere. Det første Spørgsmaal bliver selve Tøndernes Indretning. At denne nu er meget slet, ere Alle enige om, det maa være fuldstændigt tilstrækkeligt at erindre om, at Bestemmelsen i Sundhedsvedtægtens § 18, at Tønderne ved Udførselen skulle være forsynede med tæt sluttende Laag, er aldeles uopfyldelig med de nuværende Tønder, ligesom disses Beskaffenhed er en absolut Hindring for en Rensning med Damp.

Vi se ikke rettere end, at en Tønde af Staalplade i Lighed med Stockholmertønden, hvoraf et Exemplar har

været forevist Udvalget, med det dertil hørende overordentligt praktisk indrettede Laag, tilfredsstiller de Fordringer, der maa stilles til en Latrintønde. Udenvidere at indføre Stockholmertønden viser sig imidlertid ikke at gaa an. Dette vilde, da Stockholmertønden er lavere (21") end den her almindelig anvendte (23 $\frac{1}{2}$ "), kræve, at alle Latrinsæderne omdannedes, hvilket turde være en for vidtgaaende Foranstaltning. Tønden bør derfor gøres af samme Højde som de ældre Trætønder her, men da, for ikke at faa for stort Indhold, ligesom de nu anvendte have en mindre Diameter for neden end for oven. Dette vil forøge Bekostningen ved Tøndens Anskaffelse noget, men, hvis større Partier kunne aftages paa een Gang, dog ikke betydeligt. Som antydnet i vor Beskrivelse af Renovationsvæsenet i Stockholm bør Tønderne galvaniseres forinden Stenkulstjæringen. En udtalt Frygt for, at visse Desinfektionsmidler skulde angribe Ståltønden, maa efter indhentede sagkyndige Udtalelser anses for ugrundet. Vi maa anse det for overflødigt at udvikle de Fordele, saadanne Ståltønder besidde fremfor Trætønder; men skulle paa den anden Side ikke undlade at henlede Opmærksomheden paa, at der er den Mangel ved disse Ståltønder, at Indholdet lettere fryser end i Trætønder. Dette Forhold taber dog en stor Del af sin Betydning, naar man, som vi senere skulle foreslaa, anvender Damp til Rensningen, man har da paa Oplagene Midler i Hænde til en bekvem og hurtig Optøning. Medens vi derfor principielt foreslaa Indførelsen af Ståltønder, skulle vi subsidiært henlede Opmærksomheden paa, at man ganske vist med forøget Bekostning vil kunne fremstille Tønder af imprægneret Egetræ, der baade kunne forsynes med tætsluttende Laag og taale en Damprensning.

Paa een Gang at indføre forbedrede Tønder over hele Byen vilde formentlig være en for vidtrækkende Foranstaltning. Den fastslaaede Model burde forlanges benyttet ved alle Nyanskaffelser, og, hvad enten Byen selv overtager hele Renovationsvæsenet eller ikke, kun kunne erholdes fra de kommunale Autoriteter. I Løbet af nogle Aar burde da de

existerende gamle Trætønder efterhaanden udvexles med Tønder af den ny Model, ogsaa i ældre Bygninger.

Medens det er blevet noget mere almindeligt i Etageklosetterne at have direkte Afløb for Urinen til Kloak, er denne hensigtsmæssige Indretning, der vistnok burde gjøres obligatorisk for alle Etageklosetter, kun i ringe Grad anvendt ved Gaardklosetterne. Fordelen ved Adskillelsen af Urinen og de faste Exkrementer behøver ikke her at udvikles. At denne Adskillelse ikke frembyder Vanskeligheder selv i Gaardklosetterne, viser den vistnok oprindelig af Klosetfabrikant Møller indførte Konstruktion af Skolegaardklosetter (saaledes kaldte efter deres Anvendelse i de nyere Kommuneskoler i Kbhvn.). Vi skulle henstille til Overvejelse, om Fordelene ved Urinadskillelsen i Forening med hele den Renlighed, der følger med Skoleklosetternes Konstruktion, ikke burde føre til, at denne indførtes som obligatorisk ved alle Nybygninger af Gaardlatriner.

Den af Marino oprindelig i Etageklosetter indførte Adskillelse af Urinen og de faste Exkrementer har fra visse Sider under forskellige Former og til forskellige Tider fremkaldt Forslag om en Indretning, bekendt i Paris under Navnet »diviseur«, bestaaende af en gennemhullet Tønde, der havde sin Plads i en anden Tønde saaledes, at de flydende Urenligheder fra den indre egentlige Tønde gennem Hullerne løbe ud i den ydre Tønde, hvorfra de atter kunde bortledes. Grundtanken er den samme, der har ledet til Marinoklosetterne, men Formaallet naas paa en meget uheldig Maade. Ved Marinoklosetterne er det kun Urin, der bortledes, og dette sker, uden at Urinen er i Berøring med de faste Exkrementer; ved Diviseuren blandes først begge Dele, og dernæst bortflyder en Masse, der for en stor Del bestaar af opslemmede faste Exkrementer. En saadan Anordning er kun en Parodi paa et Vandklosetsystem uden dettes Fordele. Vi maa bestemt fraraade enhver Antagelse af dette Diviseur-system, der i Paris vel for en Tid kunde optages som en Forbedring af det der eksisterende under saa højest uhyggelige Former fremtrædende Grubesystem, men dog aldrig fik videre

Udbredelse og nu efterhaanden maa vige Pladsen for et ordnet Vandklosetsystem.

Indførelsen af Etageklosetter i Kjøbenhavn medførte Indretningen af de saakaldte Pottetønder, et Appendix til de normerede Gaardlatriner. Bygningsloven af 1889 bestemmer i § 59, at der, naar der findes Klosetter i Etagerne, for hver 5 saadanne skal foruden de under Sæde anbragte Tønder i Latrinhuset findes en Tønde, hvori Etageklosetternes Indhold kan udtømmes. Oprindelig var altsaa Pottetønden kun indrettet til Optagelse af Etageklosetternes Indhold, men dette Forhold er i de senere Aar undergaaet en væsentlig Forandring. For det første bruges Pottetønden, som Navnet allerede antyder, til deri at udhelde ikke blot Etageklosettets men ogsaa de til samme Lejlighed hørende Urinspandes og Natpotters Indhold, men det er ogsaa blevet almindeligt, at der haves Pottetønder i Ejendomme, hvori ingen Etageklosetter findes, og da ingen Forskrifter her haves for Pottetøndernes Antal, bliver Følgen den, at deres Antal aldeles ikke staar i Forhold til Antallet af de Personer, der benytte dem. Heraf følger igjen et meget stort Svineri og Vanskelighed ved at regulere Afhentningen. Det maa derfor anses som en nødvendig Foranstaltning, om ikke af andre Grunde saa alene for Afhentningens Skyld, at der fastsættes en Bestemmelse om lignende Extratønder som omtalt, ogsaa hvor ingen Etageklosetter haves, saaledes at der for hver 8 Familier, der ikke have Etageklosetter, skal findes mindst 1 Pottetønde, der i Øvrigt har samme Konstruktion, som de almindelige Tønder. Heldigst vilde det formentlig være, om Antallet af Pottetønder, ligesom Antallet af Fejeskarnsbeholdere nu (cfr. Sundhedsvedtægtens § 16) i hvert enkelt Tilfælde overlades til Magistratens Bestemmelse.

Vi kunne ikke her, hvor Etageklosetterne have været omtalte, undlade at indskyde en Bemærkning om disse, der under vore Undersøgelser har paatrængt sig os. Vi tænke ikke herved paa de ringe Fordringer, der i Retning af Lysning og Ventilation i Praxis stilles til de Rum, hvori de ere anbragte, heller ikke paa, at disse Rum efter vor Formening

altid burde have vandtæt Gulv, men kun paa den Omstændighed, at man hidtil med Hensyn til disse Rums Ventilation i det langt overvejende Antal af Tilfælde har stolet paa en til alle Aarstider varm Kjøkkenskorsten. Nu er imidlertid i de allerseneste Aar Forholdet blevet det, at Brugen af Kogegas har vundet en saadan Udbredelse, at Kjøkkenskorstenen mange Steder i Perioder, mange Steder stedse vil være kold, og Følgen heraf vil upaatvivlelig blive den, at der faktisk ingen Ventilation vil blive fra Klosetrummet, men at Luften herfra vil brede sig ud i Lejligheden. Vi skulle efter denne Digression atter vende tilbage til Tønderne og deres Afhentning.

Da der, efter hvad der ovenfor er udviklet om grædvis Anskaffelse af forbedrede Tønder, vil indtræde en kortere eller længere Periode, i hvilken ikke alle Tønder kunne udføres med Laag, foreslaas det, at man ligesom i Stockholm for disse Tønders Vedkommende i Mellemtiden hjælper sig med, at Latrinvognene medføre et lille Kvantum Tørvesmuld, der da af Folkene samtidig med Tøndens Udtagning af Latrinerne strøes ud over Tøndeindholdet.

Den Omstændighed, at Afhentningen af Tønderne nu sker om Natten er selvfølgelig ikke heldig for Overholdelsen af god Orden og Renlighed, og den Tanke at man, naar man indrettede sig med tætsluttende Laage, kunde naa til at foretage Udførslen om Dagen, har derfor ogsaa flere Gange været fremme. Vi kunne imidlertid ikke tilraade en saadan Forandring, fordi man i en By, hvor man en Gang er vænnet til Natteudførsel, kun med store Vanskeligheder vil finde sig i den Lugt, der, hvor udmærket Laagene end slutte til Tønderne, altid vil klæbe ved disse. Forsaavidt tætsluttende Laage anvendes, synes det dog at kunne foreslaas, at den ved Sundhedsvedtægten fastsatte Afhentningstid udstrækkes noget. Vi se saaledes Intet til Hinder for, at Afhentningen begyndte allerede Kl. 11 i Stedet for som nu ved Midnat; den derved vundne Time vil have en ikke ganske ringe Betydning. Samtidig burde Bestemmelserne om Afhentningstiden indrettes saaledes, at det Apparat, der

skulde sættes i Bevægelse for at tilvejebringe en Ændring, ikke blev altfor stort, hvis det skulde vise sig, at de lukkede Tønder tillade en yderligere Udstrækning af Tiden.

Som en overordentlig stor Mangel maaske en af de største ved den nuværende Afhentning er ovenfor nævnt Omhældningen 3: det Forhold, at der ved Afhentningen ikke borttages alle de Tønder, der ikke ere helt fyldte, men at Indholdet af en saadan Tønde omhældes i en anden lignende, hvorefter den første Tønde atter indsættes paa sin Plads.

Denne aldeles forkastelige og saa ofte paatalte Fremgangsmaade bør fuldstændig afskaffes. Enhver Tønde skal afhentes efter en regelmæssig Turnus, hvad enten den er mer eller mindre fuld, saaledes at den længste Tid, en Tønde kan staa uafhentet, bliver 8 Dage. At der vil blive Tønder, der blive fulde indenfor dette Tidsrum og derfor maa afhentes hyppigere, er en Selvfølge. — Omhældning finder vistnok for Tiden Sted i et saadant Omfang, at Afskaffelsen heraf maa forudsættes at kræve en Forøgelse af Afhentningsmateriellet af mindst 30 pCt.

Da det maa forudsættes, at der maa gives Tillægsbetaling for en hyppigere Afhentning end den normale, saa at det kan ventes, at i al Fald nogle Husejere ville være uvillige til af sig selv at forlange denne, synes det at være ønskeligt, at der gives Sundhedskommissionen eller Magistraten Bestemmelsesret i saa Henseende.

Til Regulering af Afhentningen og til at paase, at denne sker paa tilbørlig Maade, bør Byen deles i Distrikter, hver med sin Tilsynsmand.

De Vogne, der nu benyttes til Udkørsel af Tønderne fra Latrinerne til Oplagspladserne, maa i det Hele og Store siges at tilfredsstille de Fordringer, der kunne stilles til dem, og der ses ingen Anledning til ikke fremdeles at benytte dem.

Naar Tønderne ere udbragte til Oplagene, bør de under kastes en Rensning med Damp. Dampanlægget maa tillige benyttes til Optøning af Tønder med frossent Indhold i Vintertiden. I Forbindelse hermed vil der blive at foretage

Maskinanlæg for det første til Omrøring og Transport af Massen, saaledes som det nu finder Sted ved Lersøoplaget. Dette er dels nødvendigt for at bringe Massen op i Jernbanevognene, men ogsaa for at sikre Kunderne ved Aftagningen en ensartet Vare.

I hvilken Udstrækning, der paa Oplagene maa træffes Foranstaltninger til Tørvekompostering, kan først Fremtiden vise. Paa de ved København liggende Oplag bør dog for paa ethvert Tidspunkt at kunne indskrænke Lageret af raa Latrin til et Minimum de hertil fornødne Indretninger strax træffes, og Maskinanlægget indrettes derefter; ved de udenbys Oplag turde det maaske foreløbig være tilstrækkeligt at indrette sig paa den til dette Øjemeds senere Realisation fornødne Mulighed for Udvidelse. At foretage Tørvekompostering i en blot nogenlunde stor Maalestok ved Haandkraft alene vil vise sig meget kostbart, og hvor som her Elementerne til Maskinanlæg af andre Grunde ere til Stede, er der særlig ingen Anledning til ikke at anvende Maskinkraft.

Vi skulle i Forbigaaende gjøre opmærksom paa, at det, naar man er indrettet paa Tørvekompostering, ikke vil berede store Vanskeligheder, hvis det f. Ex. under Epidemier skulde vise sig ønskeligt i Stedet for at bruge Tørv at behandle den hele Masse eller Dele deraf med Kalk.

En ikke lidet kostbar Foranstaltning, som bør træffes paa de Oplag, hvor Latrinvognene afgive deres Indhold, er, at Terrainet, hvor Vognene renses etc., forsynes med vandtæt Belægning, for at ikke det forurenede Vand skal trænge ned i Jordbunden. Hvor dette Vand og i det Hele Afløbsvandet fra hele Virksomheden ikke kan afledes direkte til en dertil passende underjordisk Ledning, maa Afløbsvandet renses ved at benyttes til Overrisling af helst dyrket Jordareal. I Almindelighed set vil dette blive billigere end at foretage en kunstig Filtration, som imidlertid kan blive nødvendig, hvor de lokale Forhold ikke tillade Anvendelsen af den førstnævnte Methode. Aflob af urensset Spildevand fra Oplagene til aabne Grefter bør ikke tillades.

Som i det Foregaaende udviklet, vil Afgangen fra de

ved Kjøbenhavn liggende Oplag for det Første vedblivende bestaa i direkte Salg af raa Latrin til Kunder, der ved egne Vogne afhente den, for det Andet i Forsendelse med Jærnbanen dels af raa Latrin, dels af Tørvekompost. Forsendelsen af Tørvekomposten vil, naar blot tilstrækkelig Tørve- masse tilsættes, uden Ulemper kunne foregaa i almindelige aabne Jærnbanevogne, dækket med Presenninger, og som kunne indlemmes i et hvilket som helst Godstog. Skulde der mod Forventning opstaa Vanskeligheder fra Statsbanernes Side mod at benytte almindelige Vogne hertil, vil der imidlertid ikke være Andet at gjøre end selv at anskaffe de til Tørvekompostens Transport nødvendige Godsvogne, men dette bør, da en jævn stadig Benyttelse hele Aaret over ikke kan ventes, vistnok helst søges undgaaet. Den raa Latrins Transport paa Banen er som bekjendt hidtil foregaaet paa den Maade, at Massen pumpes ind i store Beholdere (Tønder), hvoraf 3 og 3 ere anbragte paa en Undervogn. Det synes som om man i det Hele og Store har været heldig med Valget af Transportmiddel, og Transporten af Latrin bør derfor uden Tvivl fortsættes paa samme Maade. Der kunde, naar man gaaer over til Tønder med tætsluttende Laag, være Tale om, at sætte Tønderne lige ind i Jærnbanevogne og lade disse afgaa direkte til de fjærnere Oplag, for efter at være udtømte og rensede derude at blive returnerede. Saalænge man imidlertid mener at kunne finde Plads til Oplag her inde ved selve Byen, saa er Stedet for Tøndernes Tømning og Rensning ganske naturlig der; at sende Latrinen bort i selve Tønderne vil først være paa sin Plads, naar man af en eller anden Grund bliver tvungen til at opgive at have Oplag ved Aflæsningsstederne ved Kjøbenhavn, man maa da ordne sig som i Stockholm. Et Spørgsmaal, som har været fremsat fra forskellige Sider, og som vi derfor ogsaa indgaaende have drøftet, er, hvorvidt man burde stræbe efter at kunne sende de lukkede Tønder direkte ud til Forbrugerne, der da ville have at rensse Tønderne og sende dem tilbage. Om der end paa denne Maade kunde paaregnes en

god Afsætning, et Spørgsmaal, der foreløbig maa staa hen, ere vi dog komne til det Resultat, bestemt at fraraade denne Fremgangsmaade. Det nye Materiel (Tønder med Laage) kan ikke ventes at blive behandlet med en saadan Omhu af de i denne Henseende ikke interesserede Forbrugere, at der ikke heraf vil opstaa meget store Tab, og desuden er den omhyggelige Rensning en saa vigtig Del af hele Systemet, at den dels ikke bør overlades til Fremmede, dels ikke kan foretages hurtig nok efter Afhentningen fra Ejendommen.

Som bekendt er den Betaling, Kjøbenhavns Renovationskompagni oppebærer af Husejerne for Udførselen pr. Tønde overordentlig varierende, uden at der til Grund for denne Variation ligger nogetsomhelst Princip. Dette har sin naturlige Grund i, at Selskabet oprindelig i sig har optaget forskellige Entrepriser med forskellige Taxter og desuden i, at Selskabet i Aarenes Løb har anset det for formaalstjenligt at akkordere med de forskellige Husejere efter forskellige Principer. Fra Magistratens Side er der gjentagne Gange sket Forsøg paa at faa dette Forhold reguleret, uden at der dog herved er opnaaet noget Resultat. Den nuværende Tilstand bør imidlertid ikke vedblive, men der maa ansættes en Normaltaxt pr. Tønde for 1 Gang ugentlig Afhentning, saaledes at denne Normalbetaling forhøjes for hyppigere Udførsel og hvor Adgangen til Tønderne er vanskelig, hvad enten dette nu er Tilfældet paa Grund af Latrinernes Anbringelse i Baggaarde, eller fordi Tønderne maa transporteres op og ned ad Trapper enten gennem lavtliggende eller højtliggende Gjennemgange fra Gade til Gaard.

For den saaledes fastsatte Betaling maa der fastsættes Ret til Udpantning.

Ligesaa lidt som vi i denne Fremstilling paa Sagens nuværende Standpunkt have anset det for hensigtssvarende at komme ind paa Udviklingen af de Bekostninger, der kunne kalkuleres at ville medgaa til Forandringerne, navnlig saalænge Spørgsmaalet om, i hvilket Omfang man skal overtage de Selskabet tilhørende, til Driftens Fortsættelse nødvendige Gjenstande

ikke er nærmere drøftet, ligesaa lidt skulle vi her komme ind paa Størrelsen af selve Taxten, der maa blive afhængig af hine; til denne Del af Spørgsmaalet maa vi forbeholde os at komme tilbage paa Sagens næste Trin.

Da Kjøbenhavns Renovationskompagni har opsagt den med Magistraten under 11te September 1889 sluttede Overenskomst, er Magistraten i Følge denne Overenskomsts § 6 berettiget, men ikke forpligtet til at overtage alle eller en Del af de i § 6 3die Stykke nævnte Gjenstande. Saalænge Drøftelsen, af hvad der skal gøres, ikke er længere fremskreden, vilde det formentlig være ganske ørkesløst i Detailler at komme ind paa disse Spørgsmaal. Efter hvad vi ovenfor have udviklet, vil det ses, at vi have tænkt os, at der maa overtages: Lersøanlægget med tilhørende Sporforbindelser og Jærnbanelmateriel, eventuelt hele eller Dele af Hedehusoplaget, største Delen af det øvrige Materiel som Vogne, Beholdere, Redskaber, Tegninger, de Driften vedrørende Protokoller m. m. samt eventuelt en Del af Hestene, nogle af Staldene og Vognremiserne. Spørgsmaalet om Overtagelse eller Ikkeovertagelse vil imidlertid for mange af disse Gjenstandes Vedkommende være i høj Grad afhængig af, til hvilken Pris, Selskabet paa Grund af Forholdene vil finde sig tilbøjelig til at afhænde dem.

Efter at vi i det Foregaaende have forsøgt gennem en delvis Fremstilling af vore Overvejelser at fremføre de Resultater, vi ere komne til, skulle vi for Oversigtens Skyld kort rekapitulere disse Resultater, idet vi dog maa tillade os at gjøre opmærksom paa, at denne Rekapitulation, for at den ikke skulde blive meget omfangsrig, kun indeholder Hovedpunkterne, og Punkt for Punkt maa sammenholdes med det ovenfor nærmere beskrevne.

- 1) Efter Overtagelse af en Del af Selskabets Driftsmateriel fortsættes Driften med følgende Ændringer:
- 2) Gradvis Indførelse af Staaltønder med tætsluttende Laag. Bestemt Model, der kun sælges af Kommunen.

- 3) Gradvis Omordning af den nuværende Latrinkonstruktion til Skoleklosettypen med direkte Afløb af Urinen til Kloak
 - 4) Forøgelse af Pottetøndernes Antal.
 - 5) Gradvis Indførelse ved Etageklosetter af direkte Afløb af Urinen til Kloak og vandtæt Gulvbelægning i Kloset. rummene.
 - 6) Udvidelse af Tiden for Afhentningen.
 - 7) Ophør af Omhældning, regelmæssig Afhentning mindst 1 Gang om Ugen, uafhængig af Tødens Fyldningsgrad.
 - 8) Damprensning af Tønderne paa Oplagene.
 - 9) Bevaring af Lersøoplaget, nyt Oplag paa Amager, senere et nyt Oplag i Vesterfælled.
 - 10) Eventuel Bevaring af Jærnbaneoplaget ved Hedehusene, nye Jærnbaneoplag ved Lyngby, Glostrup og Ballerup.
 - 11) Indretning af Maskinanlæg ved Oplagene, samt Anlæg sammesteds til Tørvekompostering af en Del af Massen.
 - 12) Taxtregulering.
 - 13) Forandringer af Sundhedsvedtægten, der give Ret til de under 2 til 7 opstillede Forandringer samt til de i den forangaaende Udvikling nævnte, ikke her i Rekapitulationen særlig omtalte Foranstaltninger, som f. Ex. Bestemmelse om Udpantningsret, Ret for Magistraten til at bestemme hyppigere Afhentning af alle eller enkelte Tønder etc.
- Vi have i det Foregaaende lejlighedsvis gjort opmærksom paa den Betydning, det har for Afsætningen, at der ved Salget gives Landmændene Kredit. Vi tillægge dette Punkt en overordentlig stor Vægt med Hensyn til Muligheden for en jævn og stærk Aftagning af Latrinen, en Mulighed, hvorpaa jo igjen hele Planens Realisation beror. Som Forholdene ere i Øjeblikket, stiller Sagen sig nemlig saaledes, at paa det Tidspunkt af Aaret, hvor Landmanden skal bruge Latringjødningen, har han ingen Penge, og paa det Tidspunkt, da han har Penge, er der ingen særlig Anvendelse for eller Tid til at aftage Latrinen. Han maa kunne afhente Gjødningen paa de for ham belejligste Tider af Aaret, og betale senere, naar dette falder ham belejligst. Men forholder dette sig rigtigt

og derom er der vist ingen Tvivl, saa følger heraf, at det saa at sige vil være umuligt for Magistraten selv at forestaa Salget. Dette behøver formentlig ingen nærmere Begrundelse, og det vil vistnok ogsaa vise sig paa mange andre Maader gavnligt for et stærkt Salg, at ordne sig med Private om at overtage dette. Dette fører da ind paa den Del af Spørgsmaalet, der drejer sig om, hvorvidt Kommunen, efter at have overtaget Renovationskompagniets Virksomhed, skal lade den udføre ved Entreprise af Private eller forsøge en Selvdrift. Skjøndt vi ikke ere særlig opfordrede til at udtale os om denne Del af Sagen, er det naturligt, at dette Spørgsmaal til enhver Tid under vore Drøftelser har trængt sig frem. Vi kunne derfor heller ikke slutte denne vor Erklæring uden at udtale, at det staar aldeles klart og bestemt for os, baade at det er fuldstændig muligt ved Overdragelsen af Virksomheden til Private at træffe saadanne Bestemmelser og indrette en saadan Kontrol, at saavel det Offentliges som de Privates Interesser ere fuldt ud sikrede, og at paa den anden Side en kommunal Selvdrift vil medføre saadanne Vanskeligheder, at den ikke blot, hvad der i denne Sammenhæng vel kunde ses bort fra, naar et virkeligt Gode derved kunde opnaaes, vil blive saavel meget kostbarere som overordentlig trykkende, og i det Hele prekær for Magistraten, men heller ikke paa nogen Maade vil blive mere tilfredsstillende for de Private eller mere betryggende for Opnaaelsen af, hvad der er det Offentliges Sag at vaage over.

I Forbindelse med Ordningen af dette Spørgsmaal staar den Bestemmelse, der vil være at træffe med Hensyn til de mindre Selskaber, der nu have Ret til en begrændset Del af Udførslen. Vi se ikke rettere end, at man, hvis Kommunen gaar over til Selvdrift, saa snart Forholdene have konsolideret sig, bør opsigte disse smaa Selskaber og overtage Driften for hele Byens Vedkommende; medens det i modsat Tilfælde maa være afhængig af, hvorledes Entreprisen ordnes, om det kan have sine Fordele at have de mindre konkurrerende Entrepriser ved Siden af den større.

Idet vi hermed forelægge vor Erklæring, tillade vi os at udtale det Haab, at der, udover den nødvendige skriftlige Præcisering og Detaillering af vore her fremsatte Forslag, ogsaa vil blive givet os Lejlighed til mundtlig at supplere det her Fremsatte og give yderligere Forklaringer, hvor disse ville vise sig at tiltrænges.

April 1893.

J. F. Meyer.

Wm. Schou.

Bilag.

Paa dertil given Foranledning tillade vi os allerede paa Sagens nærværende Standpunkt at give en aldeles foreløbig kortfattet Fremstilling af Ordningen af Natterenovationsforholdene i Göteborg og Stockholm, idet det dog bemærkes, at begge vi Undertegnede have i Fællesskab undersøgt Forholdene i Göteborg, medens medundertegnede Schou ved Embedsforretninger har været forhindret i at besøge Stockholm.

Göteborg.
(110,000 Indb.).

Forpligtelsen til at bortføre saavel Dag- som Natternovationen paahviler Husejerne. Omtrent i Midten af Firsene etableredes en Ordning, hvorved Kommunen mod Afgift fra Ejerne overtog denne Forpligtelse.

Af Stadens ca. 3600 Ejendomme har i Øjeblikket ca. 2500 indgaaet Kontrakt med Stadens Renholdningsvæsen om Udførelsen af de herhen hørende Arbejder.

Renholdningsvæsenet besørger:

Afhentning af Latrin 1 Gang ugentlig.

Afhentning af Husrenovation hver Dag.

Rensning af Kloakbrønde og Bortførsel af disses Indhold 2 Gange maanedlig.

Bortførsel af Gadefejning, saa ofte Gaderne skulle fejes.

For disse Præstationer erlægges en Afgift, som beregnes dels efter de vedkommende Ejendommers Værdi dels efter Antallet af de i dem indeholdte Lejligheder, dog saaledes, at Afgiften for en Ejendom ikke overstiger 120 Kr.

og ikke synker ned under 12 Kr. I Gjennemsnit angives Afgiftens Størrelse at være ca. 55 Kr. pr Ejendom. Af de herhen hørende Arbejder skulle vi i denne Sammenhæng kun omtale Latrinudførselen.

Allerede inden Kommunen overtog Renholdningsvæsenet, var det i Göteborg almindeligt, at Latrinerne vare indrettede saaledes, at der under Sæderne var anbragt en Kasse, fælles for samtlige Sæder i samme Latrinbygning. Latrinerne vare anbragte saa højt, at denne Kasse, som var forsynet med Hjul, kunde fra Siden udtrækkes paa Skinner, anbragte i Gaardens Plan. Medens denne Anordning er den almindelige, findes dog paa enkelte Steder endnu gamle Tønder af sædvanlig Form (halve Petroleums-Tønder), men dette er dog rene Undtagelser.

I disse Kasser og Tønder opblandes Fækaliernes med luftlædsket Kalk eller Tørvesmuld. Med Hensyn til Anvendelsen af disse to Stoffer skal her bemærkes, at man lige siden Systemets Indførelse har benyttet begge Stoffer, idet man endnu ikke var kommen til fuld Klarhed over, hvilket af de tvende Stoffer man under alle Omstændigheder skulde give Fortrinet; under vort Besøg anvendtes udelukkende over hele Byen Kalk, idet man af Hensyn til Kolerafaren mente at burde foretrække Kalken for Tørvesmuld. Som Salgsæmne foretrak imidlertid Direktøren for Renholdningsvæsenet langt Tørvepoudretten for Kalkpoudretten.

De med Opblandingen i Latrinerne og ved Udførslen af Fækaliernes forbundne Arbejder foregaaer nu paa følgende Maade.

Ved ethvert Gaardlatrin indfinder sig hver Dag en af Renholdningsvæsenets Folk, som udtrækker Kassen, med en Rager udspreder de senest faldne Exkrementer og tilblander Kalk eller Tørv, som forefindes i en Kasse af 2 Hektoliters Rumfang, som enhver Ejendom er forpligtet til at have anbragt i Gaardsrummet.

Udtømning af Etageklosetter i Gaardlatrinets Kasse kan ogsaa ske ved Renholdningsvæsenet, efter særlig Akkord

tre Gange om Ugen. Efter endt Arbejde skydes Kassen atter ind paa sin Plads.

Afhentningen af Fækalierne sker i Tidsrummet fra 15de Maj til 15de Septbr. fra Kl. 7 Aften og er da tilendebragt imellem Kl. 10 og 11, og i Tidsrummet fra 15. Septbr. til 15. Maj fra Kl. 3 Eftm. og er tilendebragt omtrent Kl. 6 $\frac{1}{2}$. I den langt overvejende Del af Göteborgs Ejendomme er Forholdene saaledes, at Afhentningsvognen gjennem Port kan kjøre ind i Gaarden og umiddelbart op til Latrinet, medens det kun i enkelte ældre Huse i den ydre Del af Byen er nødvendigt at udbære Latrinindholdet i Bærebære. Afhentningsfolkene medføre Kalk eller Terv, hvormed det i Gaarden anbragte Oplag kompletteres. Efter endt Tømning strøs Kalk eller Terv i Kassens Bund og paa dens Sider. De samme Kjøretøjer, som foretage denne Afhentning, anvendes om Formiddagen til Bortkjørsel af den almindelige Dagrenovation.

For denne Afhentning er Byen inddelt i 24 Distrikter. Til hvert Distrikt hører to Karrer, to Heste og to Mand. For den oven omtalte Opblanding, der foregaaer i Løbet af hele Dagen, er Staden inddelt i 18 Distrikter.

Den saaledes indsamlede Poudrette føres i Vognen til en i Byens umiddelbare Nærhed ved Göta-Elven beliggende Aflæsningsstation — Hultmansholm — hvorhen ogsaa Dagrenovation og de andre indsamlede Urenligheder henkjøres.

Paa denne Station findes foruden Stalde til 72 Heste, Vognremiser, Fourage- og Tørvsmuldsoplag, Boliger for Mandskabet o. s. v. et Jærnbansespor, samt en Skibsbro ud i Elven. Fra denne Bro aflæsses en Del af Dagrenovationen samt Tørvpoudretten i den Tid, da Skibsfarten er aaben, i Pramme, og føres i disse direkte til Forbrugere. Kalkpoudretten, den ikke i Pramme lastede Dagrenovation og Tørvpoudretten, altsaa om Vinteren hele Produktionen, lades i Jærnbanewaggons direkte fra Karrerne. Dette skeer saaledes, at disse ad en Rampe føres op i Højde med Jærnbanewaggonernes Overkant, paa den ene Side af Rampen findes de Jærnbanevogne, som optage Dagrenovation, — almindelige aabne Vogne, hvis Indhold dækkes med Presenninger —

paa den anden Side Waggoner, som lades med Poudrette. Disse ere særlig hertil indrettede Vogne og tilhøre Byen. De ere som Regel forsynede med Laag paa samme Maade som vore Skraldevogne. Fra denne Station afgaar Renovationen daglig dels i enkelte Waggoner med de almindelige Tog direkte til Forbrugere, dels i samlede Tog til Byens længere ude beliggende Depot.

Dette — Skräppekär kaldet — er beliggende $\frac{1}{2}$ dansk Mil fra den egentlige By tæt ved Grændsen af dennes Grund ved Götaelven, har baade Anlægsbro i denne og Sporforbindelse med den tæt forbiøbende Bergslagernebane. Depotet har Bygninger til Optagelse og videre Behandling af Poudretten. Den mindre Del af Tørvepoudretten, som ikke allerede er solgt fra Hultmansholm lagres her og afhentes dels direkte af Forbrugerne eller forsendes pr. Pram eller Jærnbane. En mindre Del anvendes til Blanding med Dagrenovation. Kalkpoudretten aflæsses fra Jærnbanevognene i smaa Sporvogne, paa hvilken den føres til aabne Skure, hvor den udbredes paa Lad i flere Etager til Lufttørring. Den harpes derefter og pakkes i Sække, og er da salgbar Vare. I de aabne Skure, særlig i Tørreladen havde Kalkpoudretten en temmelig stærk, ubehagelig Lugt, som var forsvundet, naar Poudretten havde naaet den tørre Tilstand.

Tørvepoudretten bestaaer efter Volumen af omtrent $\frac{1}{3}$ Fækaliier og $\frac{2}{3}$ Tørv, Kalkpoudretten af $\frac{1}{4}$ Fækaliier og $\frac{3}{4}$ Kalk.

Prisen paa Tørvepoudrette af Hultmansholm er 30 Ø. pr. Hektoliter (ca. 42 Ø. pr. dansk Korntønde). Kalkpoudrette koster derimod 95 Ø. pr. Hektoliter (ca. 1 Kr. 30 Ø. pr. dansk Korntønde). Det kan betale sig at føre Poudretten indtil 100 Kilometer fra Göteborg pr. Jærnbane. For denne Afstand beregner Banen i Fragt 29 Ø. pr. 100 Kilo.

Göteborgs Renholdningsvæsen bestyres af en Direktør, under hvem der sorterer en Kasserer, en Bogholder, to Inspektører, 6 Tilsynsmænd og en Arbejdsstyrke af c. 150 Mand.

Udgifter og Indtægter stillede sig efter Budget for 1891 saaledes:

Udgift.

Lønninger og Arbejdsløn	123,600 Kr.
Kontorudgifter og Leje	3,300 —
Jærnbane fragt og Kul til Bugsering	11,500 —
Materiel og Hestehold	41,250 —
Kalk og Tørv	39,000 —
Assurance, Brændsel, Belysning etc.	2,950 —
Diverse	3,400 —
Ialt Udgift...	225,000 Kr.

Indtægt.

Afgifter fra Husejerne	120,000 Kr.
Salg af Poudrette og Dagrenovation	90,000 —
Indtægt af Jordbrug ved Skräppekär	1,500 —
Ialt Indtægt...	211,500 Kr.

Stockholm.

(250000 Indb.)

Indtil for ca 10 Aar siden samledes Latrinen i Pramme, der henlaa saa at sige i selve Byen. Særlig dette Forhold, iøvrigt i Forbindelse med en hel Del andre Mangler ved Renovationens Bortførsel og videre Afsætning, gav Anledning til, at man i 1882 begyndte alvorligt at forhandle om Forbedringer i disse Forhold. I 1889 var man naaet saa vidt, at en ny Ordning kunde tage sin Begyndelse. Denne har nu yderligere til Dato udviklet sig, men paa mange og vigtige Punkter er man endnu ikke naaet ud over Forsøgene.

Der paahviler det Offentlige at afhente Latrinen i Boligerne, medens de Private have at besørge Udkjørselen af saavel Dagrenovation som Gadefejning.

I Stockholm findes c. 67000 Latrintønder, hvoraf dog i Gaardene 54000, Resten er Etageclosetter. Indtil for faa Aar siden vare Størstedelen af disse Tønder daarligere Træ-

tønder. Ved Udgangen af 1892 vil der findes c. 57000 Tønder af Staalplade. Disse Tønder leveres af Byen, og Husejerne ere, efterhaanden som Byen anskaffer disse, forpligtede til at lade de ældre Tønder afløse med Staalpladetønder. Tønderne der indvendig og udvendig ere overtrukne med Stenkultstjære, rumme omtr. $1\frac{1}{2}$ Hektoliter, ere altsaa noget mindre end de kjøbenhavnske. Højden er for Gaardclosetter 54 Centimeter og for Etageclosetter 9 Centimeter mindre. Til disse 57000 Tønder er der i Øjeblikket anskaffet 2800 Laag. Prisen for en Tønde er 3 Kr. 21 Ø. for de mindre, de større koste 3 Kr. 43 Ø. Laaget koster 2 Kr. 40 Ø. og Bøjlen, hvormed det kan fastspændes, 2 Kr. Det formentes at ville være meget nyttigt for Bevarelsen, at Tønderne galvaniseredes forinden de stenkultjæredes, men herved vilde Prisen stige med 1 Kr. 50 Ø. pr. Stk.

Afhentning foregaaer ikke regelmæssigt, men kun efter Anmeldelse, »Budning«, fra Husejernes Side. I dette Øjeblik findes der 9 »Budningskontorer« og 1 Hovedkontor. Til Kontorerne sendes Anmeldelse hver Gang en Tønde er fuld og ønskes afhentet, og der betales da 50 Ø. pr. Tønde. Hvis Husets Folk ikke selv ville sidde oppe for at vente paa Afhentningsmandskabet, afleveres Nøglen med det Samme, og betales der da yderligere 5 Ø. Efter disse i Løbet af Dagen indløbne Anmeldelser forfattes Lister, der uddeles til de to Kaserner, hvor Mandskab og Materiel befinde sig. Af disse Kaserner findes den ene i den nordre, den anden i den søndre Del af Byen. I disse forefindes ogsaa Stalde til Renholdningsvæsenets 40 Heste, Soverum til Folkene, Vognskure etc. Kl. 11 om Natten sker Udrykningen. Folkene klæde sig fuldstændig nøgne af og iføre sig Kommunens Arbejdstøj. Ved Hjemkomsten passere de mellem Af- og Paaklædningsrummet et Bade- og Vaskeværelse. Til en Kærre, der trækkes af en Hest, hører to Mand. Kærreerne, hvis Bagside og Laag ere aftagelige, have Plads til 10 Tønder og rykke ud med 10 rene og tomme Tønder forsynede med Laag. For- saavidt Beholdningen af Laag endnu ikke er tilstrækkelig og ved Bortkjørselen af de endnu eksisterende gamle Trætønder an-

vendes et Lag Tørvsmuld istedetfor Laag. Folkene gaa, medhavende en tom Tønde, ind i Latrinet, afdage Forbrædtet, løfte Sædebrædtet op, sætte Laaget paa den fyldte Tønde, skrue Bejlen til og foretage Ombytningen. Tønderne ere lette at haandtere, og Laagene synes at slutte tæt. Kærrene med fyldte Tønder lugte ikke stærkt, men dog noget. Naar Kærrene have modtaget 10 fyldte Tønder, kjøres til Aflæsningsstationerne. Af disse findes tre, to mod Nord og en mod Syd, anlagte som Bistationer til allerede eksisterende Jærnbanestationer. Ved Kærrenes Adkomst findes der ved Perronen en Række hertil indrettede Jærnbanevogne (Godsvogne, som tilhøre Byen) i hvilke Tønderne indsættes med Laagene paa i to Etager. Jærnbanevognene have medbragt et Antal tomme, rensede Tønder, der findes opstillede paa Perronen, og hvormed Kærrene forsynes for at foretage nye Afhentninger.

Fra de to nordre Stationer afgaa Vognene i samlet Tog Kl. 6 om Morgenen, medens de fra den søndre Station sammen med Dagrenovationsvognene afgaa med et Tog 3 Timer senere. Paa de tre samme Stationer modtages i aabne Jærnbanevogne i Morgentimerne al Byens af Private udkjørt Dagrenovation, der tippes ud i Jærnbanevognene.

Forinden den videre Bortkjørsel beskrives, skal der blot gøres opmærksom paa, at man ogsaa her i Anledning af Kolerafrygten foretager en noget hyppigere Afhentning end sædvanlig. Anmeldelsessystemet medfører jo nemlig, at Husejeren saa længe som muligt udsætter Anmeldelsen, saaledes at det endog angaves, at Tønderne kun afhentedes i Gjenemsnit hver anden Maaned. For at sikre sig en hyppigere Afhentning, havde Sundhedskommissionen anordnet, at Tønderne forsynedes med paaklæbet Dato for deres Indsættelse. Naar man da fandt, at en Tønde havde staaet længere end en Maaned, meldtes Vedkommende for Sundhedskommissionen.

Allerede i 1885 indkøbtes til Anvendelse som Depot og Udskibningssted Ejendommene Riddersvik og Löfsta, beliggende ved Mälaren i en Afstand af omtrent 17 Kilometer fra Stockholm. For at sætte Depotet i Forbindelse med

bestaaende Jærnbaner anlagdes en 7 Kilometer lang Jærnbane fra Spånga Station, hvorhos der opførtes en complet Bane-station ved Riddersvik foruden den egentlige Aflæsningsstation. Paa Banen Stockholm—Spånga—Riddersvik føres nu af vedkommende Jærnbaneselskab to Tog ud til Riddersvik daglig. Herfor betales efter Akkord 224 Kroner om Dagen ialt. Med hvert Tog følger 1 Personvogn og 2 Godsvogne, og herfor ydes der igjen Byen en ringe Godtgjærelse. Efterat have passeret Riddersvik Station, deler Sporet sig i to Grene, den ene fører op paa en Viadukt, ud paa denne kjøres de Vogne, som indeholde Dagrenovation, som tippes ud over Viadukten for om Vinteren at oplægges, medens den om Sommeren falder fra Waggonerne ned i mindre Sporvogne, som føre den ud paa en Bro, hvorfra den styrttes i Pramme, der gaa direkte til Forbrugerne; undertiden blandes Massen med nogen Latrin. Den anden Gren af Jærnbanesporet fører nedenfor Viadukten videre ud til den egentlige Latrinomlæsningsstation. Vognene holde ved en Perron, Laagene tages af Tønderne og bringes ind i Vadskehuset. En Mand tager i et Aag to fyldte Tønder, bærer dem gennem Vadskehuset og holder Indholdet ad en Slidske ned i en Pram. Den tømte Tønde rulles forbi en Mand, som med en Rager løsner noget af de tilbageværende Fækalier, hvorpaa Tønden ruller videre, indtil den ligger foran en anden Mand, der retter en kraftig Vandstraale ind i den og om den. Tønden ruller videre ud paa Gulvet, hvor beskadigede Tønder udsorteres og forsynes med ny, varm Stenkulstjære. De fejlfri Tønder vadskes og børstes yderligere ind- og udvendig under Nedsænkning i Vand i en langs Væggen løbende Vadske. Efterat være bleven tør, er Tønden færdig til at returnere. Jærnbanevognene renses ligeledes ved Oversprojtning, af hvilken Grund Terrainet ved Sporet er asfalteret. Anvendelsen af Staaltønder og den lave Temperatur om Vinteren foranlediger, at særlige Foranstaltninger til Optøning af Tønderne ere nødvendige. De bestaa i, at Tønderne bringes fra Perronen ind i et Opvarmingshus, hvor de anbringes paa et Tremmegulv, under hvilket der er anbragt Damp rør. Herved løsnes den

frosne Latrin fra Tønden, saa at den kan udstyrtes i Pram-
mene, men der kræves som Regel yderligere Anvendelse af
Damp for at optø det frosne Pramindhold.

Fra Löfsta sælges Latrinen i Pramme til en Pris af
c. 50 Øre pr. dansk Tønde. Hertil kommer Bugserings-
omkostninger og Arbejdsløn, der gennemsnitlig kunne bereg-
nes saaledes, at en Tønde paa Marken udbragt Latrin koster
80 Øre. Paa denne Maade føres Latrinen bort til en Af-
stand af indtil 14 Sømil fra Löfsta. Endnu forsendes noget
af Latrinen direkte i Tønderne i Jærnbanevognene ud til
Forbrugerne, men man agter at ophøre hermed, saa snart
alle gamle Trætønder ere ombyttede med Tønder af Staal,
da man ikke mener at kunne stole paa en omhyggelig Be-
handling af disse fra Forbrugernes Side.

Uden paa dette Tidspunkt af Sagens Behandling at
komme ind paa en Kritik af Fremgangsmaaden ved Löfsta,
skal det ikke lades uomtalt, at medens selve Bortførselen
fra Staden (bortset fra Anmeldelsessystemet) vinder almin-
delig Paaskjønnelse, kan det samme ikke siges at være Til-
fælde med Virksomheden ved Löfsta. Strax ved Begyndelsen
i 1889 rejste sig Vanskeligheder, dels bestaaende i stærke
Klager fra vedkommende Landkommuner, dels i det Besvær,
som var forbundet ved Latrinens Bortførsel om Vinteren,
naar Mälaren var tillagt. Ogsaa fra Sundhedsautoriteternes
Side fandtes Behandlingsmaaden ikke fuldtud tilfredsstillende.
Disse forskellige Forhold, hvortil maaske ogsaa kommer,
at man nærer en vis Frygt for, at Fremtiden kunde med-
føre vanskelige Afsætningsforhold, have bevirket, at man
hurtig har taget fat paa at gøre Forsøg paa at fremstille
Poudrette ved Anvendelse af Tørvesmuld, i hvilken Anledning
en lille Forsøgsstation anlagdes ved Löfsta.

Spørgsmaalet om Poudrettetilvirkning enten ved Tørv
eller ved Inddampning er i Løbet af de sidste Aar blevet
stærkt drøftet, og forskellige Forslag have været undersøgte
i deres Enkeltheder. Til noget endeligt Resultat er man
dog endnu ikke kommen. Paa Budgettet for 1892 var fore-
slaaet 160,000 Kr. til Opførelse af en Tørvpoudrettefabrik

ved Löfsta, men dette blev ved Behandlingen, da man ikke ønskede at afgøre Spørgsmaalet om, hvilken Poudrettetilberedning, der burde foretrækkes, ændret til, at der opførtes 100,000 Kr. til en Fabrik ved Löfsta til Latrinens Forarbejdelse, dog saaledes at Beløbet ikke maa benyttes, før det endelige Forslag er godkendt af Repræsentationen. Og dette Spørgsmaal er til dette Øjeblik endnu uafgjort, idet man blot har vedtaget at ansætte en Tekniker som Forstander for Stationen ved Löfsta, medens han dog endnu ikke er udnævnt. Det eneste Fastslaaede er, at Forholdene maa ændres.

Stockholms Renholdningsvæsen bestyres af en Direktør, under hvem der sorterer den ovennævnte Forstander ved Löfsta, 9 Bogholdere ved Anmeldelseskontorerne, 1 Bogholder ved Hovedkontoret med fornødne Skriverassistenter, to Kaserneforstandere. Besætningen ved Sotransporten og en Arbejdsstyrke af c. 80 Mand i Staden og c. 60 Mand ved Löfsta.

Indtægter og Udgifter stille sig efter Budget for 1892 saaledes:

Embedsmændenes Lønninger	30,700 Kr.
Pensioner.....	2,800 —
Inventar, Indkjøb og Vedligeholdelse	99,700 —
Lys og Brændsel	4,000 —
Tryksager og Skrivemateriale	1,500 —
Vadsk og Rengjøring	2,800 —
Lejeafgifter	12,375 —
Medikamenter o. desl.	1,500 —
Arbejdsløn, Materialier, og Redskabers Vedligeholdelse	345,140 —
Assurance etc.	1,200 —
Indkjøb af Tørv	10,000 —
Arbejdsløn ved Dagrenovationens Indladning.	31,000 —
Jærnbanefragt m. m.....	86,900 —

Ialt Udgift... 629,615 Kr.

Indtægt.	
Solgt Latrin	50,000 Kr.
— Dagrenovation	40,000 —
Bugseringsafgift	9,000 —
Afgifter for Afhentning	195,000 —
Diverse	4,000 —
Ialt Indtægt...	298,000 Kr.

Det vil ses, at der paa Udgiftssiden Intet er beregnet til Forrentning og Amortisation af de til Stations- og Jærnbaneanlægene, Indkjøbene af Godset og Materiel m. m. medgaaede Beløb. Dette andrager c. 1,530,000 Kr. Udbyttet af Godset er anslaaet til 2,500 Kr. Paa den anden Side indeholder Udgiftssiden meget betydelige Beløb, der ikke kunne henregnes til de regelmæssige Udgifter, nemlig

Indkøb af Staalender	50,000 Kr.
Fabrik til Forarbejdning af Latrin ved Løfssta	100,000 —
Opferelse af Arbejderboliger	66,600 —
Ombygning af Vaaningshus ved Løfssta.....	4,000 —
Til- og Ombygning af Bade- og Omklædnings- hus ved Løfssta.....	16,000 —
Reparationer af Jærnbanestationer	1,500 —

Ialt... 238,100 Kr.

Formindskes det ovenanførte Udgiftsbeløb stort 629,615 Kr. med disse 238,100 Kr. reterer som Udgift 391,515 Kr.

Kjøbenhavn, d. 13. Oktober 1892.

J. F. Meyer.

Wm. Schou.

Bilag 2 a.

Til Magistraten.

I Anledning af, at der er nedsat et kombineret Udvalg til Overvejelse af Natrenovations-Forholdene, tillader jeg mig at fremsende Følgende:

Af vedlagte Bilag A vil det behageligst bemærkes, at Hr. Professor W. Scharlings Udtalelse, at jeg allerede i 1878, altsaa for 14 Aar siden, i national-økonomisk Henseende har interesseret mig for Udnyttelsen af de menneskelige Ekrementer, samt at jeg i 1885, med forventet Understøttelse af patriotiske Selskaber, gjorde Skridt til at faa et omfattende officielt Forsøg udført her i Kjøbenhavn for at konstatere, dels Gjennemførligheden af Ekrementernes Behandling ved Tørvesmuld, dels saadant behandlet Stofs Værdi for Landbruget. Endelig ville Dhrr. Udvalgsmedlemmer Engelsted og Sommerfeldt mulig endnu erindre, at jeg omtrent samtidig raadførte mig med dem om en af mig udkastet Plan, der særlig gik ud paa, at Magistraten selv skulde tage Sagen i Haand som kommunal Entreprise, saaledes at ikke alene Grundejerne, men ogsaa Lejerne gennem Skatterne, ligesom ved Dagrenovationen, afholdt Udgifterne ved Bortførelsen.

Senere har jeg af og til konfereret med Hr. Borgmester Øllgaard om Behandling og Bortskaffelse saavel af Dag- som Natrenovationen, og har jeg havt den Tilfredsstillelse altid med Interesse at være bleven hørt af ham.

Ved de Undersøgelser, som jeg personlig har foretaget, er det imidlertid mere og mere gaaet op for mig,

»at Hovedsagen for Byens Sundhedsforhold, bortset fra den pekuniære Side, vil være at blive befriet for Ophobninger, saavel af Dag- som Natrenovation, i Byens Nærhed«.

Jeg besluttede mig derfor, som et sikkert og praktisk Middel i denne Retning, at projekttere de bekjendte tre herfra Byen udgaaende saakaldte Latrinbaner, paa hvilke jeg i 1891 til Regjeringen indgav Andragende om Koncession.

Med denne Indledning tillader jeg mig at haabe, at min mangeaarige Interesse for Sagen vil give mig Adgang til at turde forelægge den høje Magistrat Nedenstaaende til Overvejelse og Beslutning.

Af vedlagte Generalstabskort, Bilag B, vil den omtrentlige Retningslinie af disse 3 Jernbaner bemærkes, ligesom de tænkte Udgangspunkter, nemlig:

for Nordbanen, bag Korskirken, med Adgang fra Korsgade,
for Vestbanen, fra Pladsen langs Kvægtorvsgade,
for Amagerbanen, fra Langebro ved Søjfnings af den første Bastion.

Af Bilag C og D fremgaar det, at Lovforslaget med visse Ændringer blev vedtaget af Folketinget. Det naaede imidlertid ikke Behandling i Landstinget.

Af Bilag E og F vil bemærkes, hvilken Betydning de paagældende Landboere tillægge Anlægget af disse Baner, specielt paa Grund af, at de ville faa Lejlighed til at købe Hovedstadens Renovationsaffald og faa det tilført pr. Jernbane.

Bilag E viser Prospekt m. m. saavel af et Person- som af et blandet Person- og Godstog.

Da Rigsdagen nu atter snart træder sammen, vil mit Andragende om Koncession paa disse 3 Jernbaner blive fornyet, haabende, at den høje Magistrat, i Erkjendelse af Sagens store Betydning for Byen, saavel i sanitær som i pekuniær Henseende, vil støtte Projektets Gjennemførelse, og i det hele taget i en vis Forstand overfor Regering og Rigsdag gjør Sagen til sin.

Der er nemlig knyttet saadanne Betingelser til Lovforslaget, navnlig i Retning af Udgangspunkter, for de 2 Baners Vedkommende, at al Kalkulation, særlig om Driftstrafik, ikke tilnærmelsesvis kan gøres paa dette Grundlag.

Da Lovgivningsmagten imidlertid stiller sig meget velvillig til Planen og forstaar at vurdere Betydningen af dens Gjennemførelse, saavel med Hovedstadens Sundhedsforhold for Øje, som ogsaa henseet til Landbrugets Tarv og den almindelige Samfærdsel, saa er der ingen Tvivl om, at naar Magistraten træder til, at de nævnte Betingelser ville blive hævede eller ihvertfald lempede. Det er nærmest Overgangen over Klampenborgbanen ved Jagtvejen og i det hele taget Projektet til Banegaardsomordningen, der synes at forvolde Vanskeligheder. Hvad førstnævnte betræffer, maa Overgangen ved Jagtvejen, hvor der er fri Bane til begge Sider, kunne sikres ved betryggende Vagtforanstaltninger, som Tilfældet er paa flere Steder i Udlandet, ihvertfald maa Overkjørsel kunne tillades fra 12 Nat til 7 Morgen, enkelte Dage undtagne, og hvad Baneforholdene angaar, da vil Koncessionen kunne modtages med den Klausul, delvis at flytte eller omlægge Banen om fornødent gøres.

Under disse Forhold vil det let indsees, at det, for at faa en hurtig, reen og tydelig Afgjørelse af Sagen fra Lovgivningsmagtens Side, vil være nødvendigt, at den høje Magistrat yder Sagen sin vægtige Bistand, og gaaende ud fra, at Magistraten slutter sig til den, efter hvad jeg tror at vide, almindelige Mening, at ingen mere betryggende, ingen bedre, ingen billigere og ingen for Byen mere fordelagtig Transportmaade for Tiden gives, end efter den af mig foreslaaede Plan, tillader jeg mig at bede den høje Magistrat at tilkjendegive mig dens Tilslutning i en Udtalelse om Ønskeligheden af disse 3 Jernbaners hurtigste Bygning, hvortil bedes knyttet den udtrykkelige Tilføjning, at Magistraten ønsker de af mig paa pegede Udgangspunkter bibeholdt, nemlig fra Korskirken, Kvægtorvsgade og fra Langebro.

Forudsat, at en Ordning paa Basis af Forannævnte vil

komme istand, benytter jeg Lejligheden til at bede den høje Magistrat, for at vinde Tid, hurtigst derefter at tage under Overvejelse og meddele mig, hvilket Beløb Magistraten er villig til aarlig at erlægge for at modtage og borttransportere Byens Affald ud i Landet pr. Jernbane, ikke alene den saakaldte Dagrenovation (Husaffald og Gadeopfejning), men ogsaa Natrenovationen fra samtlige Ejendomme i København, idet dog Beløbene ønskes opgivne hver for sig. Transporten af sidstnævnte bliver at forstaa saaledes, at Tønderne i samme Pris damprensede leveres tilbage paa Udgangsstationerne.

Efter de Beregninger, som jeg har foretaget, og efter de Oplysninger, som jeg har indhentet, vil Forskjellen i Kjørslernes Antal til de hidtil anvendte Lossepladser for Dagrenovationen og til de nu paatænkte Jernbane-Paalæsningsstationer omtrent være som 2 til 8 Læs daglig pr. Befordring, især da Aflæsningen, som nu baade er besværlig og tidsspildende, selvfølgelig vil blive udført ved mekanisk Hjælp. Denne Difference med Hensyn til Kjørslen repræsenterer fornuftigvis et meget betydeligt Beløb. I endnu højere Grad vil Fordelen ved Kjørslen træde frem ved Natrenovationen, men, medens Dagrenovationen altid vil kunne bortføres med de almindelige Dagtog, udfordrer Natrenovationen derimod Nat- eller tidlige Morgentog.

Det er en Selvfølge, at al ønskelig Garanti til Betryggelse for Magistraten, under enhver tænkelig Eventualitet, vil blive stillet.

Idet jeg sluttelig tillader mig at anbefale forannævnte min Plan til den høje Magistrats Overvejelse, undlader jeg dog ikke at henlede Opmærksomheden paa et andet Alternativ at realisere Planen paa, hvis dette mulig bedre maatte tiltale Magistraten.

Dette gaar nemlig ud paa, ifl. vedlagte Pjece, Bilag G, at Byen, eventuelt sammen med Amtet og de paagældende Sogne, garantere en Rente af 4 pCt. af Anlægssummen og saaledes, i en vis Forstand, selv blive Ejer af Banerne.

Hvilket Alternativ den høje Magistrat end maatte vælge

vil Hovedopgaven, nemlig Fjernelsen af Affaldet fra Byens Omraade, ved disse Jernbaner være løst paa en vistnok for alle Parter heldig Maade.

Alt andet, hvad der foreøvrigt i hygieinisk og æstetisk Retning kan knyttes til Sagen til yderlig Forbedring af Renlighedsforholdene her i Hovedstaden, saavel i Husene som under Opsamlingen og Kjørselen, eventuelt Dannelsen af et nyt Renovations-Compagnie, vil jeg senere tillade mig at bringe i Forslag, naar først det første og vigtigste Skridt, nemlig Lovforslaget om Anlægget af de 3 nævnte Jernbaner, er fastslaaet.

Kjøbenhavn, den 21de September 1892.

Ærbødigst

Joh. Steenberg.

Bilag 2 b.

Til

Kjøbenhavns Magistrat.

I Henhold til min ærbødige Skrivelse af 21de September d. A. med 7 Bilage tillader jeg mig hoslagt at fremsende en trykt Oversigt over Drifts-Indtægter og Udgifter ved de af mig projekterede, herfra Kjøbenhavn udgaaende tre smalsporede Jernbaner, tilligemed et kalkulatorisk Over-
slag om Anlægssummen m. m.

Naar jeg har villet tillade mig at forelægge dette Bilag for den høje Magistrat, er Hensigten nærmest den, yderligere at udvikle og forklare Indholdet af den nævnte Skrivelse af 21. September d. A., idet jeg dog tillige tør antage, at Bilaget, forsaavidt det ogsaa omhandler Forhold, som ikke direkte vedrøre den høje Magistrats Ressortforhold, ikke vil være uden Interesse for Samme.

Da det er magtpaaliggende, at Lovforslaget om disse tre Jernbaner i en nær Fremtid atter bliver indbragt i Rigsdagen, og da det i den Anledning vil være nødvendigt at have aldeles faste Holdepunkter med Hensyn til den høje Magistrats Stilling overfor Sagen, turde jeg herved tillade mig at anholde om: at Magistraten, saasnart det efter Omstændighederne maatte findes belejligt, vil træffe en Bestemmelse angaaende nedennævnte Punkter, nemlig:

- 1) om Magistraten vil udtale sin Interesse for, at de 3 nævnte Jernbaner snarest muligt anlægges,
- 2) om Magistraten bifalder og maatte finde det ønskeligt, at de af mig paa pegede Udgangspunkter, nemlig henholdsvis Terrainet ved Korskirken, Gasværk-Havnen (Kvægtorvsgade) og Langebro bibeholdes, samt
- 3) hvorvidt Magistraten maatte ønske Dagrenovationen transporteret bort fra Byen ved disse Baner.

Jeg skal tillade mig at oplyse, at der, hvad Post 1 betræffer, allerede fra sidste Rigsdagssamling foreligger indtrængende Udtalelser til Regjering og Rigsdag fra samtlige interesserede Sogne-Kommuner om Ønskeligheden af disse Jernbaners Anlæg, dels forat Byens Affaldsstoffer som Gjødningsemne kunne komme Landbruget i videre Udstrækning til gode og dels for at lette Transporten til Byen af de daglige Livsfornødenheder, hvormed Omegnens Landboere forsyne Hovedstaden, saavelsom overhovedet for at lette Samfærdselen mellem By og Land.

Med Hensyn til Post 2 bemærkes, at jo længere Udgangspunkterne lægges udenfor de nævnte Steder, desto større bliver Udgiften for Byen ved Tilkørselen af Renovationsaffaldet, ligesom Stationernes Bortfjernelse fra de mere centrale Dele af Byen vil foranledige en saa betydelig Nedgang i Personfrekvensen, at Planens Gjennemførelse derved vanskeliggjøres.

Jeg tillader mig derfor at haabe, at den høje Magistrat vil virke hen til, at min Plan realiseres paa den i Post 2 angivne Maade, idet jeg, hvad Post 3 angaar, skal tillade mig at fremhæve, at det er af afgjørende Betydning for

Planens Gjennemførelse, at der med den høje Magistrat træffes et passende varigt Arrangement om Affaldets Transport ved de nævnte Baner.

Om den i ovennævnte Henseende tagne Beslutning tør jeg snarest imødesee en behagelig Meddelelse.

I det Foregaaende har jeg ikke berørt Natrenovationsforholdenes Ordning, men jeg skal med Hensyn til denne vigtige Sag her indskrænke mig til den Bemærkning, at jeg, hvis Baneanlægene fremmes paa ovenanførte Maade, agter for den høje Magistrat at fremsætte et, som jeg haaber for alle Parter, tilfredsstillende Forslag med Hensyn til dette Punkt.

Kjøbenhavn, den 24de November 1892.

Ærbødigst

Joh. Steenberg.

ad Bilag 2 b.

Prospect

over

Drifts-Indtægt og -Udgift

ved de af mig projekterede, fra Kjøbenhavn udgaaende tre smalsporede Jernbaner, samt den omtrentlige Anlægssum for disse Baner.

Indtægter.

1. Godstraffik.

a. Uagtet det vil kunne forudsættes, at Natrenovationen, hvis Behandling og Fjernelse fra Byens Omraade, som bekendt, for Tiden er et meget brændende Spørgsmaal, vil blive transporteret ud i Landet ved disse Jernbaner,

skal dog her foreløbig alene tages Hensyn til Transporten af Dagrenovationen.

Siden Loven mod visse Svinehold traadte i Kraft, har Opsamlingen og Transporten af Dagrenovationen (Husaffald og Gadeopfejning) efterhaanden faaet en for Skatteyderne særlig aktuel Betydning*), ligesom dens Ophobning i Hovedstadens Udkanter har antaget en foruroligende Karakter i sanitær og æstetisk Henseende.

Det tør vel derfor anses for givet, at Kjøbenhavns Magistrat, med Hamborgs Skæbne for Øje, maa ønske den hurtigst mulige Fremme af en Ordning som den foreliggende, med daglig Bortfjernelse fra Byens Omraade af Dagrenovationen pr. Jernbane, hvorved et væsentligt Skridt til Forbedring af Byens Sundhedsvæsen, som af Dr. Budde nylig paavist, vil være gjort. Ønsket vil derhos ikke svækkes ved den Betragtning, at den aarlige Subvention som Byen vilde have at tilsvare Banerne for Transporten ud i Landet, ikke vilde blive et Offer, der bringes, men højest sandsynlig rigelig indvindes ved den betydelige kortere Kjørsel udelukkende paa Stenbro og ved den lette og bekvemme Aflæsningsmaade.

Det er jo nemlig givet, at i den samme Tid, som der ved den nuværende Ordning medgaaer til Kjørsel og Aflæsning af 200 Læs, ville de samme Kjøretøjer kunne expedere 800 Læs, hvilket repræsenterer en Besparelse paa denne Konto, der selvfølgelig vil overstige Beløbet af den aarlige Subvention.

*) Ifølge Byens Regnskaber udviser Renovations-Kontoen en aarlig Udgift af ca. 350,000 Kr. Hertil maa endnu føjes mindst 50,000 Kr., som af Grundejerne i visse bestemte Gader og Veje erlægges direkte til Entreprenørerne for at blive Dagrenovationen kvit. Endelig affholder samtlige Grundejere hele Udgiften ved Bortskaffelsen af Natrenovationen, hvilket Beløb andrager mindst 250,000 Kr. Ialt saaledes aarlig ca. 650,000 Kr. — Frederiksberg selvfølgelig ikke indbefattet.

Efter de anstillede Beregninger vil dette Subventions-Beløb ikke kunne ansættes lavere end til 60,000 Kr. aarlig, til hvilken Sum Affaldet beregnes leveret og paa-læst Jernbanevogn paa Banernes 3 Bystationer, hvorefter dets videre Behandling og Anvendelse er Byen uvedkommende.

At Beløbet 60,000 Kr. for Transporten af 100,000 Tons er lavt ansat, fremgaaer bl. a. af en Sammenligning med bestaaende Baners Taxter. Saaledes vilde det samme Kvantum efter Statsbanetaxt koste 81 Øre pr. Ton paa 2 $\frac{1}{4}$ Mils Banestrækning, eller 81,000 Kr., og efter den smalsporede Horsens-Tørring Banes Taxt 116 Øre pr. Ton eller 116,000 Kr.

b. Kvantiteten af de til Transport paa disse Baner fremkommende andre Varesorter, saasom Kul, Brænde, Bygningsmaterialier, Teglværksfabrikata, Kornvarer, Foderstoffer, Landbrugsprodukter, Mælk og Havesager, levende Dyr etc., samt Stykgods af enhver Art, lader sig selvfølgelig kun tilnærmelsesvis beregne. Men henset til at alene Carlsberg Bryggerierne, med hvilke Vestbanen tænkes sat i direkte Sporforbindelse, aarlig forbruge mindst 10,000 Tons Kul, en Transport, der selvfølgelig vil tilflyde Banen, og til de allerede bestaaende og vordende Fabriker og Villabygninger, der ere og ville opstaa langs disse Jernbaner, tør man, alt sammenlagt, med temmelig Sikkerhed forudsætte, at den almindelige Godstrafik paa disse tre Jernbaner vil blive meget betydelig og uden Overdrivelse vil kunne anslaaes til, foruden den paaregnede Subvention for Dagrenovationen, at ville give Banerne en Indtægt af mindst 50,000 Kr. aarlig.

2. Almindelig Persontrafik.

a. Persontrafiken fra Amager til og fra Byen pr. Dampskib, Dagvogne etc. — alene fra Dragør og Kastrup med Omgivelser og bortset fra de Mange fra de øvrige Byer, som tildels selv have Befordring — udviser, efter statistisk Opgjørelse, mindst 300 Personer daglig.

Ved den projekterede Jernbanes Etablering, især som Ringbane, vil Antallet utvivlsomt stige ganske betydeligt og kan sikkert ansættes til mindst 500 Personer daglig, idet selvfølgelig Dampskib og Dagvogne ville blive inddragne, ligesom en Mængde private Befordringer ville blive afskaffede.

For de 2 andre Baners Vedkommende er det umuligt at opstille en nogenlunde paalidelig Beregning, men i Betragtning af:

1. det overordenlig store Antal Landboere inden for 2 Mils Omkreds af Byen, der nu daglig søge denne,

2. disse 2 Baners saagodtsom umiddelbare Berøring med mange større Landsbyer m. m., for ikke at tale om Endestationernes Tiltrækningsevne,

3. at Driften vil blive indrettet paa hyppige, for Befolkningen bekvemme Stoppesteder langs hele Linien,

4. Udsigten til stor Frekvens af Landliggere, specielt ad Nordbanen,

5. selve Frekvensen af Hovedstadens almindelige Publikum, Forretningsfolk, Arbejdere etc.

6. Udsigten til en ganske betydelig Frekvens for Vestbanens Vedkommende fra og til Stoppestederne ved Vester-Fælledvej og Vestre-Kirkegaard — vil det neppe blive anset for for højt anslaaet, naar der for disse 2 Baner tilsammenlagte paaregnes den samme Indtægt som for Amagerbanen alene, nemlig 500 pr. Dag eller i Alt 1000 Personer daglig for alle 3 Baner. Ansættes Billetprisen, saaledes som nedenfor motiveret, til 50 Øre, giver dette en aarlig Indtægt af Kr. 150,000, idet Aaret regnes til 300 Dage.

3. Lyst- og Skov-Persontrafik.

b. Som Lystbaner til Skovudflugter, ikke alene for det almindelige Publikum, men for Foreninger o. l. vil særlig Nordbanen og tildels vel ogsaa Amagerbanen med Kongelunden og Dragør med Badested m. m. utvivlsomt blive stærkt benyttet i Sommermaanederne,

navnlig paa Søn- og Helligdage. Naar saaledes Klampenborgbanen, som bekendt, paa saadanne Dage beforder indtil 25,000 Personer, turde her sikkert kunne paaregnes en Trafik paa mindst 3,000 Personer.

Ansættes disse Dage kun til 20, altsaa ikke Hverdage medtagne, bliver dette saaledes en Indtægt af 30,000 Kr., idet Persontaxten, saavel paa Hverdage, som paa Søn- og Helligdage beregnes som for 3die Klasse og kun til 50 Ø. for Tour og Retour ligesom paa Klampenborgbanen. Denne Pris er forøvrigt lig den billigste Taxt her i Landet, naar Rejsens Middellængde ansættes til $\frac{2}{3}$ Del af hver Banes samlede Længde (ca. $2\frac{1}{4}$ Mil) altsaa til $1\frac{1}{2}$ Mil, idet Amagerbanen ogsaa kun regnes til $2\frac{1}{4}$ Mil.

Endelig med tre forskellige Udgangspunkter, bekvemt beliggende ikke alene for Kjøbenhavns og Frederiksborgs ca. 400,000 Indvaanere, men ogsaa for Omegnens Befolkning, der berøres af disse $8\frac{1}{2}$ Mil Bane, vil det indrømmes, at Indtægten alt overvejet snarere er ansat for lavt end for højt.

I Henhold til foranførte vil Indtægten altsaa stille sig saaledes:

Godstrafiken

1. Subvention fra Byen...	60,000 Kr.	
2. Almindelig Godstrafik..	50,000 —	
		110,000 Kr.

Persontrafiken.

1. Almindelig Persontrafik.	150,000 Kr.	
(Aaret beregnet til 300 Dage)		
2. Lyst- og Skovtrafik...	30,000 —	
		180,000 —

Ialt...

290,000 Kr.

Udgifterne.

Dagrenovationen anslaaes efter foreliggende Oplysninger til 100,000 Tons aarlig. Den fremkommer daglig i

ca. 200 Læs à ca. 3,000 Pd. = 300 Tons. Massen vil rimeligvis blive fordelt paa alle 3 Baner med 100 Tons paa hver. Denne Transport vil kunne besørges ved et Tog paa Amager- og et do. paa Vestbanen; paa Nordbanen derimod, paa Grund af denne Banes stærkere Stigninger, ved 2 Tog. Den almindelige Godsmasse tænkes transporteret af Persontogene, der paa Amager- og Vestbanen ansættes til 3 Tog daglig i hver Retning, derimod kun til 2 Tog paa Nordbanen, idet der, i de beregnede 2 Renovationstog indrangeres Person- og Godsvogne. Altsaa 4 Tog Tour og Retour paa alle 3 Baner. Naar disses samlede Længde, ca. $8\frac{1}{2}$ Mil = 63 Kilometer, lægges til Grund, hvilket egentlig er for meget, eftersom Amagerbanen er en Ringbane, vil denne Strækning saaledes befares 8 Gange daglig af Togene. Dette svarer til ca. 500 Tog-kilometer. Ansatte til 55 Øre pr. Kilometer, hvilket er Middeltallet mellem Skagensbanen (Slettebane) i Danmark (65 Ø.) og Kostabanen (Bjærgbane) i Sverig (45 Ø.), bliver dette 275 Kr. daglig eller for hele Aarets 365 Dage ca. 100,000 Kr. (Paa Indtægtssiden er kun beregnet 300 Dage).

Ihvorvel de beregnede 3,000 Personer paa Søn- og Helligdage tildels ville kunne befordres med de allerede beregnede ordinære daglige Tog, eftersom det sædvanlige Hverdagspublikum da vil mangle, tillægges dog herfor 4 Extratog paa hver Bane, altsaa den samme Udgift, som ovenfor beregnet, nemlig 275 Kr. daglig eller for 20 Dage 5,000 Kr.

Statsbanetaxten for Extratog er 3 Kr. 20 Ø. à 4 Kr. pr. Kilometer eller 24 à 30 Kr. pr. Mil, dog i alle Tilfælde mindst 100 Kr. De projekterede Baners Udgift for at levere et Extratog til Banens Endestation vil derimod kun andrage ca. 20 Kr.

Gaaes der ud fra, at Driften paa disse Baner tænkes ledet paa den simpleste og mest praktiske Maade, f. Ex. ved at Expeditionen af Personer sker efter Sporvogns-

systemet, Godstrafiken tildels efter Frimærkesystemet og at Expeditionen i det Hele taget saa meget som muligt henlægges under Togpersonalet, ville Driftsudgifterne formentlig kunne ansættes til 55 Ø. pr. Togkilometer.

At dette ikke er for lavt anslaaet, tør yderligere fremgaa af, at Skagensbanen, der kun er 39 Kilometer og skal bære Udgifterne til en Overadministration og desl., tilmed drives storbanemæssigt og kun præsterer ca. 150 Togkilometer daglig, desuagtet, efter sidste Regnskab, har kunnet kjøre hver Togkilometer for 65 Ø. Kostabananen i Sverig, der som berørt er en Bjærgbane, hvis Endepunkt ligger 400 Fod højere end Udgangspunktet, passerer Stigninger af 1:30 og flere meget skarpe Curver og endelig drives ved engelske Kul, har nu bragt Driftsudgifterne ned til 45 Ø. pr. Togkilometer.

Efter Foranførte ville Driftsudgifterne, hvorunder forstaaes Vedligeholdelse, Kul etc., Lønninger, Administration, kortsagt alt, undtagen Amortisation og Reservefond, altsaa andrage:

1) Den ordinære Person- og Godstrafik ..	100,000 Kr.
2) Lyst- og Skov-Persontrafiken.....	5,500 —
	105,500 Kr.
der fradraget Indtægten ..	290,000 Kr.
giver som Overskud	184,500 Kr.

Drages herfra 1 pCt. af Anlægskapitalen (ansat til 2 Millioner Kroner), som Amortisering med 20,000 Kr. og 5 pCt. af det endelige Overskud, som henlægges til Reservefondet med 8,225 Kr., bliver til Rest 156,275 Kr. eller ca. $7\frac{3}{4}$ pCt. til Aktionærerne.

Anlægget.

Efter en kompetent Ingeniørs Beregning ville Anlægsomkostningerne ved de 3 Jernbaner i hele Tusind Kroner for 1 Mils Bane stille sig omtrent saaledes:

	Vest- banen.	Nord- banen.	Amager- banen.
Expropriation	80 Kr.	80 Kr.	80 Kr.
Skjæring med Veje og Vand- løb samt Hegn.....	15 —	15 —	10 —
Jordarbejde.....	15 —	35 —	10 —
Overbygning	60 —	60 —	60 —
Stationer etc.	10 —	10 —	15 —
Rullende Materiel og Inventar	40 —	40 —	40 —
Administration og tilfældige Udgifter	10 —	10 —	10 —
Ialt med Expropriation....	230 Kr.	250 Kr.	225 Kr.
Uden Expropriation.....	150 —	170 —	145 —
Længden inklusive Sidespor angivet i Mil..... à 2 $\frac{1}{2}$ —	2 $\frac{1}{2}$ —	2 $\frac{1}{2}$ —	4 —
bliver den samlede Sum for hver Bane.....	375 —	425 —	580 —
Middelprisen pr. Mil Bane..	153,500 Kr.		
eller rundt	150,000 —		
er for 9 Mil ca.	1,350,000 Kr.	exkl. Exprop.	
do. rundt	2,000,000 —	inkl. do.	

Overfor de Stemmer, der have fremdraget »Strandvej-Dampsporvogns-Selskabets» Fataliteter som Bevis for, at mit Projekt ikke vil være rentabelt, skal blot fremhæves, at dette Anlæg — der forevrigt i sin Art er aldeles forskjelligt fra mit Projekt — drevet som f. Ex. Tivoli alene i Sommersaisonen, vilde have været et ganske overordentlig lønnende Foretagende.

Da man har overseet dette, maatte Entreprisen, alene af denne Grund, fra Fødselen af være at betragte som dødsdømt.

Naar saa hertil bl. a. kommer, at flere Curver anlagdes for korte og flere Afvigspor for bratte, hvilket forårsagede, at det i Forvejen spinkle og tarvelige Materiel efterhaanden hurtigt ødelagdes, forklares heraf Uendeligheden af Udgifter til Reparationer og Vedligeholdelsesarbejder.

Heller ikke har det manglet paa Experimenteer af mere eller mindre kostbar Natur, og endelig medførte dette uheldige Dampvognsystem en saa overvældende stor Betjening af Maskinister og Konduktører, at en almindelig lille Locomotivbane med den halve Betjening havde kunnet udføre den samme — om Sommeren — overordentlig store Persontrafik.

At Aktiekapitalen efter Forlydende langt oversteg den virkelige Anlægssum har forsaavidt mindre Betydning, eftersom Aktionærerne i Regelen ikke have faaet noget Udbytte.

Kjøbenhavn, i November 1892.

Joh. Steenberg.

Bilag 2 c.

Til Kjøbenhavns Magistrat.

For en Tid siden meddelte jeg Hr. Etatsraad Øllgaard, at jeg korresponderede med Berlin om eventuel Overtagelse saavel af Anlæg og Drift af de 3 saakaldte Renovationsbaner som af Fjernelsen fra Byens Omraade af den saakaldte Nat- og Dagrenovation. Paa min Forespørgsel blev der meddelt mig, at den eneste væsentlige Forandring i de bestaaende Forhold, som Magistraten stillede, var, at istedetfor de hidtil anvendte Træ-Latrintønder skulde der præsteres Metaltønder, og betonedede Borgmesteren, at forsaavidt som jeg troede at kunne udrette Noget, da maatte dette ske hurtigst.

I Henhold til forannævnte lykkedes det mig at faa omgaaende Svar, efter som Sagen forinden var forberedt og lagt tilrette gennem Culturtechnisches Bureau (von Schweder) i Berlin, med dette Svar, som jeg herved har den Ære at vedlægge i Gjenpart, gjorde jeg straks personlig Hr. Borgmester Øllgaard bekendt, idet jeg samtidig udviklede, hvor-

ledes Indholdet formentlig maatte forstaaes, hvilket jeg herved tager Anledning til at gjentage og yderligere at belyse.

Betræffende Natrenovationen da er Vedkommende gjort bekendt med, at denne Entreprise skal overtages den 1ste November d. A., samt at der forlanges Metaltønder indført, og at Forretningen, indtil Banerne ere færdige, skal drives med Kjørsel til de hidtil bestaaende Oplagssteder, selv om Entreprisen i denne Periode bringer Tab.

Dagrenovationen derimod forlanges ikke overtaget før Transporten paa Banerne kan finde Sted. Jeg har forøvrigt overfor mine Korrespondenter i Berlin gjort gjældende, at Dagrenovationen maa betragtes saa at sige som værdiløs, ihvertfald her i Byens nærmeste Omegn, hvorimod Natrenovationen, ved i frisk Tilstand daglig at føres længere ud i Landet, vil være værdifuld. Af denne Aarsag vilde der ikke kunne paaregnes noget væsentlig Tilskud fra Magistratens Side for Natrenovationens Vedkommende ud over den Afgift, som Grundejerne erlægge, hvilken jeg har opgivet vil andrage aarlig ca. 225,000 Kr. for Københavns og Frederiksbergs Vedkommende.

For Fjernelsen af Dagrenovationen har jeg derimod stillet i Udsigt, at en Subvention af 100,000 Kr. aarlig vil kunne paaregnes af Københavns og Frederiksbergs Kommuner, ligesom jeg har betonet, at Anskaffelsen og Vedligeholdelse af hensigtsmæssigere Gaardbeholdere og Opsamlingsvogne for Hus- og Gadeaffaldet mulig vil blive forlangt, og endelig, at Fjernelsen af Affaldet fra de offentlige Slagterier sandsynligvis vil blive inddraget under Dagrenovationen.

Paa Basis af disse Oplysninger og forøvrigt paa det af mig indsendte Prospekt over Rentabiliteten ved Driften af disse 3 Jernbaner foreligger det forannævnte Svar.

Hvad Udtalelsen i dette Brev angaaer, om Koncessionen er lydende paa mit Navn, da er denne at forstaa saaledes, at jeg har meddelt Vedkommende, at jeg har konfereret med paagjældende Borgmester, og at Magistraten allerede har anbefalet og fremdeles er villig til at anbefale, at jeg

faaer Koncession paa disse 3 Jernbaner, naar jeg har Pengene.

Jeg har opgivet, at jeg formener, at der til Banernes Anlæg mindst vil udfordres 2 Millioner Mark, og for med Kraft at kunne gennemføre Renovationssagen vil ca. en Million Mark være nødvendig, saaledes at paaregne ialt 3 Millioner Mark.

I Hovedsagen foreligger der saaledes i Øjeblikket ikke andet end Begjæring om en Udtalelse af Magistraten, at samme er villig til i Forening med Frederiksberg aarlig at yde en Subvention af 100,000 Kr. for Fjernelsen af Dagrenovationen.

Ønsker imidlertid Magistraten ogsaa at blive Natrenovationen kvit, selv pr. 1ste November, da tages denne med, som bemærket, uden nogen Forhøjelse i Subventions Beløbet og forøvrigt i begge Tilfælde i Henhold til foranævnte Oplysninger.

Naar jeg saaledes tager mig den Frihed at gjøre den høje Magistrat bekendt med Foranævnte og specielt adresserer dette til det nedsatte kombinerede Fællesudvalg for en Ordning af Natrenovations Forholdene her i Byen, er Grunden den, at der i disse Dage fra flere forskellige Sider bliver mig forebragt, at Udvalget nu staaer i Begreb med at træffe Arrangement om Oprettelsen af en Poudrette-Fabrik for Latrinens Vedkommende.

Jeg seer mig ikke istand til at bedømme Fordelene for Byen ved et saadant Arrangement, men hvad Landbefolkningen angaaer, da troer jeg allerede at vide, at dette Arrangement vil sætte meget ondt Blod, navnlig for Københavns Amts Vedkommende. Mulig vil denne Misstemning dæmpes Noget, dersom den høje Magistrat gaaer ind paa det af mig foreslaaede Arrangement om Dagrenovationen og samtidig uforbeholdent udtaler Ønsket om og tilsiger Planen om Anlæg af de 3 Jernbaner sin bedste anbefaling.

Dette er forøvrigt ganske den samme Tanke, som jeg for ca. et Aar siden begyndte mine Henvendelser med til den høje Magistrat, og det vil være Opfyldelse af afdøde Dr.

Buddes Idealtanke, idet han idelig gjentog for mig, at Ophobningerne i Byens Udkanter af Dagrenovationen var mere sundhedsfarlig end Oplagene af Natrenovationen, og glædede han sig til ved disse Smaabaner at see Dagrenovationen daglig blive fjernet fra Byens Omraade.

Idet jeg tillader mig at imødese et æret Svar saasnart, det efter Omstændighederne er belejligt, skal jeg sluttelig tillade mig at bemærke, at det Selskab, som agtes stiftet i Henhold til Ovenstaaende, selvfølgelig vil blive dannet under et dansk Pengeinstituts Auspicer og blive ledet og betjent af danske Kræfter.

Kjøbenhavn, den 4de Juli 1893.

Ærbødigst

Joh. Steenberg.

Bilag 2 d.

Til Magistraten.

I Continuation af min ærbødige Skrivelse af 4de Juli d. A. har jeg hoslagt Fornøjelsen at overrække den høje Magistrat Gjenpart af en Erklæring fra Firmaet Soenderup & Co. i Berlin, hvorefter det behageligst vil bemærkes, at dette Firma er beredt til at financere, ikke blot Anlægget af de af mig her ved Kjøbenhavn projekterede tre Jernbaner, men ogsaa Bortskaffelsen af Byens saakaldte Dag- og Natrenovation.

I Henhold hertil skal jeg tillade mig at forudskikke den Bemærkning, at man har forment, at Basis for et Arrangement eventuelt bør være, at Magistraten erklærer sig over det allerede tidligere af mig fremsatte Forslag, nemlig:

at der ydes det vordende Selskab et aarligt Vederlag af 100,000 Kr. (et eventuelt Vederlag af Frederiksberg

Kommune dog fraregnet) for at modtage Byens Dagrenovation paalæstet Jernbanevogn paa de paatænkte 3 Bystationer og for dens videre Besørgelse ud i Landet, samt — uden yderligere Vederlag — ogsaa Byens Natrenovation, om Magistraten muligt maatte ønske saadant.

Som tidligere paaviist, er dette ikke noget Offer som Byen bringer, men er øjensynlig en Fordel for denne, ikke blot i pecuniær men ogsaa i sanitær Henseende.

Det bemærkes, at Dagrenovationen tænkes tilført i særlig dertil konstruerede Opsamlingsvogne. Natrenovationen ligesaa og i Tønder med tætsluttende Laag.

Skulde den høje Magistrat imidlertid ønske, at Selskabet ogsaa paatager sig Opsamlingen af Dag- og Afhentningen af Natrenovationen, hvorved der paa eengang vilde blive indført en rationel Ordning af Byens Renovations- og Renlighedsforhold, da er Selskabet ogsaa villig til at træffe Overenskomst herom.

I Forbindelse hermed vil Selskabet da ogsaa overtage Anskaffelsen af alt Tilbehør, saasom: Metaltønder etc., samt under Virksomheden kunne inddrage et og andet, der hidtil er holdt udenfor nævnte Omraade, saasom: private Veje og Gader paa Byens Grund, Fjernelse af alt Affald fra Kvægtorvet og de offentlige Slagterier etc. etc., eventuelt ogsaa Sne og Is fra Byens Gader og offentlige Pladser.

Dersom Magistraten foretrækker en saadan Ordning, hvorved hele Renovationsvæsenet lægges i Selskabets Haand, tør man udbede sig en Udtalelse om de Betingelser, hvorunder en saadan Ordning kunde træffes.

Med Hensyn til de 3 Stationers Beliggenhed undlader jeg ikke herved at gjøre den høje Magistrat bekendt med, hvor og hvorledes disse ere tænkte placerede, idet saadant vil fremgaa af vedlagte Kort og Beskrivelse, og skal jeg kun bemærke, at ihvorvel Kollision med Projektet om Bane-gaards Omordningen er udelukket, vil § 2 i vedlagte Forslag til Lov ihvertfald yde Betyggelse for enhver Eventualitet.

Hvad angaar Tidspunktet for en eventuel Overenskomsts Ikrafttræden, vilde 1. November 1894 mulig passe Magi-

straten bedst. Imidlertid vil Tidspunktet være afhængig af den Hurtighed, hvormed Sagen fremmes fra Autoriteternes Side, men vil under alle Omstændigheder kunne fastsættes til senest den 1. Maj 1895.

Til Slutning finder jeg Anledning til, overfor Projektet om Oprettelsen af en Poudrette-Fabrik, at gøre Magistraten bekendt med Indholdet af en Skrivelse om denne Sag, hvoraf vedlagt følger Gjenpart.

Imødesende et æret Svar, saa hurtig som det efter Omstændighederne vil være muligt, tegner jeg mig

Kjøbenhavn, den 7de Novbr. 1893.

ærbødigst

Joh. Steenberg.

ad Bilag 2 d.

Beskrivelse

af

Udgangspunkterne ved Kjøbenhavn.

Nordbanens Udgangspunkt vil, baade i Byens, Publikums og i Banens Interesse være heldigst ved Kapelvejen, idet man der undgaar Kjørsel paa Jordveje, der for al Slags Fragtkjørsel og særlig for Tilkørsel af Renovationen har stor Betydning. For Persontrafiken vil man være i saagodt-som umiddelbar Berøring med fire Sporvognslinier.

Som viist paa Kortet med rødt, overskæres Klampenborgbanen ved Nørrebro Station ved en Slags Bro. Selvfølgelig kan der ogsaa gaaes under denne Bane, naar en Ordning kunde træffes med Magistraten med Hensyn til de Kloakledninger, som Banen vil støde paa.

Naar Klampenborgbanen mulig, som projekteret, i sin Tid hæves, vil man kunne gaa under den i Niveau med Jagtvejen.

Vestbanens Udgangspunkt vil i alle Henseender være heldigst fra den aabne Plads langs Kvægtorvsgade, som viist med rødt paa Kortet. Mindre heldigt derimod, fra Pladsen udenfor Benzons Fabrikker som viist med grønt, om ogsaa Stationen derfra sættes i Sporforbindelse med Havnen etc. etc. Overskæringen af en eventuel Statsbane ad Valby vil ske ved en Viadukt ved Enghavevejen.

Amagerbanens Udgangspunkt er ikke tegnet paa Kortet, da Krigsbestyrelsens Resolution endnu ikke foreligger; vil dog ihvertfald blive fra et Punkt foran ved Amagerbrogade nær Broen og ad den saakaldte dækkede Vej i Sporforbindelse med Bolværk ved Langebro, hvilken Sporlinie er tænkt benyttet hovedsagelig som Renovations Ladespor.

Kjøbenhavn, i Novbr. 1893.

Joh. Steenberg.

Bilag 2 e.

Til Magistraten.

Som Supplement til min ærb. Skrivelse af 7de f. M., er jeg bemyndiget til at meddele den høje Magistrat: at forsaavidt det i nævnte Skrivelse fremførte saakaldte 1ste Alternativ, der kun omfatter Dagrenovationen, skulde blive foretrukket, er man ikke utilbøjelig til at afholde Bekostningen ved og Vedligeholdelsen af de fornødne Opsamlingsvogne, og at forsaavidt Natrenovationen ogsaa ønskes bortskaffet paa lignende Maade som Dagrenovationen, er man ligeledes ikke utilbøjelig til — dog mod et yderligere passende moderat Vederlag — at afholde Bekostningen ved og Vedligeholdelsen af, ikke alene de nødvendige Afhæntningsvogne, men ogsaa af de fornødne Metaltønder, samt

til at bære Udgifterne ved disses Retournering i ren (damprenset) Tilstand.

Hvad forøvrigt det i nævnte Skrivelse foreslaaede 2det Alternativ angaar, nemlig at faa hele Renovationsvæsenet overdraget, da har man troet det rettest allerede nu, for hurtigere at fremme Sagen og for at simplificere den saa meget som muligt for alle Parter, at meddele den høje Magistrat:

- 1) at man er villig til at entrere paa dette Alternativ, mod at Byen betaler eller garanterer Selskabet et aarligt Beløb, svarende til 2 Kroner pr. Individ, og at man foreslaar
- 2) at Byens Indvaanerantal da sættes til 350,000, hvilket hvert 5te Aar reguleres, samt
- 3) at under Virksomheden inddrages, foruden alt, hvad der er nævnt i min Skrivelse af 7de f. M., tillige Anskaffelsen og Vedligeholdelsen af de nødvendige Metalbeholdere i enhver Ejendom paa Byens Grund til Opsamling af Husaffald, (en Udgift, der som bekendt hidtil har paahvilet Husejerne).

Idet jeg tillader mig indtrængende at anmode den høje Magistrat om hurtigst muligt at erklære sig over oftnævnte tvende Alternativer, skal jeg, hvad det sidstnævnte betræffer, tilføje, at man meget kunde ønske, uden dog just at gjøre det til en absolut Betingelse, at Reguleringen og Opkrævningen af den Afgift, som Husejerne have at svare for Afhentningen af Natrenovationen, blev Selskabet uvedkommende, hvilket vilde simplificere Virksomheden for Selskabet en hel Del, uden dog at besvære Byens Regnskabsførelse i nogen væsentlig Grad.

Skulde den høje Magistrat imidlertid ikke være tilbøjelig til at indgaa herpaa, eller samme mulig kunde ønske et Forslag med en eventuel Deling for Øje, da har man forment, at det vilde være en passende Ordning, hvis Byen erlagde 1 Kr. 15 Øre pr. Individ for Dagrenovationen og hvad dermed staar i Forbindelse, (altsaa inklusive Sne og Is), samt sikrede Selskabet en saadan Afgift af Husejerne for

Fjernelsen af Natrenovationen, som svarer til 1 Kr. 15 Øre pr. Individ. Dette vilde efter det forhaandenværende Tøndeantal være omtrent 12 Kr. pr. Tønde, men med den paa-tænkte Forøgelse af Pottetønder antagelig ca. 10 Kr.

Medens Selskabet i ethvert ovennævnt Tilfælde paa den ene Side er beredt til at underkaste sig enhver Foranstaltning i sanitær og æsthetisk Henseende, som Magistraten kunde ønske indført, og selvfølgelig ogsaa vil have at rette sig efter den beskikkede Kontrol og Polititilsyn, forudsættes paa den anden Side velvillig Imødekommen fra Autoriteternes Side.

Det er en Selvfølge, at man for Opfyldelsen af de indgaaede Forpligtelser ved Siden af Tilstedeværelsen af de projekterede Jernbaner med Materiel og Renovations Materiellet, Metaltønder etc., stiller det Depositum, som Magistraten maatte forlange.

Paa Grund af det vedvarende milde Vejr kunde man ønske straks at sætte Forarbejder i Værk med Hensyn til Baneanlægene. Sligt vilde være i fælles Interesse, men forinden Skridt foretages i den Retning, har man troet, at den høje Magistrats præliminære Svar bør foreligge. Jeg tilføjer, at den finansielle Ledelse m. m. vil blive lagt i et herværende Bankinstituts Haand.

Kjøbenhavn den 15de Decbr. 1893.

Ærbødigst

Joh. Steenberg.

Bilag 3.

Til Udvalget for Ordningen af Udførselen af Natte- renovationen her i Staden.

Krigsministeriet har efter gennem Indenrigsministeriet indhentede Amts- og Sogneraadserklæringer givet mig Tilsagn om Concession til at benytte Befæstningskanalen imellem Lyngby og Furesøen til Dampbaadstrafik for Personer og Gods paa Farum-, Fure-, Lyngby- og Bagsværd Sø, hvilket Tilsagn jeg har grundet Haab om vil blive udvidet til ogsaa at gjælde den øvrige Del af Kanalen fra Lyngby via Ermelund, Jægersborg og Gjentofte til Søborgaa, hvorfra den da let vil kunne føres Øst og Syd om Emdrup By indtil Frederiksborgvejen, omtrent 1500 Alen nord for Lygten.

Ved at undersøge det ialt ca. $5\frac{1}{2}$ Mil lange Sporvejsnet i Kjøbenhavn viser det sig endvidere, dels at næsten alle betydeligere offentlige og private Bygninger ligge umiddelbart ved Spor, og dels at ingen anden Ejendom ligger i mere end højst 2 Minutters Kjørsel fra samme.

Intet synes derfor naturligere end at søge at skaffe Hovedstaden af med de Fækalier, som i saa høj Grad forulempe den, og tilføre disse dens Opland, som har Aarhundreders Hævd paa dem, og som har dem saa højligens behov, ved Hjælp af de ovennævnte tvende Kommunikationsveje, hvis Anlæg allerede ere bekostede for andre Øjemed, og som dog ligge ubenyttede hen om Natten, istedetfor at

anvende — netop som Strandvejsporet er standset paa Grund af manglende Færdsel — 2 à 3 Milioner paa en fjerde nordgaaende Banelinie for at transportere den knap halve Snes Banevognsladninger, som Natterenovationen højst andrager pr. Døgn*), eller lade Kjøbenhavns Grundejere betale 300,000 Kr. aarligt mere til Poudretteanlæg for, som af Dhrr. Justitsraaderne Meyer og Schou i deres Indberetning antydet, muligen kun at lette Afsætningen af et ubrugeligt Patent.

Ved efter Overenskomst med de forskellige Selskaber at afhente de fra Ailen skilte Fækalier i tætsluttende Beholdere paa lette og nette Vogne, der kunne benyttes paa Gade som paa Spor, og indrette Driften paa en rationel Maade, saa at et Sæt Heste stadig kører mellem Ejendommene i de sporløse Gader og det nærmeste Spor, medens et andet Sæt fører dem samlede ud til Amager eller til den med Spornættet forbundne Kanal, som, foruden at krydse de fleste af Omegnens Hovedadgangsveje, vil blive sat i Forbindelse med Hellerup, Gjentofte, Lyngby og Holte Bane-stationer, medens den selv, da Baadene føre Betjeningen med sig, kun behøver Anlægsbroer, og saaledes ikke blot besparer de kostbare Stations- og Driftsudgifter, men tillige Størstedelen af Ren- og Vedligeholdelsesomkostningerne, er det uimodsigeligt, at Udførselen og Tilførselen saavel for Stad- som for Landboerne vil kunne ske paa den hurtigst etablerede, billigste og mindst forulempende Maade, tilmed udenfor alfar Vei.

Kjøbenhavns Grundejere, hvem Udførselen i ethvert Fald ikke vil komme til at koste mere end nu, ville da faa bedre Raad til at indføre et fuldstændigt og ensartet Latrin-system, eventuelt dertil — for at dette kan ske saa uop-

*) Transport fra Fabrikker med stort og vægtigt Maskin- og andet Gods gennem couperede Egne, som de saakaldte Smaabaner i Tydskland særlig ere beregnede paa, kan der jo ikke blive Spørgsmaal om her til Lands.

holdeligt som muligt — assisteret af et Pengeinstitut, betrygget paa samme Maade som f. Ex. Kommunen ved Gade- Vand- og Gasanlæg, ligesom Landboerne, naar de kunne regne paa at have Fækalierne paa deres Ejendomme for en Minimumspris, lettere ville kunne indrette lugt- og spildfrie Compostbeholdere saavel for Natte- som for Dagrenovationen.

Kommer hertil, at Landboerne ad Kanal- og Sporvejene ville kunne føre deres Skov-, Tørv- og Landprodukter ikke blot lige ind paa Kjøbenhavns Torvepladser, men lige til Byens yderste Kanter, ligesom Hovedstadens Beboere kunne faa Lejlighed til billige Udflugter til Kanalens naturskønne Omgivelser, turde alle Parter være vel tjente med et saadant Anlæg.

For det Tilfælde, at det ærede Udvalg maatte finde sig tiltalt af den ovenantydede Ordning og vil udsætte Spørgsmaalets Afgjørelse saa længe, er jeg villig til saa uopholdeligt som muligt at fremkomme med en derpaa baseret Plan med Tilbud.

Kjøbenhavn, den 17de November 1893.

Ærbødigst

C. Garde.

Bilag 4.

Det af Kjøbenhavns Amts Landboforening nedsatte Udvalg til Forhandling med Kjøbenhavns Magistrat om Udførsel af Natrenovation.

Til

Dhrr. Inspektør for Kvægtorvet, Justitsraad Schou og Brolægnings- og Vejinspektør, Justitsraad Meyer, Kjøbenhavn.

I Fortsættelse af og til nærmere Præcision af vore Udtalelser paa det den 2den ds. sammen med d'Hrr. afholdte Møde paa Inspektionskontoret paa Kvægtorvet tillade vi os at fremsætte følgende Bemærkninger angaaende Spørgsmaalet om en delvis Omordning af Latrinudførslen fra Kjøbenhavn.

1) Hvad først angaar Spørgsmaalet om, hvorvidt vi antage, at Landbrugerne i Kjøbenhavns Omegn, ved hvilket vi forstaa omtrent Kjøbenhavns Amt, vil være istand til at forbruge al den Latringjødning, der produceres i Kjøbenhavn, da maa vi udtale som vor bestemte Mening, at dette Spørgsmaal kan besvares bekræftende under den Forudsætning, at Gjødningen leveres af god Beskaffenhed og uden Indblanding af værdiløse Stoffer, hvilket sikkert forventes at ville ske, naar Magistraten selv besørger Udførslen —

dette sidste lægge vi særdeles Vægt paa — og naar Afsætningsforholdene ordnes paa en for Forbrugerne hensigtsmæssig Maade. Vi skal i saa Henseende tillade os at henpege paa det hensigtsmæssige i, at der ved de alt bestaaende Jernbanelinier anlægges Oplagshuse paa bekvemme Steder, hvorfra Afhentningen med Vogne kan finde Sted. Disse Oplag bør efter vor Mening lægges omtrent i Yderkanterne af de Distrikter, som hidtil have benyttet Latrin efter en større Maalestok, altsaa i en Afstand af omtrent $1\frac{1}{2}$ til 2 Mil fra København. Og her vil da Glostrup St., Ballerup St. og Lyngby St. være passende Udgangspunkter. Det kan her bemærkes, at vi tro med Sikkerhed at kunne anvise bekvemt beliggende Grunde til saadanne Oplagshuse. At fjerne Oplagene mere fra Staden maa vi fraraade for Tiden, da Erfaringen har viist, at der hører lang Tid til at indarbejde nye Driftsmethoder og til at aflægge gamle tilvante Forhold og Driftsmaader, og det maa i denne Forbindelse særlig bemærkes, at for at kunne med Fordel benytte indkjøbt Gødning, maa Afsætningsforholdene for de avlede Produkter ikke være altfor besværlige, hvilket navnlig gjælder Fourage, som er en meget voluminøs Vare, og som ikke kan taale store Transportomkostninger. Men da nu København for denne Egns Vedkommende er Hovedmarkedspladsen, er det indlysende, at i samme Grad som man fjerner Oplagene fra Staden, i samme Forhold bliver Benyttelsen af Latrin mindre fordelagtig for Forbrugerne, dertil kommer jo ogsaa den Omstændighed, at med den større Afstand vokser ogsaa Transportomkostningerne paa Jernbanen.

Naar vi i det foregaaende med Hensyn til Udpegning af Pladserne til Oplagshusene alene have henholdt os til Statsbanerne for Befordringen af Latrinen, da er det ikke, fordi vi overse Betydningen af Benyttelsen af eventuelle smaa Lokalbaner for denne Trafik; men da man ikke kan regne med saadanne, i Øjeblikket ikke eksisterende Baner, og vi sikkert antage, at den Udførselsmaade, vi her har bragt i Forslag, vil kunne tilfredsstille Behovet for en

meget lang Tid, saa kan Spørgsmaalet om Lokalbaners Anvendelse for denne Trafik først træde frem, naar der viser sig Trang til nye Oplagspladser og i helt andre Egne.

2) Med Hensyn til Spørgsmaalet om hvilken Tilstand (naturlig flydende eller komposteret med Tørvejord), man anser for den heldigste at modtage Gjødningen i, da reducerer dette Spørgsmaal sig nærmest til et Pengespørgsmaal, eftersom Landbruget kan bruge Gjødningen, i hvilken af disse Former den fremkommer; men da Komposteringen jo altid vil koste en Del, og da tillige Udmaalingen af Gjødningen i denne Tilstand, og Kontrollen vil blive vanskeligere end ved Salget af flydende Gjødning, saa ser man ikke rettere, end at Hovedafsætningen helst bør foregaa i flydende Tilstand, fordi det er den billigste Maade og den, der gennem Tiderne har vundet Hævd.

3) Prisen paa Gjødningen. Efter Udvalgets hele Stilling til Sagen er det vanskeligt for ikke at sige umuligt for os at nævne bestemte Priser som gjældende i Fremtiden, og vi maa derfor indskrænke os til at henvise til at tage Lære af Fortiden.

I saa Henseende kan nævnes, at for omtrent 40 Aar siden var Prisen pr. Td. 1 Mark (33 Øre). Efterhaanden som Tiden gik, og Brugen af Latrin blev mere kjendt, og Forbruget, dels som Følge deraf og dels som Følge af de stigende Priser paa Landbrugsprodukter, tog til, steg Prisen til 50 Øre, dog med nogen Rabat paa større kontante Indkøb. Senere, da Produkterne faldt i Pris, faldt ogsaa Prisen paa Gjødningen til mellem 40 og 35 Øre, alt efter Indkjøbenes Størrelse, og denne Pris er omtrent den nu gængse afset fra en kortvarig Nedsættelse til 25 Øre i Slutningen af f. A.

4) Naar vi i det foregaaende ved Besvarelsen af disse mere specielle Spørgsmaal ikke have nævnt Amager, da er det, fordi Forholdene med Hensyn til Afsætningen af Latrin paa dette Sted ikke er lidet forskjellig fra, hvad de er Vest og Nord for København. Der bruges der en forholdsvis langt større Mængde indkjøbt Gjødning, dels fordi

Kreaturholdet der er meget indskrænket, dels fordi den i stort Omfang rent havemæssige Dyrkning af Jorden med Grøntsager og andre Handelsplanter kræver megen og kraftig Gjødning; Øens heldige Beliggenhed for Kjøbenhavn, der betinger de korte Afstande at hente de forskjellige Slags Gjødning, og endelig ogsaa dette, at der i flere Aar har bestaaet og bestaar endnu et privat Selskab, der har konkurreret med Renovations-Kompagniet og derved formentlig har betinget en noget lavere Pris for Gjødningen end den almindelige, hvilket iøvrigt maa anses for ganske naturligt, da Udførslen af Latrin dertil er forholdsvis let og forbundet med færre Transportomkostninger end til de andre Oplag. Et Forhold, som formentlig maa kunne bibeholdes ogsaa under en ny Ordning til Gavn for begge Parter.

5) Hvad angaar Transporten paa Jernbanen, da skulle vi ogsaa derom tillade os et Par Bemærkninger, da den hele Plans heldige Gjennemførelse i en meget betydelig Grad i økonomisk Henseende er afhængig af, hvorledes Statsbanedriften vil stille sig med Hensyn til Befordringstaxterne, saavel som med Hensyn til Anlægget af Sporene til Oplagene og disses Tilslutning til Hovedbanerne. Det tekniske Spørgsmaal skal vi lade ude af Betragtning, da vi ikke tiltro os tilstrækkelig Sagkundskab til at udtale nogen Mening derom. Derimod kunde vi ønske at fremhæve med saa stor Styrke som mulig, hvilken overordentlig Betydning vi tillægge denne Sags heldige Gjennemførelse for de Egenes Vedkommende, hvorom her er Tale.

Fra gammel Tid er man her inde paa et Driftssystem, som kræver Anvendelse af en større Gjødning smængde end Landbruget, drevet paa sædvanlig Maade, kan tilvejebringe og har Brug for. Jorden er her forholdsvis dyr at erhverve, Skatterne, særlig de kommunale, ere i stærk og stadig Stigning, og samtidig ere vore Produkter gennemgaaende, særlig Hø, Halm og Mælk, i de senere Aar undergaaet et stærkt Prisfald, dette for en stor Del hidført ved den stærke Udvikling paa Jernbaneomraadet, der nu

tillader Tilførsel af Fourage og Mælk til Kjøbenhavn fra saa fjerne Egne som Fyen og Jylland, ja endog fra Sverrig. Omstændigheder, som tilsammen tvinger os til at gjøre Jorden saa frugtbringende som mulig.

At nu Staden Kjøbenhavns Interesser i denne Henseende maa siges at falde sammen med vore (Landbrugernes) Interesser, for saa vidt en let og nogenlunde billig Afsætningsmaade af Latrinen, og tillige paa en Maade, der i sanitær Henseende maa siges at være et betydeligt Fremskridt for Staden sammenlignet med Tilstanden, som den nu er, er noget Staten som Ejer af Banerne ogsaa berøres af. Men da Staten tillige har en betydelig indirekte Interesse i denne Sags heldige Løsning, forsaavidt som Hovedstadens heldige Udvikling saavel i sanitær som i økonomisk Henseende er af største Betydning for hele Landet, tør det sikkert forventes, at de overordnede Statsmyndigheder her vil træde hjælpende til, ikke saaledes at forstaa, at Staten skulde bringe ligefremme Offre til Sagens Gjennemførelse, hvad neppe kan forlanges, men ved at sætte Kjørselstaxterne ned til Minimum, der kun giver Dækning for Kjørselsudgifterne. I saa Henseende er det Udvalget en overordentlig Tilfredsstillelse at kunne anføre, at vi ved en Konference, som vi den 9de ds. havde med Generaldirektøren for Statsbanerne angaaende denne Sag, af denne Embedsmand modtog Forsikkring om den størst mulige Imødekommenhed fra Banebestyrelsens Side i enhver Henseende, idet han iøvrigt henholdt sig til, hvad der fra Statsbanedriftens Side var udtalt i Jernbaneraadsmødet den 6te December f. A. denne Sag betreffende.

Til Slutning blot den Bemærkning, at Udvalgets Opfattelse af det foran omhandlede Spørgsmaal staar i den mest afgjorte Modsætning til den, der af de to Landbrugs-Delegerede, d'Hrr. Forpagter Thalbitzer og Hofjægermester Friis blev gjort gjældende i nævnte Jernbaneraadsmøde 6te December f. A., og vi tør dristigt sætte vor Sagkundskab op imod d'Hrr.s i denne Sag.

I foranførte Bemærkninger have vi saavidt muligt søgt at belyse Sagen i dens Hovedpunkter, saaledes som den diskuteredes paa Mødet, og undgaaet alle Detail-Spørgsmaal, men vi ere fremdeles tilrede med at meddele yderligere Oplysninger, saafremt det maatte ønskes, og vi dertil ere istand.

Kjøbenhavn, den 15de Februar 1893.

N. Heyman.

Ragnesminde,
Formand.

J. C. Sørensen.

Kirkebjerggaard.

E. Piper.

Hummeltofte.

C. Jensen.

Højgaard.

H. Dorph Petersen.

Bartredshøj.

M. Vestergaard.

Petersdal.

Johannessen.

Kirstinelund.

Bilag 5.

Til Kjøbenhavns Magistrat.

Da Forhandlingerne mellem Kjøbenhavns Magistrat og Udvalget for Kjøbenhavns Amts Landboforening, Latrin-spørgsmaalet angaaende, først i disse Dage ere komne til vor Kundskab, skulle vi tillade os nu at udtale, at vi formene, at disse Forhandlinger fra Udvalgets Side ikke synes at varetage hverken Kjøbenhavns Kommunes eller største Delen af Kjøbenhavns Amts Landboeres Interesser; meget mere seer det ud for os længere bortliggende af Amtets Beboere, der ogsaa hente Latrin fra Kjøbenhavn, at disse Forhandlinger ved Udvalgets Betænkning nærmest have havt lokale Særinteresser for Øje.

Idet vi beklage dette Forhold, forbauser det os, at Dhrr. Udvalgsmedlemmer have kunnet udtale sig, som skeet er.

Imidlertid antage vi, at det vil interessere den høje Magistrat at modtage en Udtalelse om det foreliggende Spørgsmaal af Amtets fjernere Beboere, som ogsaa i en længere Aarrække have hentet Latrin fra Kjøbenhavn.

Vi tillade os saaledes at udtale:

At Kjøbenhavns Latrinmasse tiltrænger en større Udbredelse end til den nærmeste Omegn, er noksom bevist ved de store Ophobninger, der ere og have været i Oplags-husene.

Udvalget erkjender ogsaa dette, idet det ved »Kjøbenhavns Omegn« forstaaer største Delen af Amtet, der maa medtages for at sikkre Byen for Ophobninger.

Disse Ophobninger tillade vi os at formene, at det af sanitære Grunde er Magistratens Ønske at blive forskaaet for, og at en daglig Fjernelse, for Latrinens Vedkommende direkte fra Retiraden, som ogsaa af Dagrenovationen fra Byens Omraade, egentlig er det, som den høje Magistrat tilstræber.

Udvalgets Henvisning til Latrinens Bortførelse ved Statsbanerne til Oplagspladserne ved Glostrup, Ballerup og Lyngby Stationer kan vi, som bemærket, kun betragte som lokale Selvinteresser, idet Dhrr. netop tildels alle have Bopæl og Ejendom umiddelbart op til eller i Nærheden af disse 3 Stationer; men selv forudsat denne Henvisning bragt i Udførelse, vilde deraf ilyde store unødvendige Udgifter for største Delen af Forbrugerne saavel inden- som udenfor de paa pegede Oplagspladser. Disse betegnes af Udvalget som liggende omtrent i Udkanten af de Distrikter, der hidtil have benyttet Latrin efter en større Maalestok, uagtet Udvalget ikke kan være fremmed for, at Latrinen afhentes i store Kvantiteter milevidt udenfor de foreslaaede Oplagspladser.

Naar Udvalget taler om nye Driftsmaader, Metoder o. s. v., der skulde være nødvendige for at kunne afbenytte Latrin, da skulde vi hertil svare, at de længere bortliggende Forbrugere meget vel vide og længe have forstaaet at skatte og benytte Latringjødning uden at gaa over til nye Driftsmaader, og uden Frygt for den lange og besværlige Transport, som vi hidtil have været henviste til, har Forbruget været meget betydeligt her paa Egnen, og ihvorvel vi føle det bekostelige herved, maa vi dog vedblive dermed, fordi det er en Nødvendighed for vort Erhverv.

Naar Udvalget endvidere udtaler, at det ikke overser Betydningen af de foreslaaede smalsporede Baner til Bortførsel af Latrinen, men ikke kan regne med disse ikke

eksisterende Baner og derfor henvise til Statsbanerne, skulle vi hertil tillade os at bemærke, at de fornødne Statsbane-anlæg ved de nævnte 3 Stationer til de eventuelle Oplags-pladser heller ikke eksistere.

Netop disse ikke eksisterende, men projekterede smalsporede Jernbaner ville — alt overvejet — engang byggede, kunne yde den mest betryggende Befordringsmaade, der gives, for en daglig Fjernelse af Byens Affaldsstoffer, samtidig med at disse Gjødningsæmner paa den mest direkte Maade vil kunne udnyttes i Landbrugets Tjeneste.

Endvidere ville disse Smaabaner, efter alt hvad der foreligger, være til uendelig Nytte i mange Retninger, saavel for By som Land, hvad den almindelige Trafik og Samfærdsel betræffer, hvorved det netop gjøres muligt, bortset fra den ellers billige Drift, at Transporten af Byens Affaldsstoffer vil kunne udføres ganske betydeligt billigere end med Statsbanen, og endelig ville disse Baner kunne byde Lettelser og Bekvemmeligheder ikke alene for Byen, men særlig for Aftagerne af saavel Nat- som Dagrenovationen, der ikke kan vurderes højt nok.

Foreøvrigt bundes, som det vil bemærkes, den meget vidtløftige »videnskabelige« Udvalgsbetænkning paa Troen til Transport af Natrenovationen ved Statsbanerne, — en Klippe, hvorpaa Dhrr.s velvillige Arbejde og gode Raad ubarmhøjertig vil strande. Det er nemlig en bekjendt Sag, at Statsbanerne ikke med deres bedste Villie under nogen Betingelse kan indlade sig paa at præstere paa Klokkeslet det Antal Vogne, som alene Nat- for ikke at tale om Dagrenovationen daglig kræver; de kunne ikke stille større bestemte Paalæsningsspor til udelukkende Disposition og ville vanskelig kunne arrangere Natkjørsel paa Baneterrænets Grund.

Endvidere indlader Staten sig neppe paa at afholde de meget betydelige Udgifter, der efter Udvalgets Projekt ville blive fornødne ved de nævnte Stationer, og endelig skulde man synes, at Hovedspørgsmaalet, en betydelig Nedsættelse

af Fragten med Statsbanerne, ved Jernbaneraadsmødet i Decbr. f. A. saa eklatant blev afslaaet, at DHrr. Udvalgs-medlemmer, selv henseet til Generaldirekterens Imødekommen osv. osv., dog maa kunne forstaa, at det, hvad som sagt Hovedspørgsmaalet betræffer, kun er et Halmstraa, Dhrr. klamre sig til.

Disse 3 Smaabaner, netop som de foreligge foreslaaede, ville efter vor Formening i langt videre Omfang tilfredsstille Enhvers Tarv, idet der, om saa skal være, ved hver Byes Omraade, som Banerne passere, kan anlægges Oplagspladser, samtidig med, at det af sanitære Hensyn mulig ligesaa ønskelige Dagrenovationsspørgsmaal var løst for en for alle Parter heldig Maade.

Endelig ville disse Baner netop ved at være 3 og anlagte i forskjellig Retning i Nord, Øst og Vest være en Betryggelse under Snelæg, ikke alene derved, at disse smalsporede Baner hurtig ryddes, men ogsaa ved, at det er utænkeligt, at alle 3 Baner paa een Gang ville være standsede af Snelæg.

Vi nære fuld Fortrøstning til, at den høje Magistrat vil forstaa Situationen og ogsaa forstaa at vurdere den.

Det er vort Haab, at den Opmærksomhed, som det er os bekjendt, at den høje Magistrat hidtil har skjænket Planen om disse 3 Baners Anlæg, herefter velvilligst maa forøges og bidrage til, at et Lovforslag om disse dog endelig kan blive vedtaget.

Med Ønsket herom og som Bevis for, at hvad vi her have tilladt os at udtale er i fuld Forstaaelse med Landbefolkningen i vide Kredse, der berøres af det foreliggende Spørgsmaal, vil denne Skrivelse i ligelydende Exemplarer By for By i den nærmeste Tid blive Magistraten oversendt, forsynet med alle Vedkommendes Underskrift.

Skrivelsen er indkommen i Juli 1893 i 6 Exemplarer og med ca. 300 Underskrifter. I et Exemplar findes følgende Tilføielse:

Idet vi undertegnede Landmænd i den sydlige Del af Frederiksborg Amt, hvoraf en stor Del allerede nu trods den lange besværlige Vej afhente Renovation i Hovedstaden, og som i langt større Udstrækning vilde benytte denne, om den var lettere tilgængelig, tiltræde fuldt ud de anførte Grunde for Renovationens Udførsel ved særlige Lokalbaner, idet en saadan Ordning vilde gøre det muligt, at Renovationen vilde kunne komme Egne tilgode, som i langt højere Grad end Københavns Omegn har dette vigtige Hjælpe middel behov, hvilket selvfølgelig betydelig vilde forbedre Afsætningsforholdene for Københavns Kommune, som derved vilde erhverve sig en hel ny og stærkt interesseret Kundekreds.

Af de anførte Grunde tillade vi os ærbødigst at rette en indtrængende Anmodning til alle rette Vedkommende om, at det maa blive taget under Overvejelse, at den til Lille Værlose projekterede Bane maa blive forlænget til et Punkt ved Landevejen mellem Knardrup og Badstrup Sø, idet vi tillade os at fremhæve, at Banen ved en saadan Forlængelse, ca. $\frac{3}{4}$ Mil, vilde komme midt ind i et meget stort Opland, der paa Grund af den lange Afstand saavel til Frederikssundsbanen som til Nordbanen vilde kunne yde et saadant Jernbaneanlæg en meget betydelig Støtte i Henseende til dets Rentabilitet.

Vi tillade os ærbødigst at tilføje, at naar vi fremsende Nærværende, uagtet det kun har været fremlagt til Underskrift for en meget lille Del af den store Mængde Landmænd, som ere interesserede i denne Sag, saa er Grunden den, at vi, der først i disse Dage ere gjorde bekendte med Muligheden af denne Tankes Gjennemførelse, ikke har turdet opholde Sagen derefter, men har fundet det rigtigt allerede nu at henlede Opmærksomheden paa den her i en vid Omegn raadende Stemning, idet vi med Lethed kan fremskaffe yderligere Bevisligheder i saa Henseende, ligesom vi ere fuldt

forvissede om, at Frederiksborg Amts Landboforening vil yde
Sagen sin bedste Støtte og anbefaling, og vi skulle blot
her endnu fremhæve, at der allerede foreligger forskellige
Tilbud om gratis Afgivelse af den fornødne Grund
til Oplagspladser, Stationer, Veje o. s. v., ligesom der har
vist sig Stemning for i stor Udstrækning at tegne sig som
Aftagere af Renovation.

Beboere i Slagslunde-Gandløse Kommune.

Bilag 6.

Til Københavns Magistrat.

De Forhandlinger, der er førte mellem Københavns Magistrat og Udvalget for Københavns Amts Landboforening, Latrinspørgsmaalet angaaende, der er stilet til D'Hrr. Justitsraad, Inspektør for Kvægtorvet Schou og Justitsraad, Brolægnings- og Vejinspektør Meyer, er gennem den af dette afgivne Beretning først i disse Dage komne til vor Kundskab, og da vi undertegnede Beboere af Amtets fjernere Dele ikke kunne være enige med det ærede Udvalg i den Maade, paa hvilken det anbefaler Afsætningsforholdene ordnede, nemlig ved Etableringen af Oplag ved de bestaaede Jernbanestationer Glostrup, Ballerup og Lyngby, tillade vi os at udtale vor afvigende Mening i dette Punkt for den høje Magistrat.

Skal der nemlig paaregnes en stadig og forøget Afsætning af Latrin, da maa Kjørselsomkostningerne nedbringes derved, at den bringes nærmere til Forbrugernes Dør, og dette formener vi, vil i langt større Udstrækning opnaas ved Anlægget af de 3 projekterede smalsporede Jernbaner, der i de 2 sidste Rigsdagssamlinger have været under Forhandling, men som ikke naaede at blive førte igjennem begge Thing.

Det vil være indlysende, at disse ville kunne tilfredsstille langt større Omraader, idet deres Drift og hele Anlæg tillader at indrette Holdepladser ved hver eneste Vej, de

overskjærer, medens Statsbanestationerne kun kan tilfredsstille et meget begrændset Omraade.

Kan man imidlertid opnaa ogsaa at faa Oplag ved disse, da saa meget bedre, men naar Talen som her er om at faa etableret den hensigtsmæssigste og eneste udstrakte Afsætning, da forekommer det os indlysende, at disse Lokalbaners Anlæg maa stilles i første Række og ikke som af Udvalget gjort i anden.

Vi tro, at det ogsaa for den høje Magistrat vil være selvindlysende, at naar det gjælder om at skaffe en foreget og sikker Afsætning for det omhandlede Produkt, er den af os anbefalede, langt at foretrække, og vi anmoder derfor om, at Magistraten vil støtte Anlægget af de smalsporede Baner, der ville kunne blive til stor Fordel baade for Staden Kjøbenhavn, som billig Udførselsvej for dens forskellige Affaldsstoffer, og for dens Opland, ved at forsyne det med Gjødning til en rimelig Pris.

Skrivelsen er indkommen i Juli 1893 i 6 Exemplarer og med c. 260 Underskrifter.

Bilag 7.

Gjenpart.

Ragnesminde pr. Glostrup St.
den 11te Juli 1893.

I Anledning af Justitsraadens meget ærede Skrivelse af 3die ds., hvori de ønsker en skriftlig Udtalelse fra Udvalget angaaende Ønsker fra Landbrugets Side om en Udelukkelse af Mellemmænd ved Salget af Latrin, saaledes at Salget fandt Sted direkte mellem Landmændene og Magistraten, skal vi herved tillade os at fremføre følgende:

1. Som en af de vigtigste Grunde til at Landmændene ønske at træde i direkte Forbindelse med Magistraten ved Kjøb af Latrinen med Udelukkelse af Mellemmænd, skal Udvalget anføre, at Landbruget, særlig under saa vanskelige Conjunkturer som de nuværende, maa ønske Latrin-gjødningen saa billigt som muligt, men da det jo staaer klart, at Mellemmænd under en eller anden Form skulle have Fortjeneste, hvad enten denne skal komme til at bestaa i en bestemt stipuleret Provision eller i en større eller mindre vilkaarlig Handelsavance paa selve Varen, saa er det paa nuværende Tidspunkt vanskeligt at have nogen Mening, om det er Magistraten eller Landmændene, der komme til at udrede denne Mellemhandlernes Fortjeneste.

Paa alle Maader forekommer det Udvalget, at en Mellemhandel her, enten direkte eller indirekte, ikke

kan undgaa at forhøje Renovationsomkostningerne og dermed Latringjødningens Pris, saa Landmændene dog sikkert kommer til at betale deres Part til Mellemhandlere.

2. Dernæst vil Landbruget ved Benyttelsen af Mellemmænd være udsat for en Vilkaarlighed ved Prisansættelsen og ved mange andre Forhold, der vil vanskeliggjøre den Stabilitet og Sikkerhed, der dog er saa særdeles ønskelig i hele Forretningsforholdet. — Man kan jo f. Ex. forudsætte, at en privat Entreprise vil forlange forskjellige Priser for Gjødningen, eftersom denne tages i større eller mindre Partier, hvilket Udvalget maa anse for en uheldig Methode, som vil virke hæmmende paa Afsætningen til Smaamanden med den lille Bedrift, og vil være den medvirkende Grund til, at man fra mange mindre Steder afholder sig fra at hente Latringjødningen, og vil i det hele taget være en Hæmsko for dennes Benyttelse i videst mulige Udstrækning.

3. Endvidere kan det ikke undgaaes, at Drikkepengesystemet, som burde være strengt forbudt, ved en privat Entreprise atter vil blive almindeligt, ligesom det har været tilladt og har blomstret under det nu eksisterende Renovationskompagni, til stor Skade for hele Handelen, idet Systemet blandt en stor Del Landmænd har avlet en berettiget Misfornøjelse, og ved hele den Usikkerhed, som dermed er fulgt, har det sikkert forhen, og vil i Fremtiden hæmme Brugen af Latringjødningen i en væsentlig Grad, — og Drikkepengesystemet vil aldrig forsvinde, før Magistraten tager Forretningen i sin Haand.

4. Endelig vil sikkert enhver Mellemmand benytte Kreditten i en udstrakt Maalestok, medens Magistraten naturligvis kun kan indlade sig paa at sælge pr. Contant. — Saa langt fra i dette sidste Forhold at see nogen Vanskelighed eller nogen Hæmsko for Afsætningen, kan man kun ønske, at der udelukkende maatte sælges imod contant Betaling, hvilket forresten — saavidt os bekjendt — ogsaa er sket ved Renovationskompagniet, (ialtfald

indtil de sidste Aar, da en Del er afsat ved Agenter), og ikke der har forvoldt Vanskeligheder. — Det er jo, særlig for de mindre Steders Vedkommende, kun forholdsvis smaa Summer, det drejer sig om, ligesom Naboers Hjælpsomhed jo ofte benyttes paa Landet, og derved ofte kan bøde paa den enkeltes midlertidig manglende Betalingsevne; paa alle Maader vil Kreditten her kun bidrage til at fordyre Gjødningen for alle Landmænd.

Udvalget skjønner derfor ikke rettere, at ligesom vi i vor Betænkning fra Februar d. A. har fremhævet det ønskelige i, at Magistraten selv tog Renovationsvæsenet i sin Haand, saaledes maa vi anse det for ligesaa vigtigt, at denne Institution ogsaa selv forestaaer Salget af Latringjødningen, saaledes som det f. Ex sker ved Kokes fra Gasværkerne, og at al privat Entreprise her holdes ude, til Gavn for alle Parter, idet vi betvivle, at der med Mellemmænd kan skabes det rette Tillidsforhold mellem Kjøber og Sælger, som dog ubestridelig er en af de væsentligste Støtter for hele Renovationsspørgsmaalets heldige Løsning, og derfor næppe vil vinde Landmændenes Sympathi.

Paa det af Kjøbenhavns Amts Landboforening nedsatte Udvalg for at varetage Landbrugets, særlig Kjøbenhavns Amts, Tarv overfor Renovationsspørgsmaalets Vegne.

Ærbødigst

N. Heyman,

p. T. Formand for Udvalget.

Herr Justitsraad Brolægning- og Vejinspektør J. F. Meyer,
Kjøbenhavn.

Fra Brolægnings- og Vejinspektøren.

Kjøbenhavn den 13de Juli 1893.

Til

Magistratens 4de Afdeling.

Som tidligere udhævet, har det af Kjøbenhavns Amts Landboforening nedsatte Udvalg angaaende Kjøbenhavns Natrenovation tidligere hævdet, at det var et Ønske fra Landboernes Side, at der ved Salget af Latrin til Landmændene ikke benyttedes Mellemmænd, saaledes at Salget fandt Sted direkte mellem Landmændene og Magistraten.

Foranlediget ved en Konference mellem Udvalgets Formand, et af dets Medlemmer og mig angaaende nogle Forhold ved Natrenovationens Ordning tilskrev jeg Udvalget om en skriftlig Udtalelse fra dettes Side angaaende denne Del af Sagen, og har som Svar modtaget en Skrivelse af 11te Juli (Bilag 7), hvoraf jeg tillader mig at fremsende en Gjenpart, idet jeg skal bemærke, at det deri fremsatte ikke forekommer mig at indeholde Noget, der kan bringe mig til at frafalde det tidligere Udtalte angaaende denne Del af Sagen.

Ærbødigst

J. F. Meyer.

Bilag 8.

Højvelbaarne

Hr. Etatsraad, Borgmester Øllgaard, R. af D., Dbm.!

I Henhold til det af Deres Højvelbaarenhed fremsatte Ønske har Udvalget nu hos en Del Landmænd i den Del af Frederiksborg Amt, der vilde komme til at nyde godt af Renovationsbanen over Lilleværlose til Gandløse, indhentet Erklæringer over de Transportomkostninger, hvortil Afhentningen af Renovationen pr. Vogn i Hovedstaden anslaaes.

Det fremgaar af vedlagte Schemaer, a til p, der ere indhentede fra en Egn, der ligger fra $3\frac{1}{2}$ til $4\frac{1}{2}$ Mil fra Hovedstaden, at Gjennemsnittet af Transportomkostningerne anslaaes til $86\frac{1}{2}$ pr. Td.

Da der, trods disse betydelige Transportomkostninger, forbruges en ret betydelig Mængde Natrenovation paa denne Egn, er der ikke mindste Tvivl om, at Forbruget vilde stige efter en meget stor Maalestok, naar Renovationen kunde føres ud til Gandløse, hvorved der vilde vindes et Opland med circa 1,600 Td. Hartkorn, der, efter en foretagen Prøvetegning, vil benytte ikke alene Nat-, men ogsaa Dagrenovationen, idet Eggen, som ligger 2 à 3 Mil fra nærmeste Kjøbstad, ikke har nogen anden Adgang til at kunne erholde Hjælpesgjødning til rimelige Priser.

I Eggen omkring Lilleværlose, der støder umiddelbart op til nævnte Del af Frederiksborg Amt og altsaa ligger fra $2\frac{1}{2}$ til $3\frac{1}{2}$ Mil fra Hovedstaden, stiller Forholdene sig i alt Væsentlig paa samme Maade, kun medfører den noget

kortere Vej til Kjøbenhavn selvfølgelig allerede nu et større Forbrug af Natrenovation, men ogsaa her vil Forbruget, ved et saadant Baneanlæg, voxe meget betydeligt, ligesom der ogsaa i denne Egn har vist sig stærk Stemning for at bruge Dagrenovationen, naar denne kunde blive lettere tilgængelig.

Vi tillader os at tilføje, at vi ikke har henvendt os til alle Forbrugerne, men kun taget enkelte hist og her, idet vi veed, at de Øvrige ganske samstemmer med de modtagne Oplysninger om Transportforholdene, og vi har fra alle Sider, under de anstillede Undersøgelser, modtaget Indtrykket af det mest levende Ønske om, at den høje Magistrat maatte være i Stand til at kunne hjælpe Egnen til den haardt savnede lette Adgang til Kjøbenhavns Nat- og Dagrenovation, som vilde opnaas ved det ovennævnte Baneanlæg.

Lilleværløse og Gandløse den 28de August 1893.

A. G. K. Tramp.

J. Jørgensen,

Gaardejer, Amsraadsmedlem.

Bilag 9.

Vi undertegnede Landmænd, som allerede for en Del ere Brugere af Kjøbenhavns Renovation, uagtet denne maa afhentes i Hovedstaden, hvortil vi har en Vejlængde af 4 Mil, og som i langt større Udstrækning vilde være Kjøbere af Samme, hvis denne udførtes med en Renovationsbane over Lilleværlose til et Punkt ved Landevejen imellem Badstrup Sø og Knardrup By, hvorved Afstanden vilde forkortes til $\frac{1}{4}$ Mil, tillader os ærbødigt at rette en indtrængende Anmodning til den højtærede Magistrat om at støtte denne Sag, der vil vække Glæde og Taknemmelighed hos samtlige Landmænd paa vor Egn, idet vi derved kunde opnaa let Adgang til Renovationen.

Søsum i August 1893.

Lars Jensen Vindekilde,
Gaardejer.

Jens P. Larsen,
Gaardejer.

Hans Svendsen,
Gaardejer.

Peder Hansen,
Gaardejer.

O. C. Larsen,
Møller.

Jens P. Hansen,
Gaardejer, Pudebjærggaard.

Jens Peder Jensen,
Bjellekjær.

P. M. Søderberg,
Fluebjærggaard, Søsum.

Lars H. Jensen,
Gaardejer.

H. Henriksen,
Gaardejer, Dyrlæge.

John Nielsen, E.,
Gaardejer.

P. Nielsen,
Mejerist.

Hans P. Hansen,
Gaardejer.

Jens Andreassen,
Gaardejer.

A. P. Poulsen,
Gaardejer, Søsum.

Peder Pedersen,
Gaardejer.

A. Olsen,
Gaardejer, Stenpilgaard.

Nikolai H. Pedersen,
Gaardejer, Søsum.

J. P. Jensen,
Tornehøigaard.

S. Mogensén,
Gaardejer, Søsum.

Bilag 10.

Til

Kjøbenhavns Kommunalbestyrelse.

Det er blevet bekendt her paa Amager, at der fra Egne Nord for Kjøbenhavn er sket Henvendelse til den højtærede Kommunalbestyrelse for om mulig at bidrage til den for Landboerne i Kjøbenhavns Amt heldigste Løsning af Spørgsmaalet om Bortførelsen af Hovedstadens Renovation. I den Anledning har Beboerne fra følgende Byer: St. Magleby, Maglebylille, Tømmerup, Ullerup (Viberup) og Dragør ved et Møde idag valgt undertegnede som Talsmænd for hele den Del af Øen, der ligger udenfor Linien Kastrup-Taarnby, og som lider særlig under den vanskelige og besværlige Adgang til dens vigtigste Gjødningsemne: Latrinen. Vi tillade os da paa den største Del af Øen Amagers Vegne at fremkomme med en Udtalelse om denne vigtige Sag.

I Forbigaaende tage vi os den Frihed at henvise til en ifjor til Regjering og Rigsdag fra Øens samtlige Kommuner indsendt Adresse om Fremme af et Andragende fra Konsul Steenberg om Koncession paa en Jernbane paa Amager, af hvilken Adresse en Gjenpart følger vedlagt. Af denne fremgaar det, hvilken Betydning en Bane vil have, ikke blot for den almindelige Trafik og Samfærdsel med

Hovedstaden, men ogsaa ved Gjødningstilførselen, en Betydning, der yderligere vil forøges, dersom en af Koncessions-segeren senere fremsat Tanke, om mulig ad den eventuelle nye Langebro at kunne komme i direkte Forbindelse med Grønttorvet, kunde realiseres. Vi skal forøvrigt her holde os til Gjødningsspørgsmaalet alene.

Brugen af Natrenovationen (Latrinen) er for Amagerlandet saa at sige en Velfærdssag. En stor Del af Befolkningens økonomiske Existens er baseret derpaa, idet Kreaturholdet er indskrænket og Jordbruget indrettet derefter. Tabet af den i dens raa, naturlige Tilstand vil berøre Amager langt føleligere end noget andet Sted, og dette Tab vil sikkert vise sine Virkninger ind i Hovedstaden — ved vore Varers Prisstigning. Vel nærmest i Betragtning deraf har det Firma, der tilbyder Oprettelsen af en Latrinpoudrettefabrik, stillet i Udsigt, at Amager »foreløbig« skulde beholde en Latrinkule. Det vil være indlysende for den høje Kommunalbestyrelse, at vi ikke kan bygge paa en saadan foreløbig Ordning, der tilmed hovedsagentlig kommer de to nærmest Staden liggende Byer tilgode. En saadan Fabriks Oprettelse synes os iøvrigt lidet stemmende med Kjøbenhavns Omegns Tarv, og tillade vi os ogsaa for Amagers Vedkommende at fraraade et saadant Arrangement, thi uden Hovedstadens Gjødning vil dens Omegns Jordbrug være sørgelig stillet; — Amager i Særdeleshed.

Naar der er fremsat den Anke, at Latrinens Afsætning fra Stadens Oplag er forholdsvis ringe, tør vi udtale, at Grunden dertil ingenlunde er den, at Landboerne ikke sætte Pris paa den — og Forbruget er sikkert heller ikke formindsket — nej Grunden maa søges i den store Bekostning og det overordentlige Besvær, der er forbunden med at faa den ført ud i længere Afstande fra Staden. Oplagene indenfor Stadens Ydercirkler gjør Afhentningen til Natkjørsel, et Arbejde, som baade fordrer paalidelige Folk, der ere dyre at holde, og som disse vægre sig ved at udføre. Dertil kommer, at Latrinen ved Lagring og Fortyndning

med Vand er forringet, saa dens kostbare Transport naaer nær op til dens Værdi og indskrænker Forbruget til det allernødvendigste Kvantum. Bliver den os derimod tilført daglig pr. Jernbane i naturlig Tilstand, til rimelig Pris, skulle vi nok vide at opbevare og benytte denne udmærkede Gjødning. Der er ingen Tvivl om, at Efterspørgslen da vil overstige Tilførselen, især naar vi tage i Betragtning hele den Strækning, som det er Meningen at lade de tre projekterede Renovationsbaner anløbe. — Latrinens Udtømmning i Øresund ved en Kloak anse vi for ganske ødelæggende saavel for Landbruget i Københavns Omegn, som for de sanitære Forhold — Badene osv. — langs Kysten.

Hvad Dagrenovationen angaar, tillade vi os at bemærke, at denne, selv om den kan faas gratis paa Lossepladserne, ved 1 à 2 Mils Transport pr. Vogn bliver for dyr, idet den udøver et meget stort Slidtage paa Vogne og Heste og fordrer et betydeligt Offer af Tid til Afhentning ved Staden. Helt anderledes vilde det stille sig, naar den pr. Bane kunde føres næsten lige til Døren. Holdt i en rimelig Pris vilde den da blive benyttet i stor Udstrækning som Hjælpegjødning. — Til en Udtalelse fra autoritær Side om, at Landboerne ikke ønske denne Gjødning af Frygt for at faa deres Jorder overdængede med »Sardindaaser og Potteskaar«, tør vi udtale, at dette er et fejlt Syn paa Sagen; den Slags Ting opsamles og benyttes som et yndet Materiale til Underlag paa Markveje.

Sluttelig tillade vi os i Henhold til Ovenstaaende at anbefale Konsul Steenbergs Plan om at udføre Hovedstadens Renovation pr. Jernbane, for at den kan komme Landbruget i en videre Udstrækning tilgode, til den høje Kommunalbestyrelses Velvilje. Vi anse denne Plan for den fornøftigste og mest praktiske Løsning af Renovationsspørgsmaalet, fordi denne Løsning direkte vil gavne Oplandet og samtidig indirekte Hovedstaden, og vi nære det Haab, at den højtærede Kommunalbestyrelse efter nøje Overvejelse vil yde den sin Tilslutning og ved sin vægtige Støtte bidrage til, at et even-

tuelt Lovforslag om de nævnte tre Renovationsbaners Anlæg
maa nyde hurtig Fremme i den nu snart sammentrædende
Rigsdag.

p. t. Store Magleby, den 29de September 1893.

R. M. Kjær,

Gaardejer, Ullerup.

G. Sally,

Gaardejer, Ullerup,
Sogneraadsmlem.

P. Chrillesen,

Gaardejer, Tømmerup.

P. H. Hansen,

Jordbruger, Tømmerup.

A. Hansen,

Gaardejer, Maglebylille.

Jan Clausen,

Gaardejer, Maglebylille.

J. J. Jansen,

Gaardejer, St. Magleby.

C. Dirchsen,

Gaardejer, Sogneraadformand,
St. Magleby.

J. Rander,

Hotelforpagter, Dragør.

Chr. Nicolajsen,

Postexpeditør, Jordbruger,
Dragør.

C. Zibrandtsen,

Gaardejer, Sognefoged,
St. Magleby.

Bilag 11.

Til

Kjøbenhavns Kommunalbestyrelse.

Vi Undertegnede er paa Møderne i Jægerkroen, Kildebrøndekro og Avedøre bleven valgt af Beboerne af Avedøre, Brøndbyvester, Vallensbæk, Tranegilde, Ishøj, Hundie, Kildebrønde og Greve for overfor den højtærede Kommunalbestyrelse at gjøre den bekjendt med vore Ønsker ved Ordningen af Kjøbenhavns Renovation.

Vi kan da i Et og Alt slutte os til de Udtalelser, som det er os bekjendt, der er fremkommen fra Egnen Nord for Kjøbenhavn og Amager, idet vi formene, at Ordningen af dette for Byen og dennes Omegn lige vigtige Spørgsmaal kun vil kunne blive tilfredsstillende løst for Kjøbenhavns Omegn ved de smalsporede Baner som Konsul Steenberg har søgt og søger Koncession paa. Med disse Baner vil Latrinen saa at sige blive bragt til hver Mands Dør i hele Kjøbenhavns Omegn, idet det er Meningen med dem, at hver Mand, over hvis Lod de vil komme til at gaa, kan faa sit Stikspor, og da disse igjen vil kunne forlænges, saa vil Latrinen med dette System faa en hidtil ukjendt Afsætning. Thi naar Latrinens Afsætning fra Stadens Oplag er bleven ringere i de senere Aar, da er det ikke, fordi vi sætter mindre Pris paa den nu end tidligere, men da er Grunden ene og alene den, at

Afhentningsforholdene ere blevne mere og mere vanskeligjorte, saaledes at alle vi, der bo i over 1 Mils Afstand fra Byen, nu er henvist til Nattransport, og hvad dette vil sige, behøver ikke nærmere Omtale.

Hvad Betydning det vil have for Byen, at et saa udmærket Gjødningstof som dennes Latrin, forbrugt i den umiddelbare Omegn, vil sige, behøves heller neppe at paa-vises, og det vilde derfor efter vor Formening, seet ogsaa fra Byens Standpunkt, absolut være uheldigt, om Latrinen ved Oprettelsen af en Poudrettefabrik blev spredt over hele Landet, i Stedet for at komme Byens Omegn og derved igjen indirekte Byen tilgode.

Naar det er bleven sagt, at Landboerne under en Koleræpidemi ikke skulle ville modtage Latrinen, da er vi forvisset om, at dette langtfra vil blive Tilfældet, idet vi formene, at den Desinfektion, der i saadanne Tilfælde foretages med Klosetterne, vil være fuldstændig betryggende.

Ligesaa er det bleven paastaaet, at ved stærkt Snefald vil Byen kunne blive udsat for den Kalamitet at faa standset Latrinudførslen, men da de omtalte Baner, som bekjendt, vil komme til at udgaa i 3 forskellige Retninger, saa vil det selvfølgelig være utænkeligt, at de alle paa engang skulle blive ufarbare. Derimod ville disse Baner ved stærkt Snelæg i Byens Gader kunne blive til stor Nytte ved at transportere Snemasserne udenfor Byen, hvilket vel, saavel i pekuniær som i æstetisk Henseende, ikke vilde være uden Betydning.

Vi har som den værdifuldeste i foranstaaende kun nævnt Natrenovationen, men selvfølgelig vil Dagrenovationen, naar den kunde faaes paa en saa nem Maade, være os en kjærkommen Hjelpegjødning.

Vi seer derfor ikke rettere, end at Renovationsvæsenets tilfredsstillende Ordning for By og Land kun kan ske ved de steenbergske Baner, og tillader vi os derfor indtrængende at anbefale disse til den højtærede Kommunalbestyrelses Velvillie, og nærer vi det Haab, at den højtærede Kommunal-

Bestyrelse vil yde disse sin Tilslutning og ved sin vægtige Støtte bidrage til, at et eventuelt Lovforslag om de nævnte tre Baners Anlæg maa nyde hurtig Fremme i den nu sammentraadte Rigsdag.

Jægerkroen og Kildebrøndekro, i Oktober 1893.

Niels Larsen,
Gaardejer, Ishøj.

Lars Andersen,
Gaardejer, Brøndbyvester.

Hans Christensen,
Gaardejer, Tranegilde.

Jens Hansen,
Gaardejer, Hundie.

Rasmus Jørgensen,
Gaardejer, Kildebrønde.

Anders Svendsen,
Gaardejer, Greve.

P. Larsen,
Gaardejer, Avedøre.

Knudsen,
St. Vejlegaard.

Bilag 12.

I Anledning af Spørgsmaalet om Anlægget af smalsporede Baner særlig til Bortførselen af Latrin og andet Affald fra Kjøbenhavn tillade vi undertegnede os at udtale, at da den Masse Latrin, der bliver at bortføre ad hver af de projekterede Linjer, formentlig vil blive c. 200 Td. daglig, anse vi det for sandsynligt, at et saadant Kvantum vil kunne finde Afsætning langs den mod Sydvest paatænkte Banelinje, under Forudsætning af, at Latrinen kan leveres til en efter Forholdene passende Pris.

Gjeddesdal $30/_{10}$ 93.

Benzonsdal $30/_{10}$ 93.

H. Valentiner.

C. Lerche.

Bilag 13.

Det af Københavns Amts Landboforening nedsatte Udvalg til Forhandling med Københavns Magistrat om Udførsel af Natrenovation.

Til

Københavns Magistrat.

Under 21de Januar d. A. nedsatte Københavns Amts Landboforening et Udvalg, bestaaende af undertegnede Medlemmer, med den Opgave at varetage Landbrugets, særlig Københavns Amts Interesser overfor Renovationsspørgsmaalet.

Under 27de Januar d. A. modtog nævnte Udvalg en Skrivelse fra Hr. Brolægning- og Vejinspektør, Justitsraad J. Meyer, hvori denne paa Magistratens Vegne forespurgte Udvalget, om dette ønskede at konferere med Justitsraaden samt med Inspektør ved Kvægtorvet, Hr. Justitsraad Schou om denne Sag, hvilket disse Herrer som Magistratens Repræsentanter vilde sætte megen Pris paa.

Efter at Udvalget takkende havde taget imod denne Anmodning, fandt ogsaa en Konference med de nævnte Herrer Sted den 2den Februar d. A. og i Følge Justits-

raaderne Meyer og Schous Ønske om en skriftlig Tilkjendegivelse angaaende Udvalgets Stilling til den omhandlede Sag, efter at nævnte Konference havde fundet Sted, fremkom der fra Udvalget en Betænkning, stilet til de to Herrer Delegerede, daterer den 15de Februar d. A.

I denne Betænkning, som vi tillade os at henvise til, og som hermed følger i Aftryk, har Udvalget præciseret sit Standpunkt til det foreliggende Spørgsmaal, idet man sluttede med at udtale sin Beredvillighed til at meddele yderligere Oplysninger til Sagens Behandling, saafremt det maatte ønskes og man dertil saa sig istand.

Med Undtagelse af en Forespørgsel fra Hr. Justitsraad J. Meyer om en skriftlig Udtalelse fra Udvalget angaaende de fra Landvæsenets Side saa stærkt fremhævede Ønsker om Udelukkelse af Mellemmand ved Salget af Latrin, — hvilken blev givet i Skrivelse af 1ste Juli d. A. — har Udvalget siden intet hørt fra Magistraten eller ovennævnte Herrer.

Naar vi nu desuagtet tillade os ved nærværende Skrivelse at henvende os til den høje Magistrat, da bede vi, at dette ikke maa blive opfattet som Paatrængenhed fra vor Side, da vi meget vel vide, at denne Sags Ordning i strenge Forstand ikke vedkommer os, men paa den anden Side er Sagens Ordning paa en Maade, der stemmer med Landbrugets Tary, af en saa indgribende Betydning for dette, at vi kun slet vilde røgte vort Hværv som Udvalg, om vi ikke gjorde Alt, hvad vi formaa, for at bevare Gjødningen for Landbruget.

I ovennævnte Betænkning har vi dels udtalt som vor Formening, at Landbruget i Kjøbenhavns Omegn vilde være istand til at forbruge al den Latrin, som Staden producerer, dels anvist, paa hvilken Maade Udførslen af Latrinen lettest og med mindst Bekostning kunde ske for begge Parter.

Den saaledes af Udvalget udtalte Formening have vore Kommittenter tilfulde stadfæstet, idet der paa vor Foran-

ledning er givet bindende Tilsagn om for Tidsrummet, regnet fra 1ste November 1894 indtil Nytaar 1900, aarlig at aftage:

Fra det eventuelle Oplag ved Glostrup	28,996 Td. til en Pris af 40 Ø.		
Fra det eventuelle Oplag ved Ballerup	26,268	—	40 —
Fra det eventuelle Oplag ved Lyngby	28,570	—	40 —
Fra det allerede værende Oplag ved Hedehusene	26,985	—	42 —
samt fra Oplagene paa Amager	70,478	—	35 —

Tilsammen... 181,297 Td.

Foruden det tegnede Kvantum kan der efter Udvalgets Formening gjøres sikker Regning paa en aarlig Afsætning fra Oplagene ved Kjøbenhavn til Jordbrugere, der bo nærmere ved Staden end ved de nævnte Banestationer, af mindst 30,000 Tdr., ligesom det heller ikke kan betvivles, at der fra de fornævnte eventuelle Oplag ved Banerne og paa Amager vil blive hentet betydelig mere, end der er tegnet, thi dels vil mange, som benytte Latrin, slet ikke binde sig til at hente et bestemt Kvantum, dels er der mange, som vente paa at skulle faa Gjødningen tilført med de forventede smalsporede Baner. Hvor stort et Kvantum dette vil andrage, er det vanskeligt at udtale nogen bestemt Mening om, dog ere vi tilbøjelige til at antage, at man kan paaregne 20 à 30,000 Tdr.

Det vil heraf fremgaa, at Paastanden om at Landbruget ikke bryder sig om at faa Latrinen, er fuldstændig grundløs og kun kan fremsættes af Folk, som ikke forstaa sig paa den Sag.

Idet vi nu i Henhold til, hvad vi ovenfor har fremført, tillade os i bekræftet Afskrift at fremsende Tegningslisterne, forvente vi, at den høje Magistrat velvilligst vil

tage dette vort Tilbud under Overvejelse og træffe en Afgjørelse af Sagen i den af os ønskede Retning.

Aftryk af denne Skrivelse saavel som af Udvalgets fornævnte Betænkning har Udvalget tilladt sig at tilstille Kjøbenhavns Borgerrepræsentanter.

p. t. Kjøbenhavn den 27de November 1893.

N. Heyman,
Ragnesminde,
Formand.

J. C. Sørensen,
Kirkebjerggaard.

M. Vestergaard.

C. Jensen,
Høigaard.
(sign.)

H. Dorph-Petersen.

E. Piper,
Hummeltofte.

Johannessen,
Kirstinelund
pr. Ballerup.

Bilag 14 a.

Fra Brolægnings- og Vejinspektøren.

Kjøbenhavn den 21de November 1893.

Til

Magistratens 4de Afdeling.

Ved hermed at tilbagesende en Skrivelse af 7de ds. fra Konsul Steenberg med 5 Bilag (Bilag 2 d.) skal jeg bemærke følgende:

Jeg skal først tillade mig at henvise til mine tidligere Erklæringer om Hr. Steenbergs Skrivelser.

Jeg skal dernæst saa godt som det er mig muligt søge at samle Hovedpunkterne i den nu foreliggende Skrivelse.

1) Der meddeles først at Firmaet Soenderup & Co. i Berlin er beredt til at financiere Foretagendet.

2) Basis for Arrangementet bør være:

a) at der ydes Selskabet et aarligt Vederlag af 100,000 Kr. fra Kjøbenhavn og Frederiksberg tilsammen for at modtage Dagrenovationen paalæstet Jernbanevogne paa de 3 Bystationer,

b) at Byens Natrenovation modtages sammesteds gratis.

3) Selskabet er ogsaa villig til at træffe Overenskomst om Overtagelsen af Opsamlingen af Dagrenovationen og Afhentningen af Natrenovationen.

Der ønskes en Udtalelse om de Betingelser, hvorunder en saadan Ordning kunde træffes.

- 4) Beskrivelse af de 3 Stationers Beliggenhed.
- 5) Tidspunktet for Overenskomstens Ikrafttræden vil under alle Omstændigheder kunne sættes til 1ste Maj 1895.
- 6) Meddelelse af en tydsk Skrivelse angaaende Projektet for en Poudrettefabrik.

Jeg skal hertil bemærke følgende:

ad 1. Betydningen af, at Hr. Steenberg vil financiere Foretagendet, kan jeg ikke vurdere.

ad 2. Af Ordlyden ses det, at Hr. Steenberg i denne Skrivelse lægger Hovedvægten paa Dagrenovationen. Under Henviisning til min Erklæring om Beckett & Meyers Poudrettefabrik, særlig Slutningen, maa jeg, naar henses til, hvad der er foregaaet i Hamburg, bestemt fraraade, at Bortskaffelsen af Dagrenovationen baseres paa, at de omliggende Kommuner gjøres til Gjennemgangssteder og Modtagelsessteder for Dagrenovation. Kjøbenhavn maa være indrettet paa at modtage og paa en eller anden Maade at uskadeliggjøre den indenfor sin egen Grund, hvor den selv er Herre, bortset fra de herved muligt fornødne Udgifter.

Angaaende det af det af Hr. Steenberg forlangte Vederlag, hvoraf efter tidligere Skrivelser de 75,000 Kr. maa regnes paa Kjøbenhavn, har jeg i min Skrivelse af 4de December 1892 (hvor Vederlaget var 60,000 Kr.) gjort en Sammenstilling med Hr. Steenbergs Kalkuler, hvortil jeg skal henvise.

Angaaende Natrenovationens Modtagelse og Forsendelse som foreslaaet gjælder end mere, hvad jeg har udhævet i min Erklæring om Poudrettefabriken. Trods de ved den stærke Agitation fremkaldte Meningsstilkjendegivelser fra Landmændene, maa det fastholdes, at der savnes enhver Sikkerhed for en jævn og stadig, af alle Forhold uberørt, Aftagen af Latrin fra Landmændene og Sikkerhed for, at disse ville betale selv en saa lav Pris, at Foretagendet blot nogenlunde kan bære sig.

Jeg maa udtale, at jeg ikke anser Kjøbenhavn for tilstrækkelig betrygget med Hensyn til Bortskaffelsen af dens Dag- og Natrenovation ved den her foreslaaede Ordning.

ad 3. Tiltrædes denne min Opfattelse, er der formentlig ingen Grund til at komme nærmere ind paa Spørgsmaalet om Selskabets yderligere Overtagelse af Indsamlingen af disse Stoffer.

Tiltrædes den ikke, maa det vel anses for rigtigst, at der som ønsket meddeles Hr. Steenberg et Grundlag, hvorefter han yderligere kan udarbejde sine Planer.

Det maa udtrykkelig udhæves, at hvad der saaledes forelægges Hr. Steenberg ikke er udtømmende Betingelser fra Magistratens Side, men kun et Grundlag til Lettelse for Hr. Steenberg for at fremkomme med et egentligt Forslag.

Det maa da først og fremmest fordres, at Kommunen til enhver Tid, hvis Overenskomsten misligholdes, kan gribe ind og overtage de Dele af Anlæg og Drift, der vedrøre den. For Afsætningen paa Landet maa indrettes Landstationer med Oplag, hvis nærmere Indretning skal approberes af Magistraten.

Saa vel for Anlægget og Driften af disse som for Anlægget og Driften i det Hele maa Hr. Steenberg forelægge behørig dokumenterede Overslag.

For selve Bortførelsen af Dagrenovationen maa formentlig de nuværende Betingelser kunne være tilstrækkelig Vejledning.

En lignende Vejledning for Natrenovationens Vedkommende kunde formentlig forelægges Hr. Steenberg ved at tilstille ham den samme Skrivelse, som tidligere er tilstillet andre, vedrørende denne Sag med følgende Ændringer: i § 2 andet Stykke Linie 2 forandres »en Uges« til »10 Dages«. — I § 2, 4de Stykke udgaar Bemærkningen om Stenkulstjære. — § 2, 5te Stykke udgaar og § 3 ændres saaledes:

De i Løbet af Natten paa Stationen afleverede Latrintønder skulle være udenfor Byens Grændser inden Kl. 9 næste Morgen. Tønderne, der ikke maa udleveres fra Landstationerne til Forbrugerne, skulle renses paa Landstationerne

ved Damp og returneres rensede samme Dag. Dampanlægget til Rensning skal tillige være indrettet til Optøning af frosne Beholdere.

Da Oplagsbeholdningerne ved Landstationerne kun maa være smaa, skal der i Forbindelse med nogle af Oplagsstederne træffes Indretninger til at kunne kompostere Latrinen med Tørv.

Der maa træffes Indretninger til Opbevaring af Latrinen, naar Banerne ere standsede ved Snelæg eller lignende.

De fornødne Foranstaltninger til, at de almindelige Vogne, hvori Tenderne ere udkjorte, behørig kunne renses, maa træffes.

Ny § 5. Selskabet maa udrede de Vederlag, som Magistraten vil have at udrede til Renovationskompagniet for det paa en vedlagt Fortegnelse opførte Inventar m. m., som Magistraten har erklæret at ville overtage, den paa Fortegnelsen opførte Jordlod alene undtaget.

De øvrige §§ forblive uforandrede.

Jeg kan kun atter og atter udhæve, hvor nødvendig det er ligeoverfor Hr. Steenberg, naar man forelægger ham disse Grundtræk, da at fastslaa baade, at der heri ikke ligger nogen Acceptering af hans Forslag, og at det forelagte kun er en Vejledning for ham som Grundlag for yderligere Udarbejdelse af hans Forslag.

ad 4. Det viser sig, at kun de to Stationers Beliggenhed er nogenlunde overveiet. Stationspladsen paa Amager ses endnu at staa fuldstændig hen.

I min Skrivelse af 23de Oktober 1892 har jeg udtalt, at hvad Hr. Steenbergs Udgangspunkter angaar, saa synes det mig ikke umuligt, at de med nogle fornødne Modificationer kunne benyttes som Udgangspunkter for en Person- eventuelt Godsbane, og i min Skrivelse af 4de December 1892 har jeg yderligere tilføjet, at de 3 Stationer formentlig ved en hensigtsmæssig Ordning kunne benyttes til Indladning af Dagrenovation, i al Fald saa længe Bebyggelsen paa nævnte Steder er, som den er. idet jeg dog gjorde opmærksom paa, at Korsgade Stationen ikke, naar henses alene til Dag-

renovationen, har den bedst mulige Beliggenhed. Til Indladning af Natrenovationen kunne de angivne Steder efter min Formening ikke benyttes. Det maa blive Hr. Steenbergs Sag at fremsætte Forslag om mere fjernede Steder hertil.

Iøvrigt maa det fastholdes, at Banerne fra deres Udgangspunkt, og indtil de forlade Byens Grund paa intet Punkt maa skjære bestaaende eller projekterede Gader eller Veie i Niveau. Paa dette Punkt maa jeg hævde som min Overbevisning, at det er nødvendigt, at der intetsomhelst Afslag finder Sted.

ad 5. At en eventuel Overtagelse af Driften ikke kan finde Sted til 1ste November 1894 er meget generende, men denne Vanskelighed vilde man, hvis man iøvrigt ansaa Forslaget som den heldigste Løsning af Renovationsspørgsmaalet, nok kunne komme over.

ad 6. Den tyske Skrivelse angaaende Poudrettefabrikker er paa et enkelt Punkt ganske mærkelig. Der advares nemlig mod at tage Exempel af Augsburg og Stuttgart, og paa Grundlag heraf fremholdes det derimod at være en sund Basis at lade Landmanden komme i Besiddelse af Affaldsstofferne i raa naturlig Tilstand. Men dette er jo netop det, som sker i Stuttgart.

Det synes herefter som om Brevskriveren ikke ved Besked om det, han skriver om.

Ærbødigst

J. F. Meyer.

Bilag 14 b.

Fra Brolægnings- og Vejinspektøren.

Kjøbenhavn, den 20de November 1893.

Til

Magistratens 4de Afdeling.

Ved hermed at tilbagesende en til Renovationsudvalget stilet Skrivelse fra Justitsraad Garde af 17de ds. (Bilag 3) skal jeg bemærke Følgende:

Skrivelsen kan ikke siges at være saa klart affattet, at jeg tør driste mig til at fremsætte Hovedtanken i den, uden at Justitsraad Garde jo vil kunne se sig i Stand til at sige, at det er ikke det, han har ment.

Hans Tanke synes imidlertid at være den at skille de tynde og faste Exkrementer fra hinanden, at opsamle de faste Exkrementer i tætsluttende Beholdere, at bortkjøre disse i Vogne, der tillige kunne benytte Sporvejsliniernes Spor og føre dem ud til Amager eller til en af ham projekteret Kanal og ad denne videre ud i Landet.

Jeg har tidligere haft Lejlighed til (Skr. af 28de August 1893) at udtale mig om min Opfattelse af Betydningen af Kanalprojektet for Bortførsel af Dagrenovation og Natrenovation, idet jeg sluttede med, at jeg maatte indskrænke mig til at udtale, at jeg ikke kan tillægge den omhandlede Vandvej større Betydning for Fjernelsen af Dag- og Natrenovationen end den, der ligger i, at det overhovedet er

heldigt at have saamange Veje fra Byen for de omtalte Affaldsstoffer som mulig.

Denne min Udtalelse maa jeg fastholde, idet jeg tilføjer, at jeg ikke kan see, at der i Hr. Gardes Projekt ligger nogensomhelst Løsning af Renovationsspørgsmaalet.

Jeg skal ikke gaa ind paa alle Enkelthederne i Skrivelsen, men der er dog et og andet, jeg maa gjøre kort opmærksom paa.

Det ses, at der stadig mangler Tilladelse til at benytte Kanalen fra Lyngby og ind til Byen.

At benytte Sporvejene om Natten til særlige Transporter saasom Gods, Lig, Renovation har tidligere været berørt fra Brolægningsvæsenets Side.

At Oplandet har Aarhundreders Hævd paa Byens Fækalier turde nærmere beset være ukorrekt.

Hvad det er for 2 Kommunikationslinier, hvis Anlæg allerede ere bekostede for andre Øjemed, forstaar jeg ikke.

Den ene er Sporvejsnættet, den anden maa vel være Kanalen, men denne kan dog ikke betragtes som allerede eksisterende.

Jeg veed ikke, hvilke de 300,000 Kr. ere, som Grundejerne skulle betale mere aarligt til en Poudrettefabrik. — Hverken Inspektør Schou eller jeg have nogensinde udtalt, at Podewils System er »ubrugeligt«.

Hvorledes Hr. Garde agter at skille de faste og flydende Exkrementer fra hinanden, er ikke antydet.

Hr. Garde siger udenvidere, at de kostbare Stations- og Driftsudgifter og Størstedelen af Ren- og Vedligeholdelsesomkostningerne ville blive besparede ved hans Plan. Men der er ikke præsteret Skygge af Bevis for, at Afsætningen kan blive stadig, saaledes at Oplag ude paa Landet kunne undgaaes, og dette er efter min Formening et Hovedpunkt.

Hvorledes det skal gaa med Kanaltransporten under Isforhold, foreligger der Intet om. Bemærkningen om, at Kanalen, fordi den kun behøver Anlægsbroer, besparer Størstedelen af Ren- og Vedligeholdelsesudgifterne, forstaaer jeg

ikke; Tønderne skulle dog renholdes og vedligeholdes aldeles uafhængigt af Transportmaaden for Latrinen.

Stykket om, at Grundejerne, eventuelt assisteret af et Pengeinstitut, ville kunne faa bedre Raad til at indføre et fuldstændigt og ensartet Latrinsystem, kan jeg ikke finde ud af hvad sigter til.

Bemærkningen om Kanalens Betydning for Landboerne som Godsvej og for Bybeboerne som Udflugtsvej vedrører formentlig ikke denne Sag.

Til Slutning skal jeg kun bemærke, hvad jeg tidligere stadig har maattet hævde ligeoverfor Hr. Steenbergs Projekter, at Spørgsmaalet om Kjøbenhavns Renovation har sine Hovedvanskeligheder ikke i Opstillingen af et almindeligt Projekt, men i Løsningen af Detaillerne. Hr. Gardes Projekt synes mig at frembyde endnu større Detailvanskeligheder end de Planer, der hidtil ere fremkomne, uden at Hr. Garde har givet Antydninger til deres Løsning, og uden at selve Projektet i og for sig ses at frembyde større Fordele end disse andre Planer.

Erbødigst

J. F. Meyer.

Bilag 14 c.

Fra Brolægnings- og Vejinspektøren.

Kjøbenhavn den 20de November 1893.

Til

Magistratens 4de Afdeling.

Hermed tilbagesendes en Skrivelse af 30te Oktober 1893 fra D'Herr. Valentiner, Gjeddesdal, og Lærche, Benzonsdal (Bilag 12), hvori de udtale, at da den Masse Latrin, der bliver at bortføre ad hver af de projekterede Linier, formentlig vil blive ca 200 Tdr. daglig, anse de det for sandsynligt, at et saadant Kvantum vil kunne finde Afsætning langs den mod Sydvest paatænkte Banelinie, (formentlig maa herved forstaaes en af Stenbergs Banelinier) under Forudsætning af, at Latrinen kan leveres til en efter Forholdene passende Pris.

Denne forbeholdne Erklæring er det formentlig værdt at lægge Mærke til; den indeholder nemlig Intet om, at Afsætningen kan forventes at ville være stadig, med andre Ord, der udtales ikke, at Oplag ville kunne undgaaes, og det andet Punkt, Prisen, omtales med et tilstrækkeligt talende Forbehold.

Ærbødigst

J. F. Meyer

TEKNISK BIBLIOTEK
 Danmarks tekniske Højskole

Bilag 14 d.

Fra Brolægnings- og Vejinspektøren.

Kjøbenhavn den 27de December 1893.

Til

Magistratens 4de Afdeling.

I Skrivelse af 23de ds. har Magistraten ønsket min Erklæring over 3 Sager vedrørende Natrenovationsspørgsmaalet, nemlig:

- 1) Skrivelse af 27de November d. A. fra det af Kjøbenhavns Amts Landboforening nedsatte Udvalg (Bilag 13).
- 2) Forslag af 11te December d. A. fra de kjøbenhavnske Grundejerforeninger (Bilag 19), samt
- 3) Tilbud af 15de December d. A. fra Konsul Steenberg (Bilag 2 e).

Idet jeg bemærker, at jeg tidligere gennem Magistraten var gjort bekendt med disse Sager, uden at der var afæsket mig nogen Erklæring om dem, skal jeg i det følgende gienemgaa hver enkelt af disse Sager for sig.

- 1) Skrivelse fra det af Kjøbenhavns Amts Landboforening nedsatte Udvalg.

Den medfulgte Skrivelse af 15de Februar d. A. til Inspektør Schou og mig fra Udvalget er Magistraten bekendt fra tidligere Lejlighed. Hvilken vægtig Betydning vi have tillagt de med Udvalget førte Forhandlinger, hvoraf Skrivelserne fastslaaer Hovedresultaterne, vil ses af vor Erklæring af April 1893, og navnlig af den deri indeholdte Angivelse af, i hvilken Retning den nuværende Ordning kunde udvikles og ændres.

Under de den Gang førte Forhandlinger mente D'Hrr. ikke at kunne angive nogen Pris, til hvilken Latrinen kunde forventes aftaget paa de forskjellige Afsætningssteder, der var Tale om.

Hovedsagen i den nye Skrivelse er Fremsendelsen af Tegningslister, hvorefter en Del Landmænd give Tilsagn om for et Tidsrum, regnet fra 1ste November 1894 indtil Nytaar 1900, aarlig til bestemt angivne Priser at ville aftage bestemte Kvanta fra Oplag ved Glostrup, Ballerup, Lyngby, Hedehusene og Amager.

De saaledes tegnede Kvanta udgjøre ca. 181,300 Tdr.

Hertil mener Udvalget, at der yderligere vil kunne paa-regnes Salg af c. 30,000 Tdr. fra Oplagene ved Kjøbenhavn, og mellem 20 à 30,000 Tdr. fra de ovennævnte Oplag af Folk, der ikke have villet binde sig. Jeg skal ikke opholde mig ved, at disse Tal sammenlagte ikke paa den samlede aarlige Produktion, ligesom jeg ikke heller skal dvæle ved, at de tilbudte Priser, særlig for de fjærnere liggende Oplag, ere lave, samt at det opgivne Aaremaal er meget lille. Hovedspørgsmaalet er, om en Tegning, efterfulgt af den tilbudte Kontraktsafslutning, virkelig kan tillægges saa stor Betydning, som Landboudvalget formener. Jeg maa tillade mig at stille mig noget tvivlende paa dette Punkt. Deri ligger ikke fra min Side den mindste Tvivl om, at Underskriverne i dette givne Øjeblik ikke fuldt ud skulde være overbeviste om, at de baade kunne og ville opfylde de Forpligtelser, som de nu love at paatage sig, men det forekommer mig, at man ikke kan se bort fra, at Forholdene dog meget let kunne stille sig saaledes, at D'Hrr. ikke se sig i Stand til at staa ved deres Kontrakter, og i saa Tilfælde er der ikke andet for Byen at gjøre, end at lade dem faa Latrinen til den Pris, de selv ville sætte. Indretter Byen Oplag, maa den for ikke at forøge Oplagenes Størrelse mere end tilladeligt, sælge Latrinen til de Omboende til den Pris, der kan faaes for den, og denne Pris vil ikke blive den, som fremgaaer af Tegningen og Kontrakterne. Renovationskompagniet har Erfaring for, hvor lidt bindende en saadan

Tegning praktisk viser sig at være. Opfylder de Paagjældende ikke Kontrakterne, kan det lidet nytte at sagsøge dem eller foretage Udpantninger i Ejendommene; herved naaes ikke en stadig og jævn Afsætning af Produktet.

Den foreliggende Tegning viser efter min Formening kun, hvad jeg tidligere har havt Lejlighed til at udtale, at der i al Fald i nogle Aar og til lave Priser under ordinære Forhold ved Oprettelsen af hensigtsmæssig beliggende Landstationer er Sandsynlighed for Afsætning af den københavnske Latrin til de omboende Landmænd.

I min Erklæring af 14de November d. A. har jeg imidlertid formentlig tilstrækkelig tydeligt udtalt, hvorfor jeg maa anse en Ordning baseret paa et saadant Grundlag, der svarer til den af Inspektør Schou og mig i April d. A. antydede Ordning, efter de fra Hamborgerepidemien indhøstede Erfaringer, for utilstrækkelig til at betrygge Byens Uafhængighed af de omgivende Kommuner, særlig under Epidemiforhold, og selv helt bortset fra dette Synspunkt drister jeg mig ikke til paa de gjorte Tilbud at basere en større Sikkerhed for Afsætningen, end den, der forud var tilstede.

2) De københavnske Grundejerforeningers Forslag (11te December 1893).

Hovedtanken i Forslaget maa være den at tilvejebringe en Lov, der tvinger samtlige Grundejere i København til at indgaa i et Interessentskab til Bortførelse af Renovationen (saavel Dag- som Natrenovation). Jeg skal i det Følgende udelukkende holde mig til Natrenovationen, som det, der i denne Sammenhæng foreligger, skjøndt det Meste af, hvad der vil blive anført, passer paa begge Dele. Jeg maa da for det Første gjøre opmærksom paa, at der udover Dannelsen af dette Interessentskab ikke er anført Nogetsomhelst til Løsningen af Spørgsmaalet om Renovationens Bortførsel og videre Afsætning.

Det er mig ikke muligt i det Frematte at finde en tilstrækkelig Motivering af en saa ejendommelig Foranstaltning, som den tvungne Dannelse af et saadant Interessentskab.

Naar der anføres, at de heromhandlede Forhold kræve en vis Tvang, saa forekommer det mig, at en saadan fuldtud er til Stede i Sundhedsvedtægten, og at dette Interessentskab skulde frembyde større Garantier for en virkelig god og billig Udførsel end ved en Ordning, hvor Kommunen kontrollerer Udførselen, der foretages uden større Udgift for Grundejerne end den virkelig havde uden særlige Administrationsomkostninger og uden direkte Fortjeneste for Entreprenøren, forekommer mig mere end tvivlsomt. Sammenstillingen med den tvungne Brandforsikring er paa intet Punkt passende.

Hvad der ikke antydes i Skrivelsen, men som jeg maa tillægge den største Vægt, er, at ved en Lov som den foreslaaede, der saavel ved sit Indhold som sine Motiver er baseret paa en Bibeholdelse af det nuværende Tøndesystem (selvfølgelig med visse Forbedringer), vil Bestemmelsesretten om enhver Systemforandring af Bortførselsmaaden etc. være borttaget fra Kommunalbestyrelsen og overført til Lovgivningsmagten. Alene af denne Grund forekommer det mig, at Kommunalbestyrelsen ikke kan medvirke til Sagens Gjennemførelse.

Jeg skal ikke dvæle ved de enkelte Lovparagrafer eller ved, hvad der i Øvrigt er anført i Skrivelsen, men dog kun gjøre en Bemærkning om et enkelt Punkt, der i Forbigaaende berøres.

Det er Antydningen af, at der ved Natrenovationens Ordning kan fremkomme Udgifter, der delvis bør paahvile Grundejerne, delvis alle Byens Beboere efter Skatteevnen. Denne Opfattelse kan jeg ikke dele.

Der kan ikke her være Tale om et dels- dels, her kan kun være Tale om et enten- eller.

I Øvrigt vil jo enhver Udgift, der paa denne eller anden Maade direkte paalægges Grundejerne, gennem Lejen komme til at hvile paa alle Beboerne.

Til Slutning skal jeg blot komme tilbage til, at Forslaget fuldstændig henviser enhver Løsning af det virkelig fore-

liggende Renovationsspørgsmaal til Fremtiden. Thi Renovationsspørgsmaalet løses ikke ved Dannelsen af et Interessentskab, enten nu dette er frit eller tvungent, og det er ikke tilstrækkeligt som i Skrivelsen at sige »at give nærmere Anvisning paa, hvorledes Bortførselen og Afsætningen af Latrinen bør foregaa, er ikke Opgaven her«. Jo; det er netop Opgaven for dem, der i den ellefte Time træde op med Forslag af saa vidt gaaende Betydning som det foreliggende, og ikke mindst, fordi der ved Undladelsen heraf vises, at Sagen aldeles ikke er gjenneemtænkt, idet D'Hrr. da vilde have indset, at Vanskelighederne ikke ligger i at danne et Selskab eller nævne et System, men at Opgaven bestaaer i Løsningen af alle de Detailspørgsmaal, der ere knyttede til Sagen.

En Undladelse af at give sig i Kast med denne Del af Sagen maa give Ret til at karakterisere det fremkomne Forslag som letsindigt og maa i al Fald give Ret til paa Sagens nuværende Standpunkt at afvise det, selv om det fremkommer fra Bestyrelsen for de samlede københavnske Grundejerforeninger, til hvis Henstillinger og Forslag Magistraten ellers plejer at tage det størst mulige Hensyn.

Opgaven er for betydningsfuld til at behandles paa den Maade, D'Hrr. have gjort; hvor lidet betydningsfuld de have anset Sagens Realitet for at være, er tilstrækkeligt angivet ved, at de i Begyndelsen af Skrivelsen hævde, at den eneste mulige Løsning er Bibeholdelsen af Tøndesystemet og som Følge heraf erklære sig for absolute Modstandere af saavel Poudrettesystemet som Vandklosetsystemet, en Modsætning og Sammenstilling, der er fuldstændig uforstaaelig. Poudrettetilvirkningen kan være en Del af et Tøndesystem, men den kan ikke opstilles som et særegent System i Modsætning til et forbedret Tøndesystem.

3) Konsul Steenbergs Skrivelse af 15de December 1893.

I denne Skrivelse præciserer Konsul Steenberg paa et enkelt Punkt noget mere end tidligere sine Forslag, idet han udtaler, at han vil opsamle og bortskaffe Byens samtlige Renovation for 2 Kr. pr. Individ aarlig, eller enten Dagrenovationen for

sig eller Natrenovationen for sig for 1 Kr. 15 Øre pr. Individ aarlig.

Jeg skal i denne Sammenhæng kun behandle Spørgsmaalet om Natrenovationen*) og bemærke, at med det satte Indbyggerantal af 350,000 vil den samlede Afgift udgjøre

$$350,000 \times 1,15 = 402,500 \text{ Kr.}$$

eller ved 1,460,000 Afhentninger om Aaret 27,57 Øre pr. Afhentning eller 9 Kr. 65 Øre pr. Beholder, afhentet 35 Gange regelmæssigt aarlig, hvilket ikke kan siges at være særlig dyrt, hvis det virkelig kan udføres for denne Pris.

Angaaende det Almindelige i Hr. Steenbergs Forslag skal jeg tillade mig at henvise til mine tidligere Erklæringer, hvori jeg Intet finder at forandre ved, hvad der er udtalt i Hr. Steenbergs sidste Skrivelse.

Jeg skal erindre om, at jeg tidligere har udhævet, at der i Hr. Steenbergs Forslag manglede enhver bestemt Antydning af, hvorledes Afsætningen af Latrinen skulde udføres og sikres ved Anlægget af 3 Baner, uden at de i Øjeblikket tilstedeværende Vanskeligheder ogsaa paa denne Maade vilde indtræde, og at der manglede bestemte Angivelser af, hvorledes Indretningen af Oplag paa Landet var tænkt, hvorledes Oprettelsen af Oplag ved Afgangsstationerne skulde undgaaes, hvor og hvorledes Rensningen af Beholderne skulde foregaa etc. etc., kort sagt, at der manglede enhver Angivelse af, hvorledes Sagen i Detaillerne var tænkt ordnet, hvis da overhovedet Sagen var gennemtænkt, hvilket det stadig skiftende Indhold af Hr. Steenbergs Skrivelse kunde tillade at tvivle om.

Ligeledes har jeg gjort opmærksom paa, at de 2 af de 3 paatænkte Afgangsstationers Plads (den tredje er endnu ubestemt), bortset fra hvad der af andre Grunde talte imod dem, vare aldeles uskikkede til at tjene som Indladnings-

*) Om Dagrenovationsforslaget har jeg i Skrivelse af 23de November 1893 udtalt, at jeg af Hensyn til, hvad der er foregaaet i Hamborg, bestemt maa fraraade, at Bortskaffelsen af Dagrenovation baseres paa, at de omliggende Kommuner gjøres til Gjennemgangssteder og Modtagelsessteder for Dagrenovation.

stationer for Latrin paa Grund af den Lugt, der selv med de største Forsigtighedsregler vil klæbe ved en saadan Virksomhed.

Hr. Steenbergs Forudsætninger er stadig, at disse Stationer kunne benyttes. Falder denne Forudsætning bort og maa der anlægges særlige, længere bortliggende Stationer i dette Øjemed, maa Hr. Steenbergs Tilbud upaatvivlelig forhøjes betydeligt.

Jeg har udhævet under Henvisning til min Erklæring om Poudrettefabrikken, at Hr. Steenberg ikke har kunnet antyde nogen Sikkerhed for, at der fra Landmændenes Side vil finde en jævn og stadig af alle Forhold uberørt Aftagen af Latrin Sted, eller for at disse ville betale en saadan Pris, at Foretagendet blot nogenlunde kan bære sig.

I det Hele maa det siges, at Hr. Steenberg Intet har forelagt, der i denne Sag kunde tjene som virkelig Garanti for Kommunen.

I dette Tilfælde er nemlig et Depositum af hvilken- somhelst Størrelse ikke nok.

Kommunens Garanti maa frem for alt bestaa i en Sikkerhed for, at alle de Vanskeligheder, der have vist sig at være forbundne med denne Sag, kunne løses ved den foreslaaede Ordning, og ved at Ordningen i denne Henseende var saa betryggende, at den Ret til Overtagelse af Hr. Steenbergs Baner og Anlæg etc., som det forudsættes, at Kommunen maatte have, virkelig betød, at man havde sikret sig en tilfredsstillende Ordning, men Hr. Steenberg har paa intet Punkt fremført andet end løse Antydninger, der paa det enkelte Punkt, hvor man har kunnet fæstne dem lidt, nemlig Indladningsstationerne, have vist sig uholdbare.

Jeg kan derfor kun gjentage, hvad jeg har udtalt i Skrivelse af 23de f. M., at jeg ikke kan anse Kjøbenhavn for tilstrækkelig betrygget med Hensyn til Bortskaffelsen af dens Dag- og Natrenovation ved den af Hr. Steenberg antydede Ordning.

Ærbødigst

J. F. Meyer.

Bilag 15.

Fra Brolægnings- & Vejinspektøren.

den 14de November 1893.

Til Magistratens 4de Afdeling.

Magistraten har opstillet en Række Spørgsmaal vedrørende Natrenovationens Ordning paa Grundlag af det fra Firmaet Beckett & Meyer fremkomne Forslag til Transporten af Beholdere fra Ejendommene til en Poudrettefabrik, som jeg herved skal søge at besvare.

Det af Firmaet Beckett & Meyer fremsatte Forslag gaar jo i Hovedtrækkene ud paa Følgende:

Der dannes et Selskab til Opførelse og Drift af en Poudrettefabrik; foruden at drive Fabriken er Selskabet forpligtet til at besørge Udførselen og Henførelsen til Fabriken af Latrinen i Overensstemmelse med de af Fællesudvalget fastsatte Bestemmelser, (der hovedsagelig bestaa i 10 Dages Turnus, Anvendelsen af lukkede Staaftønder, Undladelse af al Omhældning, Damprensning af Tønderne). Begge Virksomheder drives under Kommunens Tilsyn og Kontrol. For Bestyrelsen og Ledelsen af Alt, hvad der vedrører Udførselen, erholder Selskabet intet Vederlag, den ved Udførselen i Øvrigt forårsagede Udgift dækkes ved Udførselsafgiften, der Aar for Aar bliver svingende efter de virkelig hafte Udgifter. For at gjøre Selskabet interesseret i at drive denne Del af Virksomheden saa økonomisk som muligt, har det Ret til en mindre Del af, hvad Afgiften kan bringes ned under en foreløbig ansat Størrelse. For

Latrinen betaler Selskabet en vis aarlig Sum, hvorved Afgiften yderligere kan nedbringes.

Til Dækning af Udgifterne ved Udførselens og Fabrikens Etablering optages Laan, der garanteres af Kommunen og amortiseres efter bestemte Regler.

Den ovenomtalte aarlige Afgift for Latrinen udredes af Selskabet efter at Aktionærerne have erholdt 4 pCt. af Aktiekapitalen.

Under Sagens Behandling har det Spørgsmaal været draget frem, om en mindre Del af den hele Latrinmængde ($\frac{1}{7}$ à $\frac{2}{7}$) skulde holdes ude fra Poudrette-tilberedningen og sælges fra 1 eller 2 Oplag, i eller i Nærheden af Byen, som raa Latrin.

Det er selv uden Beregning let overskueligt, at en saadan Deling af Driften vil kunne give foregede Udgifter ved den samlede Drift af Alt, hvad der vedrører Udførselen, Tøndernes Behandling etc., dog at det paa Forhaand kunde synes muligt, at en Deling af Aflæsningsstederne kunde formindske selve Transportudgifterne. Naar imidlertid henses til, at det ene Oplag maa blive paa Amager udenfor ikke alene Københavns Grund men ogsaa udenfor den bebyggede Del af Sundbyerne, medens det andet Oplag maatte blive i Lersøen, viser en Beregning, der er opstillet af D'Hr. Beckett & Meyer, og imod hvilken der i Hovedsagen Intet vides at indvende, at Transportudgifterne ikke ville formindskes, i det ene Tilfælde endog føreges. Den samlede Udgift til Udførselen vil derfor ved disse Alternativer blive større end ved Hovedforslaget.

D'Hr. Beckett & Meyer have yderligere angivet, at den Sum, Fabriksdriften vil kunde betale for Latrinen, formindskes meget betydeligt ved Indretningen af 1 eller 2 mindre Oplag af raa Latrin.

Ved Beregningen af disse Summer ses der at være gaaet ud fra, at den raa Latrin kun kan udbringes til 27 Øre pr. Tønde. Om end denne Pris under de forhaanden-værende Forhold kan være acceptabel som en Overslagspris vil der vel imidlertid ved Formindskelsen af Raa-

produktets Mængde til $\frac{1}{7}$ eller $\frac{2}{7}$ kunne paaregnes, i al Fald for en Række af Aar, en højere Pris. Under denne Forudsætning vil den Sum, Selskabet aarlig kan betale, forøges, saaledes at Summen i de to alternative Tilfælde, skjøndt den holder sig under den Sum, der betales i Hovedtilfældet, dog nærmer sig til denne mere end forudsat.

Hvorledes nu end dette forholder sig, vil Kommunens aarlige Udgifter være større ved Alternativerne, ligesom Anlægskapitalen vil være større, og af økonomiske Grunde er der efter min Formening ikke nogen Anledning til at foretrække Alternativerne for Hovedforslaget.

Som Grundlag for deres Forslag have D'Hr. Beckett & Meyer foretaget store Forundersøgelser saavel hvad Udførselen som Fabriksdriften angaar. Da Magistraten stadig har havt Lejlighed til at følge disse Undersøgelser, skal jeg ikke opholde mig ved at gjøre opmærksom paa, hvori Vanskelighederne ved disse have bestaaet, men kun udhæve, at den Maade, særlig ved Omhældninger, hvorpaa Udførselen af alle de bestaaende Selskaber hidtil er drevet, har umuliggjort en nøjagtig Bestemmelse af, hvorofte de forskjellege Tønder behøve at tømmes, eller med andre Ord, hvor mange Afhentninger der blive fornødne, udover de ved den 10 Dages Turnus bestemte.

Jeg kan imidlertid ikke see rettere, end at man ikke kan komme det virkelige Forhold nærmere end ved den af D'Hr. opstillede Kalkyle.

Paa Grundlag af de opstillede Forudsætninger komme nu D'Hr. til en aarlig Udgift pr. Tønde pr. Aar (for en 10 Dages Turnus) af 11 Kr. 50 Øre.

Dette er altsaa Overslagsprisen for den normale Afhentning af 1 Tønde; maa Tønden tømmes oftere med regelmæssige Mellemrum indenfor Turnus, forøges Prisen i Forhold hertil. Gjennemsnitsprisen, der betales af en Tønde, vil derfor blive højere.

Saavidt det har været mig muligt at see, ere de opstillede Beregninger i Hovedsagen rigtige, enkelte Poster kunde maaske have været noget forøgede, medens der saa

til Gjengjæld er andre, der kunde have været sat noget lavere; Hovedresultatet hviler imidlertid paa den ovenomtalte Antagelse angaaende Extraafhentninger, blive disse i Virkeligheden ikke saa mange som antaget, hvad der maaske er muligt, vil Prisen stige noget, men til Gjengjæld er Beregningen af Antallet af Transportmidler temmelig høj.

Som Forudsætningerne foreligge, maa man formentlig være berettiget til at blive staaende ved det fremsatte Resultat, det drejer sig jo her ogsaa i det Væsentlige kun om et Overslag over, hvad der efter de af Fællesudvalget stillede Fordringer vil kræves i Afgift, medens denne i Virkeligheden vil reguleres efter de virkelige Udgifter.

Det første Spørgsmaal, der med Hensyn til Poudrette-tilberedningen er stillet til mig, er, hvorvidt en saadan Fabrik kan anlægges uden at give Anledning til begrundede Klager over Uddunstninger og ilde Lugt. Jeg har ofte haft Lejlighed til at udhæve, at der ved Latrintønder, selv om de ere lukkede, altid hæfter en vis Lugt, og at der ethvert Sted, hvor Latrinen udtømmes, maa fremkomme Lugt. Det kan derfor ikke være andet, end at der i en Poudrette-fabrik i det eller de Rum, hvor Latrinen udtømmes, og hvor Tønderne renses, maa være Fækallugt. Lægges Fabriken imidlertid paa et Sted, som f. Ex. paatænkt i Nærheden af Destruktionsanstalten, vil denne Lugt ikke kunne forulempe Nogen mere end de andre i Nærheden værende Virksomheder. I de Rum, hvor selve Fabrikationen foregaar, fremkommer der kun Lugt fra selve det færdige Produkt, altsaa en svag Guanolugt. Udenfor selve Fabriken er der ingen Sandsynlighed for ilde Lugt, en saadan sporedes heller ikke under mit Besøg ved Fabriken i Augsburg, skjønt det var en varm Sommerdag. Jeg kan med Hensyn til dette Spørgsmaal henvise til den af Magistraten indhentedede Erklæring af Juli d. A. fra »der königl. Bezirksarzt für den Verwaltungsbezirk der Stadt Augsburg« og skal navnlig henvise til hans Konklusion, at der nu ligesom allerede i 8 Aar, ikke finder en Luftforurening og Gene for den nærmere eller fjærnere Omegn Sted fra den Podewilske

Fabrik i Augsburg, samt at ilde Lugt i den nærmeste Nærhed nu kun er af ganske ringe Varighed og ringe Intensitet og ikke forekommer hyppigt.

Af Hensyn til disse Ulemper ses der altsaa ikke at være nogen Grund til ikke at anlægge en Poudrettefabrik.

Spørgsmaalet om Fabriken kan drives med Sikkerhed for en regelmæssig uafbrudt Virksomhed maa jeg besvare bekræftende, der er ved Driften Intetsomhelst, der skulde kunne foraarsage Standsninger udover de Eventualiteter, som enhver Fabrik, selv den simpleste, er udsat for.

Ligeoverfor de Vanskeligheder, der have været forbundne med Salget af den raa Latrin, er det naturligt, at der rejser sig det Spørgsmaal, om der ved den efter Podelwils System fæbrikerede Poudrette haves Sikkerhed for Afsætningen.

Det vil ses, at der netop ved at fremstille Latrinen som Poudrette naaes at borteliminere en af Hovedvanskelighederne ved Latrinens Afsætning, nemlig de store Transportudgifter. Med størst Fordel vil jo enhver Vare, Alt i Øvrigt lige, kunne sælges jo nærmere Produktionsstedet Forbrugsstedet er beliggende, og dette er ogsaa Tilfældet med Poudretten. Saavel af denne rent forretningsmæssige som af andre Grunde er det derfor ønskeligst, om Afsætningen af Poudretten kan ske i Byens Omegn, men skulde dette ikke kunne lykkes, er Poudretten at betragte som en Handelsgjødning, der alt efter Forholdene blandet eller ublandet kan afsættes saavel indenfor som udenfor Landets Grænser. Det følger imidlertid paa den anden Side heraf, at Poudrettens Pris vil være svingende med Verdensmarkedets Handelsgjødningspriser.

Hvorledes de i Hovedstadens Omegn boende Landmænd ville modtage den til Poudrette omdannede Latrin, er ikke godt at sige. Som Forholdene have udviklet sig, staar Sagen saaledes, at Landmændene ikke have villet kjøbe al den Latrin, der produceres, fra de nuværende Oplag og til de nuværende Priser. De fastholde imidlertid, at de ville kjøbe Latrinen, naar de paa den ene eller den anden Maade faa

Latrinen bragt nærmere, altsaa deres egne Transportafstande formindskede. Hvilken Pris de da med de formindskede Transportafstande ville give for Latrinen, foreligger der saa at sige Intet om. Her kommer imidlertid et Punkt, hvor Landmændene mene at maatte holde paa Latrinen kontra Poudretten. Latrinen skal afsættes inden et ikke altfor langt Tidsrum efter dens Produktion, og den skal, selv om nye Transportmidler tages til Hjælp, afsættes indenfor en vis Afstand fra Kjøbenhavn. Er derfor Byen endelig kommet til det Resultat, ikke at ville taale de store Oplag, er i Virkeligheden de indenfor en vis Afstand fra Byen boende Landmænd Herrer over Prisen for raa Latrin. Ikke saaledes med Poudretten; ville de nærmest boende Landmænd ikke have den, kan den transporteres til fjærnere boende, vil Indlandet ikke købe den, kan den sælges i Udlandet. De omboende Landmænd kunne vel af denne Grund se skjævt til Poudretten, men det overses maaske i denne Sammenhæng, at Poudretteprisen ikke er afhængig af Sælgerens Forgødtbefindende, men reguleres efter Poudrettens Indhold af Næringsstoffer at den i hvert enkelt Øjeblik almindelige Pris paa Handelsgjødninger.

Af egentlige Indsigelser vedrørende Fordele ved Anvendelsen af Latrin kontra Poudrette som Gjødningssæmne har jeg egentlig kun set anført, at den raa Latrin indeholdt Salpetersyre, medens denne ved Fremstilling af Poudretten blev omdannet til tungt opløselige Forbindelser. I denne Anledning er der blevet anstillet Undersøgelser, der, som Bilagene vise, have givet til Resultat, at der ikke i Latrinen forefindes Salpetersyre. Det ligger udenfor min Kompetence at komme dybere ind paa Spørgsmaalet Latrin kontra Poudrette som Gjødningssæmne fra et rent Landbrugsstandpunkt, men jeg skal dog anføre Følgende:

I det ansete Værk af Emil Wolff: Praktische Düngerlehre (12. Udgave 1892) findes bl. A. Tabeller over Plantenæringsstoffernes forholdsvis Værdi i forskellige Gjødninger. Wolff angiver:

Kvælstof i Poudrette 1,00 à 1,10 Mk. pr. Kilogr.

— i raa Menneske-
exkrementer og

Urin 0,70 à 0,80 — —

Fosforsyre i Poudrette 0,45 à 0,50 — —

— i raa Menneske-
exkrementer og

Urin 0,20 à 0,30 — —

Det fremgaar tydeligt heraf, at man maa kunne hævde, at Poudretten staar betydeligt over den raa Latrin i Plante-næringsværdi. Jeg skal som sagt afholde mig fra at komme nærmere ind paa saadanne Spørgsmaal som Betydningen af, at Poudretten paa en ganske anden Maade end den raa Latrin egner sig til at tilsættes med de Plantenæringsstoffer, som i et paagældende Tilfælde kræves uden at være til Stede i det rette Forhold i Raagjødningen.

Det har været stillet mig som Opgave at oplyse, i hvilken Pris de i en Tønde Latrin værende plante-nærende Bestanddele staa Landbruget, naar Hensyn tages til Prisen, Transporten og eventuelt Svind.

I denne Sammenhæng er der først søgt Oplysning om Transportprisen. Det er selvfølgelig meget vanskeligt for Landmanden at kalkulere denne. Besvarelserne afvige derfor ogsaa meget indbyrdes, dog ikke mere, end at et Resultat kan uddrages, der i al Fald ikke kan siges at være for højt.

Af de mest paalidelige Opgivelser skal jeg anføre:

	Kr.	Kr.	
For $\frac{3}{4}$ Mil	0,28 à	0,30	Dagkjørsel pr. Tønde,
		0,40	Natkjørsel —
For 1 —		0,35	Dagkjørsel —
		0,52	Natkjørsel —
For $1\frac{1}{2}$ —		0,40	ikke angivet om Dag- eller Natkjørsel.
For 2 —		0,35	
For $3\frac{1}{2}$ — $4\frac{1}{2}$ Mil		0,86	
For 4 Mil		1,00	

Der er dernæst søgt Oplysninger om Svindet. Dette foregaar dels under Lagringen, dels under og efter Udspreddingen, og deler sig i to Dele, dels selve Svindet i Volumen, der umiddelbart kan iagttages, dels i det samtidig foregaaende Svind af plantenærende Bestanddele.

I Docent Westermanns Afhandling om kvælstofrige Bygjødninger (1890. Særtryk af Landmandsblade), der paa mange Punkter indeholder Advarsler mod den ukritiske Brug af ublandet raa Latrin, dvæles udførlig ved de Tab, der opstaar ved Opbevaringen af Latrinen i Landmændenes Gruber, dels ved Bortflydning og Udludning, dels ved Om sætning og Fordampning, idet han tillige gjør opmærksom paa, hvorledes forskellige Forhold medføre, at en direkte Udbringelse uden Lagring ikke lader sig anvende som Regel.

I det Følgende er der derfor gaaet ud fra, at Latrinen i kortere eller længere Tid opbevares i Gruber inden Anvendelsen, ligesom der ogsaa er taget Hensyn til, at Latrinen allerede i de for Salget nødvendige Oplagsgruber har tilsat noget af sit Kvælstofindhold.

Om Svindets Størrelse har det selvfølgelig været ganske særligt vanskeligt at faa paalidelige Oplysninger. Da Gruberne oftest ere saaledes, at de modtage Vand, dels som Regn og undertiden ogsaa som Overfladetilløb, vil Skjønnets over Svindet oftest være altfor lille.

En Opgivelse angiver et antageligt Svind af 2 % pr. Maaned om Vinteren, lidt mere om Sommeren.

En anden Opgivelse regner med et Gjennemsnitssvind af 10 % uden Tidsangivelse.

En Del Opgivelser angive 20 à 25 % Svind uden Tidsangivelse.

Fra nogle Gruber paa Renovationsselskabets Ejendom ved Hedehusene, der have henligget i særlig lang Tid (2 Aar), opgaves Svindet til 75 %.

Praktisk set, mener jeg, at man ikke regner for højt ved i Gjennemsnit at gaa ud fra, at der er et Svind i Volumen af 15 %. Jeg maa her indskyde den Bemærk-

ning, at Undersøgelser have vist, at de tyndere Bestanddele af Latrinen ere langt værdifuldere end de tykkere, et Forhold som det synes at baade Kjøber og Sælger hidtil har overset. Bemærkningen indskydes her for at holde det klart, at det Volumensvind, der finder Sted, og som efterlader Massen i en fastere, tykkere Form, langtfra altid medfører et forholdsvis bedre Indhold af den resterende Masse.

Hvad nu den resterende Masses Indhold af Kvælstof angaar (Fosforsyre og Kali regnes at være til Stede i omtrent det oprindelige Forhold), da er der gjort gjældende, at man vilde kunne regne, at Landmanden ved Anvendelsen af raa Latrin ikke tilførte Planterne mere end højst den Mængde af Latrinkvælstoffet, der oprindelig ikke er til Stede som Ammoniak. Dette maa, under Hensyn til den stadige Omdannelse til Ammoniak af Kvælstoffet i Latrinen, betragtes som et Skjøn. Man vilde herved efter de foreliggende Latrinanalyser (se Bilagene) komme til et kun halvt saa stort procentvis Kvælstofindhold som i den oprindelige Latrinmasse, eller med andre Ord, medens den friske Latrin indeholder omtrent i $\frac{1}{10}$ Kvælstof, skulde den i aabne Gruber opbevarede kun indeholde 0,5 $\frac{1}{100}$.

Det er vanskeligt ved Forsøg at komme til et aldeles bestemt Resultat; nogle ældre Grubers Indhold ere analyserede (se Bilagene). Skal man af disse Analyser uddrage et Resultat, vil man ikke regne for lavt, naar man regner, at Grubeindholdet, almindelig taget, har et Kvælstofindhold af 0,6 $\frac{1}{100}$ à 0,7 $\frac{1}{100}$, sæt 0,65 $\frac{1}{100}$. Regnes nu en Tønde frisk Latrin at veje 270 Pd., vil den ved ca. 15 $\frac{1}{100}$ Svind nedbringes til 230 Pd. efter at have henligget nogen Tid i Grube.

Ved et Indhold af 0,65 $\frac{1}{100}$ Kvælstof, 0,5 $\frac{1}{100}$ Fosforsyre og 0,3 $\frac{1}{100}$ Kali vil der altsaa i disse 230 Pond indeholdes:

1,50 Pd. Kvælstof,

1,15 — Fosforsyre,

0,69 — Kali.

Hvilken Pris man nu skal sætte paa disse Stoffer, er meget vanskeligt at afgjøre. Anvendes Wolffs ovenfor angivne Priser omsatte i Kroner og Pund, idet de højeste af ham for Latrin angivne Tal benyttes, og sættes Kaliprisen til 14 Øre, have:

	Kr.
1,50 Pd. Kvælstof à 0,36	0,55
1,15 — Fosforsyre à 0,14	0,16
0,69 — Kati à 0,14	0,10
	0,81

Benyttes Wolffs laveste Priser, have:

	Kr.
1,50 Pd. Kvælstof à 0,32	0,48
1,15 — Fosforsyre à 0,09	0,10
0,69 — Kali à 0,14	0,10
	0,68

Et Middeltal heraf er Kr. 0,75 pr. Tønde.

Jeg har holdt mig til Wolffs Priser, uagtet der vil kunne indvendes imod dem, at de synes lave (særlig Kvælstoffet). Jeg har ment saameget mere at kunne gjøre dette, som de ovenfor benyttede Tal for Svind og Kvælstoftab ere tagne med saa stor Sikkerhed. Regnes Svindet og Kvælstoftabet noget større, end jeg har gjort, hvad man vistnok maa være berettiget til, kan man sætte betydeligt højere Værdier for Stofferne, uden at Resultatet forandres.

Optagning af Kulerne og Spredning opgives fra en Side til $8\frac{1}{2}$ Øre pr. Tønde, fra en anden til 14 Øre; man kan vel derefter sætte Kr. 0,10 pr. Tønde.

Samtlige Udgifter ved 1 Td. Latrin udbragt paa Marken sammensætte sig altsaa af Indkjøbsprisen, Transportprisen og Spredningsprisen.

Indkjøbsprisen er fra Slutningen af 1892, hvor det for at realisere var nødvendigt at gaa ned med Prisen, betydelig lavere end tidligere; den er i Øjeblikket 25 Øre

her ved Byen, 30 Øre ved Lillerød og 55 Øre ved Hede-
husene; medens den i 1892 var

her ved Byen i Gjennemsnit..... 35 Øre,
ved Lillerød først 80 Øre, senere... 65 —
ved Hedehusene først 85 Øre, senere 65 —

Man maa da regne med de ældre Priser, der maa an-
ses for de normale.

Tages nu Forholdene her ved Byen, faas efter nogle
af de ovenfor angivne Transportudgifter;

	Kr.		Kr.
1) Indkjøb	0,35	2) Indkjøb	0,35
Kjørsel $\frac{3}{4}$ Mil (Nat)	0,40	Kjørsel $1\frac{1}{2}$ Mil..	0,40
Spredning	0,10	Spredning	0,10
	0,85		0,85

	Kr.		Kr.
3) Indkjøb	0,35	4) Indkjøb	0,35
Kjørsel 2 Mil....	0,35	Kjørsel $3\frac{1}{2}$ à $4\frac{1}{2}$ Mil	0,86
Spredning	0,10	Spredning	0,10
	0,80		1,31

Tænkes Latrinen taget fra en Landstation, haves:

	Kr.
Indkjøb.....	0,65
Kjørsel $\frac{3}{4}$ Mil	0,28
Spredning	0,10
	1,03

Selv om altsaa den ovenfor udregnede Værdi af en
Tønde udbragt Latrin sættes højere, og selv om de her
anførte Udgifter sættes lavere, vil man komme til det Re-
sultat, at Salgsprisen for den raa Latrin maa sættes
meget lavt ned, for at Landmanden ved Indkjøb af denne
Gjødning virkelig skal erhverve sig en meget billig
Gjødning.

Jeg kommer nu til Spørgsmaalet om den foreslaaede Fabrikation kan paaregnes at give et saa godt økonomisk Resultat, som forventet. Jeg maa da først henvise til Insp. Schou's og mine meget skeptiske Udtalelser om Udbyttet ved en Poudrettefabrik i vor Betænkning fra April d. A. Som udtalt i Fællesudvalgets Skrivelse af 6. Juli 1893 var der imidlertid fremkommet nye Analyser, der vise, at Latrinen her indeholder en forholdsvis betydelig Mængde af værdifulde Gjødningsæmner, et Forhold, der har den største og mest afgjørende Betydning for Rentabiliteten af et saadant Anlæg.

Inden disse nye Analyser forelaa, støtter alle Betragtninger vedrørende dette Forhold sig paa en ældre Analyse, der for kjøbenhavnske Latrin angav:

0,61 % Kvælstof.

0,47 % Fosforsyre.

0,36 % Kali.

Kvælstofmængden er noget højere end angivet for Grubeindhold i forskellige tyske Byer og svarer næsten ganske til det Raaproduct, der arbejdes med i Augsburg. De nye Analyser vise nu imidlertid, at Indholdet af Kvælstof i Latrinen, saaledes som den udbringes i Tønderne, er omkring 1 %. Den ældre Analyses Rigtighed i og for sig er der ikke Spor af Grund til at betvivle, idet den er foretaget af Steins Laboratorium, men den er blot ikke taget direkte af det udbragte Tøndeindhold, men fra en af Renovationsselskabets Beholdere, hvor der allerede har fundet et endda særligt stort Kvælstofstab Sted. Den har altsaa i Øvrigt haft stor Betydning for Selskabets Kunder, der ikke ere blevne fristede til at tro, at de købte en bedre Vare end den, de i Virkeligheden fik, men det er uheldigt, at den i den almindelige Bevidsthed er gaaet for en Analyse af hvad man kunde kalde frisk, raa Latrin.

Hvilken Betydning Kvælstofsmængdens Forøgelse fra 0,6 pCt. til 1 pCt. har for den samlede kjøbenhavnske Latrinmængde ses let.

Den aarlige Latrinproduktion i Kjøbenhavn kan anslaaes til 70 Mill. Pd.

Med 1 pCt. Kvælstof indeholdes altsaa

heri.....	700,000 Pd. Kvælstof.
med 0,6 pCt.	420,000 — —

Diff.... 280,000 Pd. Kvælstof.

Sættes Kvælstofprisen i Poudretten til 40 Øre (hvilket ikke er højt), fremkommer der altsaa her en Difference i Indtægten af 112,000 Kr.

Ligeoverfor disse nye Oplysninger maa det være berettiget at see paa Sagen med noget andre Øjne.

Det er en Selvfølge, at man ved gjentagne Proveudtagninger har overbevist sig om Resultatets Rigtighed. Forklaringen paa den kjøbenhavnske Latrins Kvælstofrigdom sammenlignet med tyske Byers maa søges dels i de bedre Ernæringsforhold, under hvilke Beboerne som Helhed taget leve, og dels i den Omstændighed, at Tønden her er anbragt direkte under Sædet og ikke modtager sit Indhold gennem Faldrør fra Klosetterne, hvorved meget Vand tilføres Tønden.

De forelagte Beregninger vedrørende Anlæg og Drift forekomme mig i det Hele og Store plausible. Ligesom ovenfor bemærket er der ogsaa her Poster, der vistnok ere noget lave, medens der saa igjen er andre, der kunne synes at være for høje, men disse Forskjelligheder maa kunne antages at udjævne hinanden.

Naar Anlægget foretages saa økonomisk og Driften sker saa økonomisk som den kan, naar Foretagendet udføres af Private, synes de opstillede Beregninger at være rimelige. Ligeledes maa der i dette Forhold ikke ses bort fra den Betydning det vil have, at det er et stort Gjødningsfirma, med en indarbejdet Kundekreds, i hvis Hænder Sagen lægges, et Forhold jeg dog ikke her skal gaa nærmere ind paa. Jeg anser det imidlertid for min Pligt at udhæve, at jeg før har set Prospekter for store Foretagender, der lovede store og gode Fortjenester, og mod hvis Beregninger Kritiken i Opstillingsøjeblikket ikke havde Noget at indvende,

og hvor det dog efter nogle Aars Forløb har vist sig, at Foretagendet ikke kunde holde, hvad det lovede, og saaledes kan det ogsaa gaa her. Det bliver da et Spørgsmaal, om der kunde være Grunde, der talte for at gaa ind paa Forlaget, selv om de økonomiske Resultater bleve saa slette som mulig, saa at Kommunen maatte overtage Fabriken og eventuelt drive den med Underskud.

Der er ogsaa paa dette Punkt fremkommet nye Momenter siden Insp. Schou og jeg afgave vor Erklæring, og det Spørgsmaal, som her trænger sig frem, er Spørgsmaalet om Nødvendigheden af, at Kjøbenhavn sikrer sig under alle Eventualiteter at være fuldstændig uafhængig med Hensyn til sin Renovation af de den i større eller mindre Afstande omgivende fremmede Kommuner.

Jeg har ikke tidligere troet paa denne Nødvendighed, jeg tvivler nu ikke længer paa, at den er tilstede.

Jeg skal først henvise til de Vanskeligheder, som der mod Forventning i Sommer viste sig at være forbundet med, i en ikke altfor urimelig Afstand fra Byens Grændse at skaffe et nyt Renovationsoplag paa Amager. Det viste sig, at den stærkt latrinbegjærende Landbefolkning ikke kunde holde den Bybefolkning Stangen, som havde besat den Kjøbenhavns Grænse nærmest liggende Del af Amager, en Bybefolkning, der holdt paa sine Byinteresser og ikke vilde tage Hensyn til de Interesser, som den Del af denne Kommune, der var Landbefolkning, kunde have.

Af endnu større Betydning have Oplysninger været, der i Eftersommeren ere mig tilflydte fra Hamborg, og jeg maa gaa noget nærmere ind herpaa. Sagen drejer sig i Hamborg ikke om Natrenovationen, men om Dagrenovationen. I Maj 1892 forelagde Senatet Borgerrepræsentationen et Forslag, der gik ud paa at bevillige 60,000 Mrk. til en mindre Forbrændingsovn for Dagrenovationen, der nærmest skulde tjene som Forsegsovn, men som i Øvrigt under alle Omstændigheder vilde kunne faa Betydning til Forbrænding af det i Hamborg saa rigelige Affald fra Varelagre og Pakhuse. Særlig synes i Øvrigt Bortskaffelsen af Dagreno-

vationen fra Frihavnsgebetet paa anden Maade end ved Tiltetgjørelse at have givet Vanskeligheder fra Toldvæsenets Side, men som et af Hovedmotiverne til Forslaget nævnedes de forhøjede Udgifter, der ved hver nye Licitation viste sig at fremkomme fra deres Side, der overtog Bortkjørselen, og som begrundedes i Vanskeligheden ved at anbringe Affaldet og skaffe de nødvendige Løssepladser, hvorved ogsaa Kjørselsafstandene stadig forøgedes. Forslaget blev overgivet til et Udvalg. Imidlertid blev Hamborg ramt af den store Kolera-epidemi, og foranlediget herved ændrede Senatet allerede under 31. Oktbr. 1892 sit tidligere Forslag derhen, at der foresloges bevilliget 480.000 Mrk. til en Forbrændingsovn, der altsaa ikke skulde være en Forsøgsovn, men var beregnet paa Affaldet fra 330.000 Mennesker og paa Affaldet fra Frihavnen. Forandringen motiveres ved de Vanskeligheder, som have vist sig ved den af Epidemien fremkaldte Afspærring af Nabogebetet for Tilførsel af Affaldet og, siges der, vi forhøjet Grad have vist, af hvilken Betydning det er for et af Hamborgs Udstrækning bebygget Bykomplex at have Indretninger, som uafhængig af alle Hindringer, der kunne opstaa af lokale Forhold, tillade paa hensigtsmæssig Maade at skaffe Byens Affaldsstoffer af Vejen.

Efterat Majoriteten af det nedsatte Udvalg havde fraaadt Senatets Forslag, blev dette ikke desto mindre vedtaget af Repræsentationen d. 12. Juli d. A. og Arbejdet maa formentlig nu være paabegyndt.

De Grunde, der anførtes imod Forslaget, var dels af teknisk Natur; det forstaaes jo let, at et Forslag, der i Maj udhæver Grundene til at man skal forsøge sig frem, men i Oktbr. forlanger det store Anlæg strax, kan have givet Anledning til Modstand paa et saadant Grundlag. Men bortset herfra, er det interessant at see, hvorledes Forslagets Modstandere mødte frem med Paastande om Stoffets Betydning for Landmanden etc. etc., Paastande, der i Debatten bleve imødegaaede ved Hævdelsen af, at hvis Landmændene virkelig behøvede Affaldet, saa kunde de erhverve det, men ikke som nu lade det ophobe sig paa Aflæsnings-

stederne. I Øvrigt manglede der heller ikke under Debatten Forslag om at afhjælpe Transport- og Afsætningsvanskeligheder ved Anlæg af smaa Lokalbaner, ligesaa lidt som Paa-stande om, at disse Affaldsstoffer var uskadelige i hygiejnisk Henseende. Hvad der imidlertid førte Forslaget igjennem, var den stærke Hævdelse af, at Nabokommunerne fra Epidemiens Begyndelse ikke blot havde udelukket Hamborg fra at benytte Aflæsningsstederne, der ligge udenfor Byen, men over Hovedet havde nægtet at lade Dagrenovationsvognene fra Hamborg passere deres Grund. De vanskelige Forhold, Byen saaledes blev prisgivet, maatte man frigjøre sig for.

Hvad der saaledes har ramt Hamborg for Dagrenovationens Vedkommende kan naarsomhelst ramme Kjøbenhavn for Natrenovationens Vedkommende, og selv om man med økonomiske Ofre en enkelt Gang kan overvinde de deraf opstaaede Vanskeligheder, forekommer det mig, at det er blevet nødvendigt, at man søger at indrette sig paa en Maade, ved hvilken Byens Uafhængighed af de den omgivne Kommuner er sikret.

Jeg ser ikke rettere, end at dette for Natrenovationens Vedkommende kun kan ske paa en af to Maader.

Man kan indføre Vandklosetsystemet obligatorisk og med ganske kort Frist, og jeg kan ikke tilbageholde den Udtalelse, at denne Løsning for mig staar som den, naar alle herhenhørende Hensyn tages med i Betragtning, rigtigste og ønskeligste. Men Spørgsmaalet om et obligatorisk Vandklosetsystem foreligger jo ikke.

Man kan, og dette bliver den anden Maade, indrette sig paa at anlægge en Poudrettefabrik paa Byens egen Grund, det vil altsaa sige, man udtømmer det udtransporterede, Latrinindhold indenfor Byens Grændser i mindre Beholdere, hvor det ved den af andre Grunde nødvendige Tilsætning af Svovlsyre strax desinficeres, og man omdanner dernæst den desinficerede Masse til et Pulver, der i alle Henseender er uskadeligt, og som kan lagres og forsendes uden at nogen tilstødende Kommune kan gribe ind. Man opnaar herved, selv om man skulde blive nødsaget til at se bort fra direkte

økonomiske Fordele, eventuelt endog arbejde med Tab, en Uafhængighed, som har vist sig at være mere truet end man for et halvt Aar siden havde Grund til at tro, og som for Hamborgs Vedkommende paa et lignende Omraade har vist sig under særlige kritiske Tilfælde ikke at kunne hævdes, uden at man ved særlige Foranstaltninger forud har sikret sig den.

Ærbødigt

J. F. Meyer.

Bilag.
Analyser.

Nr. 1.

DETLEFSEN & MEYERS
Laboratorium

København, den 9de Maj 1893.

Resultat af Undersøgelse af to af os paa Renovationskompagniets Oplag ved Lersøen udtagne Prøver Latrin.

Prøverne udtoges Natten mellem d. 20. og 21. April paa følgende Maade:

Af de 120 Læs Latrin, som hver Nat bortkøres fra København, bringes f. T. de 96 til nævnte Oplag. Af 48 af disse Læs udtog vi én Tønde af hvert og tømte dens Indhold i et Kar paa 1 Kbkmeter. Her rørtes der stadig om, og naar Indholdet var blevet nogenlunde jævnt, udtoges under stadig Omrøring 5 Prøver à c. 2 Liter, hvilke fyldtes i et Kar paa 60 Liter. Det store Kar tømtes, fyldtes igen o. s. fr. flere Gange. I det lille Kar rørtes meget omhyggeligt om, og Klumperne knustes saavidt muligt. Endelig udtoges heraf en Prøve paa 5 Liter (10 Gange $\frac{1}{2}$ Liter), som 2 Timer senere bragtes ind paa Laboratoriet. Samtidig udtoges en Prøve paa 5 Liter af den tilstedeværende Beholdning, efter at Samlebeholderens Omrører og den Pumpe, hvormed Latrinen oppumpes, havde været i Gang i nogen Tid. Efter Ankomsten til Laboratoriet bleve begge Prøverne omhyggeligt behandlede i en Morter, til de dannede en ganske ensartet Vælling.

Af de 48 udtagne Tønder vare de 42 almindelige Lokumstønder, og de 6 s. k. Pottetønder, da det af Renovationskompagniet var os opgivet, at Forholdet mellem de nævnte Tønder er som 7 til 1 *).

*) Efter senere modtagne Oplysninger er Forholdet vistnok snarere 6 til 1 eller maaske 5 til 1 (i Analyse Nr. 2 er Forholdet udregnet for 5:1, i Nr. 4 for 4:1). J. F. M.

Ved Undersøgelsen af de to Prøver fandtes:

	Prøven fra 48 Tønder.	Prøven fra Samlebeholderen.
Vand	86,62 0/0	90,57 0/0
Tørstof	13,38 -	9,43 -
	100,00	100,00
Kvælstof*)	1,09 0/0	0,89 0/0
Fosforsyre	0,52 -	0,37 -
Kali	0,36 -	0,30 -
*) Heraf i Form af		
Ammoniak	0,58 -	0,58 -
(svarende til Am-		
moniak)	0,71 -	0,71 -
Fosforsyre:Kvælstof	1 : 2,1	1 : 2,4

I Tørstoffet findes:

Kvælstof ...	8,15 0/0	9,44 0/0
Fosforsyre ..	3,89 -	3,92 -
Kali	2,69 -	3,18 -

Chr. Detlefsen.

Karl Meyer.

Nr. 2.

DETLEFSEN & MEYERS

Laboratorium.

København, den 14de Juli 1893.

I de af os Natten mellem d. 3. og 4. Juli paa Renovationskompagniets Oplag ved Lersøen udtagne Prøver Latrin fandtes:

	Prøve fra 30 alm. Lokumstønder.	Prøve fra 16 Pottetønder.
Vand	88,16 0/0	90,95 0/0
Tørstof	11,84 -	9,05 -

100,00

100,00

10*

	Prøve fra 30 alm. Lokumstønder.	Prøve fra 16 Pottetønder.
Kvælstof*)	1,05 0/0	0,90 0/0
Fosforsyre	0,46 -	0,38 -
Kali	0,33 -	0,29 -
*) Heraf i Form af		
Ammoniak	0,57 -	0,55 -
(svarende til Ammoniak)	0,69 -	0,67 -
Fosforsyre: Kvælstof	1 : 2,3	1 : 2,4

I Tørstoffet findes:

Kvælstof ..	8,87 0/0	9,95 0/0
Fosforsyre .	3,89 -	4,20 -
Kali	2,79 -	3,20 -

Prøven af Lokumstønderne er Gennemsnittet af 30 Lokumstønder udtagne af ligesaa mange Vogne, der udkørtes i de to første Ture. Prøven af Pottetønder er Gennemsnittet af 16 Pottetønder, udtagne af 16 Vogne, der udkørtes i den sidste Tur. Forøvrigt er der ved Udtagelsen af Prøverne gaaet frem paa samme Maade, som da vi udtog Prøver i April Maaned.

Regnes Forholdet mellem alm. Lokumstønder og Pottetønder at være som 5 til 1 giver dette følgende samlede Resultat:

Kvælstof*)	1,03	0/0
Fosforsyre	0,45	-
Kali	0,32	-
*) Heraf i Form af Ammoniak	0,57	-
(svarende til Ammoniak)	0,69	-
Fosforsyre : Kvælstof....	1 : 2,29	

I Tørstof:

Kvælstof	9,05 0/0
Fosforsyre	3,94 -
Kali	2,86 -

Chr. Detlefsen.

Karl Meyer.

Nr. 3.

DETLEFSEN & MEYERS

Laboratorium.

København, den 22de Juli 1893.

I de Prøver, som vi den 20de ds. have udtaget paa Renovationskompagniets Oplagsplads ved Lersøen, fandtes:
 i Prøven fra Hovedbeholderen («Kælderens») $0,56 \frac{0}{0}$ Kvælstof
 - - - Reservebeholderen $0,56 \frac{0}{0}$ -

Det angaves, at der ikke i de sidste Par Maaneder (?) er kommen frisk Latrin i Reservebeholderen, og Massen her var ogsaa i stærk Ammoniækgæring og Forraadnelse, saa at sikkert meget Kvælstof er gaaet tabt. Naar alligevel Kvælstofindholdet her er meget større end i Hovedbeholderen, der daglig modtager frisk Latrin, saa maa Grunden hertil søges i, at en mellem Beholderne anbragt Rist væsentlig tilbageholder de faste, kvælstoffattigere Bestanddele, og især lader de flydende, kvælstofrigere, løbe over i Reservebeholderen.

Chr. Detlefsen.

Karl Meyer.

Nr. 4.

V. STEIN'S

Analytisk-kemiske Laboratorium.

Kjøbenhavn, den 6te September 1893.

Resultat af Undersøgelse af to Prøver Latrin, som jeg udtog paa Stationen i Lersøen for Hrr. Beckett & Meyer, her.

1) d. 22. f. M. af Retiradetønder.

2) - 25. - - - Pottetønder.

Prøverne udtoges de respektive Nætter paa den Maade, at der af hvert tilkøbt Læs blev taget en Tønde, Indholdet af disse Tønder blev, under stadig Omrøring, omhyggeligt sammenblandede, og Gennemsnitsprøve udtoges derefter af hele den velblandede Latrinmasse.

Der indeholdtes:

	Latrin af	
	1.	2.
	Retiradetønder.	Pottetønder.
Fugtighed.....	86 ₁₆ 0/0.	90 ₁₄ 0/0
Tørstof	13 ₁₄ -	9 ₁₆ -
	100 ₃₀ 0/0.	100 ₃₀ 0/0.
Totalmængde Kvælstof....	1 ₀₅ -	0 ₈₅ -

Hvis man regner at hver 5te Tønde har været en Pottetønde, bliver Indholdet af Kvælstof i den samlede Latrinmængde 1₀₁ 0/0.

V. Stein.

Nr. 5.

DETLEFSEN & MEYERS

Laboratorium.

København, den 30te September 1893.

Ved Undersøgelsen af 4 Prøver Latrin fandtes ingen af disse at indeholde Salpetersyre.

Chr. Detlefsen.

Karl Meyer.

Nr. 6.

DETLEFSEN & MEYERS

Laboratorium.

København, den 20de Oktober 1893.

D. 28. Sept. have vi udtaget Prøver af Latrin, henliggende paa Renovationsskompagniets Ejendom ved Hedehusene, nemlig en Prøve fra to lukkede ucementerede Reservebeholdere og to Prøver fra aabne Gruber paa den nævnte Selskab tilhørende Mark sammesteds.

Reservebeholderne opgaves at være fyldte i Juni og Juli Maaned d. A. Af aabne Gruber fandtes 4, nemlig 3 ved Siden af hinanden liggende ligestore og 1 mindre af-sides liggende Grube. Af de 3 førstnævnte var den ene tømt i Dagene umiddelbart før Prøvetagningen, og den ene Prøve toges saaledes kun af de to Gruber. Svindet i disse Gruber opgaves at være c. 75 % i Løbet af de 2 Aar, i hvilke Gruberne have henligget fyldte. Af den fjerde, mindre Grube toges en særlig Prøve, da Latrinen i denne viste en ganske anden, fastere Konsistens end i de andre Gruber, hvortil Aarsagen sandsynligvis maa søges i, at Grunden i denne Grube bestaar af et let gennemtrængeligt Sandlag, hvorigennem de flydende Bestanddele kunne sive bort.

Ved Undersøgelsen af Prøverne fandtes:

	Tørstef.	Total Kvælstof.	Ammoniak.	Fosforsyre.	Kali.
Prøve fra Reservebehol- derne	10,62 %	0,93 %	0,72 %	0,45 %	0,31 %
Prøve fra to aabne Gruber	11,82 %	0,51 %	0,16 %	0,64 %	0,20 %
Prøve fra en aaben Grube	18,56 %	0,67 %	0,10 %	1,14 %	0,18 %
Beregnet som Procent af Tør- stoffet findes saaledes:					
Prøve fra Reservebeholderne ...	8,76 %	6,78 %	4,24 %	2,92 %	
— - to aabne Gruber	4,31 %	1,35 %	5,41 %	1,69 %	
— - en aaben Grube	3,61 %	0,54 %	6,14 %	0,97 %	

Af disse Resultater fremgaar det, som det var at vente, at det navnlig ere de opløselige, for Planterne let tilgængelige Næringsstoffer, der ere tabte ved Udvaskning og Fordampning. At Mængden af Fosforsyre procentvis er stegen viser, at denne hovedsagelig er til Stede som i Vand uopløselige Forbindelser, hvorfor Procentmængden deraf maa stige i samme Forhold som Mængden af Vand og de opløselige faste og flygtige Stoffer aftager.

Bortset fra det direkte Tab af Kvælstof, der har fundet

Sted ved Opbevaringen i Gruberne, fortjener det at bemærkes, at Forholdet mellem Total-Kvælstof og det Kvælstof, der er tilstede som Ammoniak, i de tre Prøver stiller sig saaledes:

Prøven fra Reservebeholderne	Total-Kvælstof	1
	Kvælstof som Ammoniak	0,63
— - to aabne Gruber . .	do.	1
		0,25
— - en aaben Grube.	do.	1
		0,12

Chr. Detlefsen.

Karl Meyer.

Nr. 7.

DETLEFSEN & MEYERS

Laboratorium.

København, den 24. Oktober 1893.

I 3 her til Laboratoriet indleverede Prøver Latrin fra aabne Gruber fandtes:

i Prøven fra Anders Larsen,

Søborg, Birkerød 0,39 % Kvælst. 7,17 % Tørst.

i Prøven fra Svend Nielsen,

Farum 0,71 - — 10,27 - —

i Prøven fra V. Petersen, Bal-

lerup Mark 0,94 - — 11,90 - —

Indholdet i Gruben fra Birkerød angaves at have henligget siden Juli Maaned d. A. — i Gruben fra Farum at have henligget siden 1. September d. A. — i Gruben fra Ballerup: c. 18 Tdr. siden Foraaret d. A. og c. 7 Tdr. siden September d. A. Resultatet af den sidste Prøve synes at tyde paa, at den sidst paaførte Gødning ikke har været blandet med den ældre, og at Prøven derfor næsten udelukkende er kommen til at bestaa af den friskere Latrin.

Chr. Detlefsen.

Karl Meyer.

Bilag 15 a.

Fra Brolægnings- og Vejinspektøren.

Kjøbenhavn, den 25de Januar 1894.

Til
Magistratens 4de Afdeling.

I min Skrivelse af 11. Novbr. 1893 angaaende Natrenovationen, har der ved Angivelse af de øjeblikkelige Priser indsnæget sig den Fejl, at den nuværende Pris ved Lillerød er angivet til 30 Øre pr. Tønde (S. 11, 1. L. f. o.), medens Forholdet er det, at der i Øjeblikket sælges til Lillerød og lignende Stationer, hvor intet Oplag findes, saaledes, at der betales 30 Øre pr. Tønde paa Jærnbanevogn ved Lersøen, idet Fragt etc. ikke indgaar i Prisen.

Ærbødigst

J. F. Meyer.

Bilag 16.

Mellem Undertegnede som Repræsentanter for et Selskab, der har dannet sig for Opførelse og Drift af en Poudrette-fabrik til Modtagelse og Bearbejdelse af Fækalier fra Latriner paa Staden Kjøbenhavns Grund, og Kjøbenhavns Magistrat indgaas følgende Overenskomst:

§ 1.

Lovene for Selskabet (Aktieselskabet eller Interessent-skabet) blive at forelægge et af Kommunalbestyrelsen nedsat Fællesudvalg til Godkjendelse.

§ 2.

Selskabet skal være forpligtet til:

1. at opføre den i § 1 ommeldte Fabrik saa betimelig, at Fabrikationen kan tage sin Begyndelse den 1ste November 1894.
2. fra Natten mellem den 31te Oktober og 1ste November 1894 Kl. 12 at regne at overtage Udførselen og Hensførselen til fornævnte Fabrik af Latrin fra samtlige Ejendomme paa Kjøbenhavns Grund, for hvis Vedkommende Saadant maatte blive forlangt af Ejerne eller Kjøbenhavns Magistrat.

Alt overensstemmende med de i det Følgende nærmere givne Regler.

§ 3.

Fornævnte Fabrik anlægges paa en Kommunen tilhørende Grund paa Vesterfælled. Den nærmere Bestemmelse om

Grundens Størrelse og om Lejeforholdet mellem Kommunen og Selskabet tages af Fællesudvalget. Dette Anlæg og dertil hørende Driftsmateriel bliver efter Licitation eller paa anden af Magistraten godkjendt Maade at udføre overensstemmende med Planer og Overslag, approberede af Fællesudvalget, og under Magistratens Tilsyn. Udgifterne ved dette refunderes af Selskabet.

§ 4.

Selskabet indtræder i Magistratens Rettigheder og Forpligtelser lige overfor Københavns Renovationskompagni og har følgelig at udrede det Vederlag, der maatte blive at ÷ udrede til Samme for det paa vedhæftede Fortegnelse opførte Inventar m. v., som Magistraten har erklæret at ville overtage. Magistraten skal dog være berettiget til at forlange, at den paa Fortegnelsen nævnte Jordlod bliver Kommunens Ejendom, mod at Samme udreder den Erstatning, der eventuelt vil være at erlægge til Renovationskompagniet.

Erstatningsbeløbet optages mellem de ved denne §'s Gjennemførelse foranledigede Udgifter, medens den Indtægt, der ved Realisationen eller paa anden Maade vil kunne indvindes af de overtagne Gjenstande, føres til Afdrag paa samme.

Selskabet er pligtigt til, hvis Magistraten stiller Fordring derom, at overtage de tre mindre Natrenovations-entreprisers Heste, Vogne, Seletøj og Nøgler i det Omfang, som Magistraten forlanger. Erstatningen fastsættes i Overensstemmelse med de Bestemmelser, der findes i § 5 i Kontrakterne med bemeldte Natrenovationsentrepriser.

Selskabet skal fremdeles være pligtigt til at anskaffe det Materiel af Heste, Vogne, Tender osv., som yderligere maatte anses nødvendigt, for at Selskabet behørigt kan opfylde de det i Henhold til det Efterfølgende paahvilende Forpligtelser med Hensyn til Latrinens Udførsel fra Ejendommene. Anskaffelserne sker efter Licitation eller paa anden af Magistraten godkjendt Maade overensstemmende med de af Fællesudvalget approberede Forslag og Overslag

Hvad særlig Tønderne angaar, skal Selskabet være pligtigt til at anskaffe Staaltønder med Laag af en af Magistraten godkjendt Udstyrelse og Konstruktion i et saadant Omfang, at de Trætønder, som ere i Brug paa den Tid, da Selskabet begynder Udførselen til Fabriken, inden en af Magistraten nærmere fastsat Frist overalt kunne ombyttes med Staaltønder.

Endelig skal Selskabet være pligtigt til inden 1ste Oktober 1894 paa Ejendommen paa Vesterfælled at opføre de for Transporten nødvendige Bygninger og Indretninger — Stalde, Vognremiser, Indretninger til Tøndernes Rensning med videre — saaledes at alle Arbejder foretages efter Licitation eller paa anden af Magistraten godkjendt Maade overensstemmende med de af Fællesudvalget approberede Planer og Overslag.

Alle senere Udvidelser og Nyanskaffelser, Udførselen vedrørende, foretages efter Licitation eller paa anden af Magistraten godkjendt Maade overensstemmende med de af Magistraten approberede Forslag.

Magistraten fører Tilsyn med, at Selskabet behørigt opfylder sine Forpligtelser efter denne §. Udgifterne herved refunderes af Selskabet.

§ 5.

Til Dækning af de Udgifter, der ville foranlediges ved Bestemmelserne i §§ 3 og 4, med Tillæg af paaløbende Renter indtil 1ste November 1894 skal Selskabet være berettiget til under Kommunens Garanti at optage et eller flere Laan, der forrentes og afdrages med 5 pCt. p. a., hvoraf 4 pCt. af den til enhver Tid skyldige Kapital betragtes som Rente, Resten som Afdrag.

Størrelsen af Laanet eller Laanene, hvoraf ogsaa dækkes de ved sammes Stiftelse foranledigede Omkostninger, bestemmes efter nærmere Forhandling med Fællesudvalget, men maa under ingen Omstændigheder overstige $1\frac{1}{3}$ Mill. Kr. For Laanet eller Laanene skal der gives Pant i de for det eller de paagjældende Laan opførte Bygninger og det herfor

anskaffede Materiel og Inventar — herunder Heste og Vogne — som det paahviler Selskabet til enhver Tid at vedligeholde i god og forsvarlig Stand og holde assureret til fuld Værdi mod Ildsvaade og mod Explosion. I hvad der er anskaffet for Laanet eller Laanene, maa der ikke gives nogen Anden Pant.

§ 6.

Magistraten forpligter sig til, saalænge denne Kontrakt staar ved Magt, ikke at give nogen Anden Tilladelse til at udføre Latrin for Andre fra Ejendomme paa Stadens Grund.

§ 7.

Ved Udførselen af Latrinen fra Ejendommene og dens Henførsel til Fabriken har Selskabet nøje at rette sig efter de til enhver Tid gjældende Sundheds- og Politivedtægter samt de særlige Bestemmelser, der maatte blive givne i den Instrux, der for denne Del af Selskabets Virksomhed vil blive udfærdiget af Magistraten. Med Hensyn til Instruxen skal her særlig bemærkes, at al Omhældning af Tønderne i Ejendommene skal være forbudt, og at den regelmæssige Turnus for Afhentningen skal indrettes saaledes, at enhver Tønde, der er i Brug, afhentes mindst 35 Gange i Løbet af 1 Aar.

§ 8.

Til Dækning af Udgifterne ved Udførselen af Latrinen fra Ejendommene skal Selskabet være berettiget til hos disses Ejere at oppebære en Afgift, hvis Størrelse ikke uden den samlede Kommunalbestyrelses Samtykke kan sættes højere end 12 Kr. pr. Beholder (Tønde) for 35 Afhentninger (jfr. § 7 i Slutningen). Indenfor denne Grænse bestemmer Magistraten Størrelsen af Aarsafgiften for den ordinære Afhentning, som foreløbig fastsættes til 11 Kr. 50 Ø. Ønsker en Ejer hyppigere Afhentninger, eller er Afhentningen paa Grund af lokale Forhold forbunden med særlige Vanskeligheder, kan der kræves en Tillægsafgift, hvis Størrelse nærmere bestemmes ved den i § 7 ommeldte Instrux. Afgiften for Afhentninger udenfor den ordinære Afhentningsturnus kan ikke fordres ansat

lavere end Afgiften for de regelmæssige Afhentninger. Saa længe den aarlige Udførselsudgift ikke bringes ned under 11 Kr. pr. Td., tilkommer der ikke Selskabet noget Vederlag for dets Ledelse af Udførselen. Skulde Forholdene i noget Aar derimod stille sig saaledes, at Udførselsudgiften for den ordinære Afhentning bliver mindre end 11 Kr. pr. Tønde, tilkommer der Selskabet en Trediedel af Differensen mellem den virkelige Udgift og 11 Kr. pr. Tønde. — Naar det ved Opgjørelsen af Aarsregnskabet, overensstemmende med Forskrifterne i § 9, viser sig, at der er et Overskud, bliver dette at henlægge til en »Udjævningsfond«, hvis Midler frugtbargjøres efter Magistratens nærmere Bestemmelse. De herved indvundne Renter m. v. regnes Fonden tilgode. Naar Fonden har naaet en Størrelse af 150,000 Kr., ophører Henlæggelsen af Overskudet. Skulde et Aar vise Underskud, bliver dette at overføre til næste Aar, saalænge det ikke er nødvendigt at sætte Aarsafgiften for ordinær Afhentning op over 12 Kr. pr. Tønde. Den Del af Underskudet, der ikke kan overføres, dækkes af Udjævningsfonden, saafremt Magistraten erkjender, at Underskudet er begrundet i Omstændigheder, der ikke have kunnet tages i Betragtning ved Afgiftens Fastsættelse. Har Udjævningsfonden ikke Midler hertil, og nægter Kommunalbestyrelsen Samtykke til at sætte Aarsafgiften op over 12 Kr. pr. Tønde, debiteres det manglende Beløb Regnskabet for Fabriken. Saalænge Udjævningsfonden ikke har naaet den ovenfor anførte Størrelse, maa Aarsafgiften for ordinær Afhentning ikke sættes under 11 Kr. 50 Ø. pr. Tønde. Naar dette derimod er sket, staar det Magistraten frit for at nedsætte Afgiften, kun at det iagttages, at den ingensinde sættes til et lavere Beløb end det, der vil være nødvendigt for at skaffe Dækning for en Udførselsudgift svarende til den, forrige Aars Regnskab udviser ÷ det Bidrag, Selskabet i Henhold til § 11 kan komme til at udrede. Dette Fradrag kan dog ikke finde Sted, saafremt Udjævningsfonden maatte være kommen ned under 150,000 Kr., idet det nævnte Beløb da bliver at henlægge til denne Fond, indtil den atter er bragt op til 150,000 Kr.

Den fastsatte Afgift forfalder til Betaling i Midten af hvert Kvartal. Tvistigheder mellem Ejeren og Selskabet om dens Beregning eller Opkrævning afgjøres af Magistraten.

§ 9.

Selskabets Bogholderi og Regnskabsvæsen vedrørende Latrinudførselen føres fuldstændig adskilt fra Bogholderiet over den øvrige Virksomhed og bliver at ordne overensstemmende med et af Magistraten godkendt Forslag. Der aflægges aarligt Regnskab for denne Del af Selskabets Virksomhed. Paa Indtægtssiden bliver i dette blandt Andet at opføre dels de af Husejerne i Henhold til § 8 erlagte Afgifter, dels det Beløb, Selskabet i Henhold til § 11 vil have at erlægge som Vederlag for Latrinmassen. Paa Udgiftssiden bliver at opføre dels de Udgifter, der udelukkende vedrøre Latrinudførselen, dels dennes Andel i forskellige Fællesudgifter. Hvad de førstnævnte angaar, bemærkes særlig, at der aarlig skal beregnes et af Magistraten nærmere bestemt Minimumsbeløb — der foreløbig bestemmes til 10 pCt. af, hvad der efter det af Magistraten godkendte Regnskab er medgaaet til de i § 4 ommeldte Anlæg og Anskaffelser — til Dækning af Udgifterne ved Vedligeholdelser, Fornyerelser og af Magistraten godkendte Udvidelser af samme (herunder ogsaa Udgifter foranledigede ved smitsomme Sygdomme blandt Hestebestanden), saaledes at hvad der i et enkelt Aar spares af dette Beløb, henlægges til en Fond til Brug i de Aar, hvor de nævnte Udgifter maatte overstige 10 pCt. En saadan Henlæggelse kan dog ikke forlanges, naar den samlede Udførselsudgift herved vil blive saa stor, at den ikke kan dækkes af Husejernes Bidrag. Naar Fonden har naaet en Størrelse af 20 pCt. af den i Henhold til § 4 fixerede Kapital, ophører Henlæggelsen til Fonden. Fondens Midler frugtbares efter Magistratens nærmere Bestemmelse. De herved indvundne Renter m. v. regnes Fonden tilgode. Fremdeles belastes Latrinudførselen med 5 pCt. p. a. af den Driftskapital, som Selskabet tilvejebringer for at kunne afholde de til enhver Tid med Udførselen, Rensningen af Tønderne m. v. forbundne

Omkostninger. Opstaar der iøvrigt Tvivl om, hvorvidt en Udgift kan siges særlig at vedrøre Latrinudførselen, afgjøres Spørgsmaalet herom af Magistraten. — Til Fællesudgifterne henregnes blandt Andet de Udgifter, der maatte medgaa dels til Leje af Grunden paa Vesterfælled, dels til Forrentning af og Afdrag paa det eller de i Henhold til § 5 stiftede Laan, forsaavidt de ikke ere holdte adskilte for hver Del af Selskabets Virksomhed, dels endelig til det i § 12 ommeldte Tilsyn, og Forholdet ordnes da, indtil anden Bestemmelse af Magistraten tages, foreløbig saaledes, at Latrinudførselen særlig belastes med $\frac{5}{8}$ af disse Udgifter. Hvorledes andre Fællesudgifter skulle fordeles mellem Selskabets forskellige Virksomheder, afgjøres i hvert enkelt Tilfælde af Magistraten.

§ 10.

Selskabets Regnskabsaar gaar fra 1ste November til 31te Oktober. Inden hvert Aars 31te December, første Gang den 31te December 1895, har Selskabet at tilstille Magistraten fuldstændige Regnskaber over Latrinudførselen. Regnskaberne revideres ved en af Magistraten dertil beskikket Mand, og Udsættelserne decideres eventuelt af den samlede Magistrat.

Selskabet er forpligtet til at føre et tydeligt og ordenligt Bogholderi med Hensyn til den Fabrikationen og Salget af det fremkomne Produkt vedkommande Del af Virksomheden, men har i de første 9 Aar ingen Forpligtelse til at lade Regnskabet forelægge for eller Bøgerne kontrollere af Magistraten, forsaavidt det svarer den i § 11 omtalte Afgift af 35,000 Kr. Hvis Selskabet derimod noget enkelt af de første 9 Aar undlader at svare denne Afgift fuldtud, er det forpligtet til ikke alene at forelægge Magistraten Regnskaberne og lade Magistraten kontrollere Bøgerne for det paagjældende Aar, men ogsaa for samtlige de foregaaende. Efter 9 Aars Forløb skal Magistraten af Hensyn til eventuel Overtagelse være berettiget til fremtidig at forlange det aarlige Regnskab forelagt samt kontrollere Bøgerne og har den samme Ret med Hensyn til Regnskaberne og

Bøgerne for alle de forløbne Aar. I alle Tilfælde, hvor Magistraten saaledes kan forlange Regnskaberne forelagte og har Ret til at kontrollere Bøgerne, er Selskabet, naar der ved det af Magistraten foranstaltede Gjennemsyn af Regnskaberne og Bøgerne opstaar Trivlsspørgsmaal mellem Magistraten og Selskabet, underkastet den samlede Magistrats Decision.

Selskabet skal inden hvert Aars 31. December indberette til Magistraten, om det kan svare den fastsatte Afgift af 35,000 Kr. for det sidste Regnskabsaar.

§ 11.

Af det aarlige Overskud, Poudrettefabrikationen maatte give, er Selskabet berettiget til forlods at regne sig tilgode 4 pCt. af Selskabskapitalen. hvis Størrelse nærmere fastsættes ved Lovene for Selskabet. Dernæst godskrives der Husejerne (jfr. § 9) indtil 35,000 Kr. Resten af Overskudet tilfalder Selskabet. Med Hensyn til Beregningen af Overskudet bliver de Regler at følge, der maatte blive givne i Lovene for Selskabet. Saafremt en Del af Selskabets fornævnte Kapital maatte være anbragt som Driftskapital for Latrinudførselen (jfr. § 9) eller i det i § 20 ommeldte Depositum, bliver den heraf flydende Renteindtægt at medregne ved Opgjørelsen af Indtægten af Fabrikvirksomheden.

§ 12.

Magistraten har Ret til at føre Tilsyn med Selskabets Virksomhed vedrørende Udførselen i det Omfang, den selv maatte bestemme, ligesom Selskabet uden Vægning skal med Hensyn til Udførselsdriften foretage de Forandringer, som Magistraten paabyder. Derimod har Selskabet den fri og fuldstændig uafhængige Ledelse af Fabrikationen og Salget af det fremkomne Produkt; dog er Magistraten berettiget til at føre det Tilsyn med Fabriken, som den anser fornødent for at sikre, at den udfærdigede Instrux og den Selskabet efter § 5, 2det Stykke paahvilende Vedligeholdelsespligt overholdes. De ved Tilsynet saavel som ved Revisionen af Regnskaberne

foranledigede Udgifter refunderes af Selskabet, dog ikke udover 6,000 Kr. aarlig.

Virksomheden ved Tilsynet og Revisionen ordnes ved Reglementer, udfærdigede af Magistraten.

§ 13.

Ifald der ved Kommunalbestyrelsens Beslutning skulde blive indført en gennemgribende Forandring i det nuværende System, f. Ex. ved Paabud om almindelig Indførelse af Vandklosetter, eller en Forandring af Latrinerne i Almindelighed paa den Maade, at Urinen saavidt muligt ledes direkte til Kloakerne, eller ved Paabud om en almindelig og stadig Indstrøning i Klosetter og Latriner af Tørv, kemiske eller andre Desinfektionsmidler, kan Selskabet for det deraf resulterende Tab fordre Godtgjørelse, resp. Nedsættelse af den Ydelse, Selskabet har at betale efter § 11. Derimod kan Selskabet ikke fordre Erstatning for muligt Tab, som maatte fremkomme derved, at der ad frivillig Vej indrettes Vandklosetter, eller Forandring af Latriner eller Indstrøning af Tørv og andre Desinfektionsmidler.

Hvis der midlertidigt skulde blive stillet Fordring om en hyppigere Afhentning af Beholderne eller blive paabudt en almindelig Anvendelse af Desinfektionsmidler i Latrinerne f. Ex. under Epidemier eller sundhedsfarlige Tilstande, kan Selskabet af Kommunen fordre Erstatning for de foregæede Driftsudgifter, som derved fremkommer, og for den Forringelse af Latrinmassens Kvalitet, som Desinfektionsmidlernes Anvendelse maatte fremkalde.

Størrelsen af disse Erstatninger til Selskabet fastsættes ved mindelig Overenskomst mellem Magistraten og Selskabet eller, hvis Enighed ikke kan opnaas, ved Taxation af 4 uvillige Mænd, hvoraf Magistraten og Selskabet hver vælger 2. Disse 4 Taxationsmænd vælge strax en Opmand, og hvis de ikke kunne enes om Valget af Opmanden, udmeldes han af Hof- og Stadsretten, og hvis Hof- og Stadsretten undslaar sig herved, vælges han af den samlede Magistrat. Hvis Taxationen finder, at der bør gives Erstatning, skal den, forsaa-

vidt Erstatningskravet er grundet paa en Formindskelse af Kvantiteten, tage Hensyn til det Kvantum Latrin, som udføres i Selskabets første Driftsaar, saa at ingen Erstatning kan tilkjendes Selskabet, saa længe det samlede Kvantum ikke er lavere end dette; forsaavidt Erstatningskravet er grundet paa en Kvalitetsforringelse, skal Taxationen begrundes paa det Indtægtstab, som Forandring i Latrinens Beskaffenhed ifølge de fornødne chemiske Analyser maa regnes at medføre for Selskabet.

§ 14.

I Tilfælde af, at Selskabets Virksomhed skulde blive hindret eller Fabriken standset ved Ildebrand, Krig, Naturbegivenheder eller anden Selskabet utilregnelig Aarsag, skal Udførselen af Latrinene dog fortsættes saavidt muligt uden Afbrydelse. Til Gjenopførelse af Fabriken med tilhørende Bygninger maa fremsendes Tegninger og Overslag til Magistratens Approbation, og Magistraten har Ret til at fordre de Forandringer foretage, som Erfaringen har godtgjort Hensigtsmæssigheden af. Hvis der bespares Noget af de for de ødelagte Bygninger udbetalte Assurancesummer, skal dette Beløb anvendes til Afbetaling paa Laanet eller Laanene. Om Anvendelsen af Latrinene i den Tid, da Fabriken er ude af Drift, træffer Magistraten Bestemmelse efter forudgaaende Forhandling med Selskabet, men dette har Krav paa Erstatning for de Selskabet derved paaførte forøgede Udgifter, og Bestemmelsen af Erstatningens Størrelse skal, hvis mindelig Overenskomst ikke kan opnaas, ske ved Taxation paa samme Maade som i § 13 bestemt.

§ 15.

Denne Overenskomst forbliver bestaaende i et Tidsrum af 30 Aar, regnet fra 1ste November 1894. Er Overenskomsten til den Tid ikke fornyet, skal Kommunen være berettiget og forpligtet til at overtage det samlede Udførsels- og Fabrik anlæg — med Bygninger, Inventar, Heste, Vogne, Protokoller, Lister, Fortegnelser, Tegninger, Regnskabsbøger, Arkivsager

og alt øvrigt til den samlede Bedrift hørende, herunder ogsaa de i § 8 og § 9 omtalte Fonds — for det Beløb, hvortil Laanet eller Laanene er nedbragt, samt mod at tilsvare Selskabet særlig Erstatning for saadanne Udvidelser og Nyanskaffelser, Fabrikanlæget vedrørende, som Selskabet efter Anlægets Fuldendelse og efter Magistratens forud indhentede Approbation har bekostet for at tilvejebringe en mere hensigtssvarende Drift, under Forudsætning af at Udvidelsen eller Nyanskaffelsen ved Magistratens Approbation udtrykkeligt af samme er helt eller delvis anerkjendt som saadan. Størrelsen af denne Erstatning skal, hvis mindelig Overenskomst ikke kan opnaas, fastsættes ved Taxation paa samme Maade som i § 13 bestemt, idet der ved Taxationen tages Hensyn til Anskaffelsesprisen og Vedligeholdelsestilstanden.

§ 16.

Saafermt Kommunen ønsker efter Forløbet af 10 Aar, regnet fra 1ste November 1894, selv at overtage Anlægget, kan den med 1 Aars Varsel opsige Overenskomsten til Ophør den 31te Oktober, saaledes at Overenskomsten fra Kommunens Side tidligst kan bringes til at ophøre den 31te Oktober 1904 ved en Opsigelse inden 1ste November 1903. I saa Fald har Kommunen ligeledes den i § 15 omtalte Ret og Forpligtelse til at overtage det samlede Anlæg for det Beløb, hvortil Laanet eller Laanene ere nedbragte, mod at yde Selskabet Erstatning for Udvidelser og Nyanskaffelser, Fabrikanlæget vedkommende, men Kommunen skal derhos i Afstaaelse erlægge en saa stor Kapital, som, beregnet efter en Rentefod af 4 pCt., er nødvendig for at skaffe Selskabet en Aarsindtægt i den resterende Del af Kontraktstiden, der svarer til det Beløb, der udkommer, naar den Sum udover 4 pCt. af Selskabskapitalen, der i de Aar, der gaa forud for det, ved hvis Udløb Overdragelsen til Kommunen skal finde Sted, under Iagttagelse af Reglerne i Selskabets Love om Overskudets Beregning, er blevet udbetalt til Interessenterne, med Tillæg af Reservefondens Beholdning ved Udgangen af det sidste Regnskabsaar, divideres med Antallet af de Aar, der gaa

forud for det, ved hvis Udløb Overdragelsen til Kommunen skal finde Sted. Udbetalingen af fornævnte Kapital finder Sted samtidig med, at Kommunen overtager Anlægget.

§ 17.

Selskabet kan paa sin Side opsig Overenskomsten til Ophør en 31te Oktober med 1 Aars forudgaaende Varsel, naar Fækalmassen som Følge af Vandklosetters Indførelse eller af hvilken som helst anden Grund skulde vise sig ikke at udgjøre 30,000 Tons aarlig. Denne Opsigelsesret har Selskabet dog ikke, hvis Fækalmassen som Følge af de i § 13, 2det Stykke, omtalte midlertidige Foranstaltninger eller som Følge af andre forbigaaende ekstraordinære Forhold i et enkelt Aar gaar ned under det foran anslaaede Minimumskvantum. Benytter Selskabet sig af den Opsigelsesret, der ved denne § er tillagt det, er Kommunen berettiget og forpligtet til at overtage det samlede Anlæg for det Beløb, hvortil Laanet eller Laanene er nedbragt, mod at tilsvare Selskabet Erstatning for Udvidelser og Nyanskaffelser, Fabrik anlægget vedrørende, ganske som i § 15 ommeldt.

§ 18.

Saafermt Selskabet i noget væsentligt Punkt skulde misligholde sine Forpligtelser efter nærværende Overenskomst, er Magistraten berettiget til at hæve Overenskomsten med et saadant Varsel, som den selv maatte bestemme, og den skal i saa Fald have Ret til at overtage det samlede Anlæg for det Beløb, hvortil Laanet eller Laanene er nedbragt. Magistraten har derhos, hvis Selskabet ikke overholder de Bestemmelser, der indeholdes i Sundhedsvedtægten eller i den i Overensstemmelse med § 7 udfærdigede Instrux, Ret til strax at sætte sig i Besiddelse af det samlede Anlæg og til, hvis den ønsker det, at overtage det paa samme Vilkaar som ovennævnt. Selskabet er tillige for Misligholdelsen pligtigt til at betale en Bøde af 10,000 Kr. og til at erstatte Kommunen det Tab, der paaføres den ved Misligholdelsen.

eller ved de Foranstaltninger, som Magistraten paa Grund af Misligholdelsen finder det nødvendigt at iværksætte.

For Overtrædelser af Sundhedsvedtægtens eller Instruxens Bestemmelser eller for anden Misligholdelse af Kontrakten er Magistraten berettiget til, i Stedet for at gaa frem som foran beskrevet, at ikjende Selskabet Bøder efter nærmere Bestemmelse i Instruxen.

§ 19.

Selskabet er til enhver Tid pligtigt til at give Magistraten alle de Oplysninger, som den forlanger vedrørende Selskabets Virksomhed, dog med de i §§ 10 og 12 nævnte Begrænsninger.

§ 20.

Til Sikkerhed for sine Forpligtelser efter nærværende Overenskomst deponerer Selskabet ved Overenskomstens Underskrift i Stadens Hovedkasse et Beløb af 30,000 Kr. i let realisable paa Ihændehaven lydende Pengeeffekter, hvoraf Renten tilfalder Selskabet. I dette Depositum kan Magistraten gjøre sig betalt for alle de Krav, som Kommunen maatte faa paa Selskabet i Anledning af denne Overenskomst. Hver Gang det deponerede Beløb er formindsket med 200 Kr. eller derover, er Selskabet pligtigt til under Fortabelse af sin Ret efter Overenskomsten at supplere det med det Beløb, hvormed det er formindsket.

§ 21.

Selskabet skal, saafremt det ikke har Sæde og Værne-thing her i Staden, opgive en her boende Mand som Fuld-mægtig, til hvem enhver Henvendelse og Forkyndelse kan finde Sted med samme Virkning, som om den var sket til Selskabet.

I Tilfælde af Sogsmaal er Selskabet pligtigt til at møde for Forligskommissionen og den kgl. Landsover- samt Hof- og Stadsret i Kjøbenhavn

§ 22.

I Tilfælde af Meningsforskjel vedrørende Fortolkningen af denne Overenskomst er Selskabet pligtigt til at finde sig i den samlede Magistrats Afgjørelse.

§ 23.

Stempling og Tinglæsning m. v. af de fornødne Dokumenter betales af Selskabet.

Bilag 17 a.

Ex.-Nr. 292.

Augsburg, den 2den Juli 1892.

Königlicher Bezirksarzt
für den Verwaltungsbezirk der Stadt
Augsburg.

Betreff:

Die v. Podewils'sche Faekalextract-Fabrik

in Augsburg.

Mit 1 Beilage.

In der Anlage beehre ich mich, einen Ansuchen des Herrn Vertreters der von Podewils'schen Faekalextract-Fabrik dahier entsprechend, ein Gutachten über die Beeinflussung der hygieinischen Zustände durch genannte Fabrik ganz ergebenst zu übersenden.

Der königl. Bezirksarzt

Dr. Dorffmeister.

An den Magistrat der Stadt Kopenhagen.

Nr. 292.

Bezirksarztliches Gutachten.

Dem Ansuchen des Herrn Vertreters der »von Podewils'schen Faekal-Extract-Fabrik« dahier entsprechend gebe ich im Nachstehenden über meine Beobachtungen in Bezug auf die Beeinflussung der hygieinischen Zustände durch genannte Fabrik Bericht mit Gutachten ab.

Am Samstag den 1 Juli lfd. Jhrs. Vormittags 9½ Uhr begab ich mich bei einer Luft-Temperatur von beiläufig

22° C im Schatten und hohem Feuchtigkeitsgehalte der Luft in die Gegend der Podewils'schen Fabrik und suchte mich vom etwaigen Vorhandensein von üblen, belästigenden Gerüchen in der Umgebung zu überzeugen, indem ich vor Eintritt in die Fabrik die nähere und weitere Umgegend derselben auf den bestehenden Strassenzügen nach allen Himmelsrichtungen hin beging. Hierbei fiel mir südlich, beiläufig in 120 meter Entfernung von der Fabrik, bei leichtem Nordwinde, nur einmal eine kaum eine Minute währende Belästigung durch einen süsslich-stechenden Geruch auf; ferner war auf dem ganz nahe an der Fabrik, entlang dem nördlichen Zaune derselben, vorbeiführenden Wege ein übler, aber doch nicht als belästigend zu bezeichnender Geruch von mehr fäkalem Character zu bemerken. Derselbe stammte jedenfalls von dem hier zunächst liegenden Fabrikraume, in welchem der Inhalt der Tonnen in das Sammelbassin geschüttet wird. Sonst war nirgends in der näheren und weiteren Umgegend der Fabrik ein absonderlicher Geruch wahrzunehmen.

In der Fabrik selbst macht sich der Geruch nach Fäkalien natürlich in dem eben erwähnten mit zwei grossen offenen Einfahrts-Thoren versehenen Raume zunächst geltend, in welchem der Tonnen-Inhalt in das Sammelbassin entleert wird, jedoch nicht in einer Weise, wie es eigentlich bei diesem Geschäfte erwartet werden könnte. — Ein besonders unangenehmer, nahezu aekelerregender, süsslich-stechender Geruch herrscht in demjenigen Raume, in welchem die von auswärts bezogenen und zum grössten Theile offen aufbewahrten grossen Vorräthe von Knochenmehl, das zum eigentlichen Betriebe der Fäkalextract-Fabrikation gar nicht erforderlich ist, aufbewahrt und mit Schwefelsäure aufgeschlossen werden. — Starker Geruch ist auch in dem Raume unterm Dach warzunehmen, in welchem der fertige trockene, grobpulverige Fäkaldünger in offenen Haufen aufbewahrt wird; daselbst herrscht auch sehr hohe Temperatur. In den eigentlichen Fabrikationsräumen ist der Geruch bei weitem nicht so stark belästigend.

Die in den Trocken-Trommeln sich entwickelnden Gase

werden unter den Rost einer Kesselfeuerung geführt und gelangen da zur Verbrennung, so dass dieselben kaum zur Verunreinigung der Luft in der Nachbarschaft beitragen können. — Stark riechende Staub-Entwicklung ist in denjenigen Räumen bemerklich, in denen der fertige Fäkal-Extract vom ebenerdigen Fabrikationsraume in das Aufbewahrungs Lokal unterm Dache maschinell hinaufbefördert wird. —

Wie aus den Akten des Magistrats der königlichen Kreishauptstadt Augsburg hervorgeht, sind seit dem Jahre 1885 Beschwerden von weiteren oder näheren Anwohnern nicht mehr eingelaufen, wie dies früher der Fall war, bevor die Verbesserungen in dieser Fabrik zur Verhütung der Belästigung der Nachbarschaft getroffen waren. Aber auch die oben geschilderte, in der Fabrik selbst fortwährend und in der nächsten Umgebung nur zeitenweise und schnell vorübergehend auftretende, das Geruchsorgan belästigende Luftverunreinigung kann sicher vermieden werden, einestheils dadurch, dass zu diesem Zwecke noch bessere Verkehrungen, vornehmlich in den Lagerräumen und beim Hinaufbefördern des fertigen Fabrikates in dieselben getroffen werden, anderntheils dadurch, dass die Lagerung von Knochenmehl, sowie die Aufschliessung desselben mit Schwefelsäure, als, wie erwähnt, nicht zur eigentlichen Fäkalextract-Fabrikation gehörig, entweder ganz unterlassen wird oder doch nur unter den notwendigen Vorsichtsmassregeln gegen Luftverpestung vorgenommen wird.

Jedenfalls geht aus alledem hervor, dass durch die »von Podewils'sche Faekalextract-Fabrik«, Weidenstrasse Nr. 16 dahier, gegenwärtig, wie schon seit acht Jahren, eine Luftverunreinigung und Belästigung der näheren oder entfernteren Umgebung nicht stattfindet, sowie dass das Auftreten von üblen Gerüchen in der nächsten Nähe gegenwärtig nur mehr von ganz kurzer Dauer und geringer Intensität ist und nicht häufig vorkommt.

Ich kann mich nur vollkommen den Slusssätzen eines im Jahre 1885 vom damaligen Bezirksartze, königl. Medici-

nalrathe Dr. Prestele abgegebenen Gutachtens anschliessen, welche lauten:

„Solche kurz dauernde und nicht häufig wiederkehrende Belästigungen durch stinkende Gase können vom Standpunkte der Hygieine aus nicht als ernste Gesundheitsgefährdungen erklärt werden. Dieselben können gar nicht in Betracht kommen gegenüber den Vorteilen, welche das Podewils'sche System der Fäkalien-Verarbeitung bei exaktem und systemgerechten Betriebe für eine grosse Stadt in sich schliesst, als Abschluss der sanitär so hochwichtigen Aufgabe: der Reinigung der Stadt von Substanzen, welche den unheilvollen Nährboden für die Keime so vieler das menschliche Leben gefährdender Krankheiten bilden.“

Augsburg, d. 2 Juli 1893.

Der königl. Bezirksarzt

Dr. Dorffmeister.

Zeugniss

der Magistrat der Stadt Augsburg betreff.

Abfuhr und fabricative Verarbeitung der städtischen Abortstoffe durch die „Podewils'sche Fäcalextractfabrik“ in Augsburg.

Auf Ihr Ansuchen bestätigen wir,

- 1) dasz Ihre hiesige Fäcalextractfabrik bei ihrer gegenwärtigen, verbesserten Einrichtung und Fabrikationsweise begründeten Anlaß zu Beschwerden der Nachbarschaft seit längerer Zeit nicht mehr gegeben hat,
- 2) dasz die Abfuhr der Fäcalien aus den Häusern zu unserer und des Publicums Zufriedenheit durch Sie besorgt wird,
- 3) dasz das Podewils'sche System der Fäcalien-Abfuhr und Verarbeitung allen anderen Systemen vorzuziehen ist und namentlich aus sanitären Erwägungen die weiteste Verbreitung verdient,
- 4) dasz der geschäftliche Verkehr mit der Podewils'schen Gesellschaft und ihren Vertretern stets frei von unangenehmen Zwischenfällen geblieben ist,
- 5) dasz — soweit uns bekannt — der Landwirth die Fäcalextractfabrikate gerne und mit Nutzen verwendet.

Augsburg, d. 24. Dezember 1885.

Magistrat der Stadt Augsburg

der I. Bürgermeister

(gez.) **Fischer.**

(gez.) Schrädel.

Sekretär.

An

die Actiengesellschaft

„Podewils'sche Fäcalextractfabriken“

in

München.

Bilag 17 c.

Magistrat der Stadt Augsburg.

Augsburg, d. 31. Januar 1894.

Die Podewils'sche Fäkalextraktfabrik in Augsburg betr.

Ihrem Ansuchen entsprechend erneuern wir unser Zeugnis vom 24. Dezember 1885 bezüglich Ihres Fabrikationsbetreibes in allen fünf Punkten und bestätigen noch weiter, dasz Sie die Abholung und Verarbeitung des Tonnendüngers seit 1882 ohne Unterbrechung dahier besorgen, dasz auch seit Ausstellung jenes Zeugnisses Beschwerden über Belästigungen durch Ihren Betrieb nicht erhoben wurden und dasz mit Rücksicht auf den steigenden Gewinn Ihres Unternehmens der seitherige jährliche Zuschuss von 3000 M. aus der Stadtkasse mit dem Schlusse vorigen Jahres eingezogen wurde.

Der II. Bürgermeister
(Navnet.)

An
die Podewils'sche Fäkalextraktfabrik

Hier.

Bilag 18.

Die Polizei-Behörde.

Hamburg, d. 7. October 1893.

Die Podewils'schen Fäkalextraktfabriken in München haben in der hiesigen städtlichen Abdeckerei im Laufe dieses Jahres einen Apparat ihres Systems aufgestellt, welcher hier zur Vernichtung und Verwerthung von Thierleichen verwandt wird. Da es sich um denselben Apparat handelt, welcher auch zur Fäkalien-Trocknung dient, ist dem zur Montirung und Inbetriebsetzung hier anwesend gewesenen technischen Direktor der Gesellschaft seiner Zeit gestattet worden, in dem hier aufgestellten Apparat eine Quantität Rohfäkalien, welche aus Kopenhagen hierher gesandt wurden, dem Extraktionsprozess zu unterwerfen.

Auf Antrag der Gesellschaft wird dem verehrlichen Magistrat das Ergebnisz im Nachfolgenden ergebenst mitgetheilt:

Die Rohfäkalien sind im Gewichte von 4660 kg. in 30 Barrels hier eingetroffen und am 30. und 31. August d. Js. in zwei Chargen eingetrocknet worden, da der hiesige Apparat nicht grosz genug ist, um das angegebene Quantum in einem Male aufzunehmen. Den Stoffen ist vor der Verarbeitung Schwefelsäure in einer Menge von im Ganzen 129 kg. zugesetzt. Die Dauer des Trocknungsprozesses betrug für beide Chargen zusammen 19 $\frac{1}{2}$ Stunden. Nach

Schlieszung des Apparates vollzog sich die Trocknung ohne Entwicklung übler Gerüche. Bei der zweiten Charge wurde etwas länger getrocknet. Das Material stäubte in Folge dessen bei der Entleerung sehr stark. Erhebliche Inkrustierungen im Innern des Apparats konnten nicht wahrgenommen werden.

Von dem fertigen Düngpulver im Gesamtgewicht von 685 kg. sind auf Wunsch des technischen Direktors zu Versuchszwecken ca. 100 kg. auf einen Acker der hiesigen Abdeckerei gebracht worden. Die übrigen ca. 600 kg. sind diesseits, nach den zwei Chargen in Fässern getrennt, durch den Spediteur Gehrckens hierselbst an die dortige Firma Beckett & Meyer, und zwar heute per Dampfschiff »Odin« zur Absendung gelangt. Die Fässer haben hier eine Zeitlang ohne festen Verschluss unter freiem Himmel stehen müssen, wodurch die obere Schicht vielleicht etwas Feuchtigkeit angenommen haben kann.

Die Polizei-Behörde

v. Clausewitz.

An den verehrlichen Magistrat
in Kopenhagen.

Auf Antrag der Gesellschaft wird dem verehrlichen Magistrat das Ergebnis im Nachfolgenden ergeben: mitgeteilt:

Die Rohkalken sind im Gewichte von 4660 kg. in 30 Barrels hier eingetroffen und am 30. und 31. August d. Js. in zwei Chargen eingetrocknet worden, da der hiesige Apparat nicht gross genug ist, um das angegebene Quantum in einem Male aufzunehmen. Den Stoffen ist vor der Verarbeitung Schwefelsäure in einer Menge von im Ganzen 129 kg. zugesetzt. Die Dauer des Trocknungsprozesses betrug für beide Chargen zusammen 19½ Stunden. Nach

Bilag 19.

Til

Kjøbenhavns Kommunalbestyrelse.

Undertegnede Bestyrelser for kjøbenhavnske Grundejerforeninger tillade os herved at meddele den ærede Kommunalbestyrelse, at vi, i Anledning af den for vore Medlemmer saare vigtige Sag: en fornuftig Ordning af Natrenovations-Spørgsmaalet, i Aarets Løb have holdt flere Diskussionsmøder, dels enkeltvis i hver Forening og dels samlede Møder af de forskjellige Bestyrelser, foruden at vi selvfølgelig med Interesse have fulgt dette Spørgsmaals Behandling i Pressen og i Fagskrifter, og ere vi herefter komne til det Resultat, at den, efter vore Forhold og under tilbørlig Hensyntagen til alle berettigede Interesser, eneste mulige Løsning er: at bibeholde Tøndesystemet med tidssvarende Forbedringer i Driften i Henseende til saavel Latrinens Afhentning som dens Bortførsel og Afsætning.

Vi ere som Følge heraf absolute Modstandere af saavel Poudrette- som Vandkloset-Systemet, og vi forvente, at den ærede Kommunalbestyrelse ingensinde vil gaa med til Gjenemførelsen af noget af disse Systemer, ligesom vi i ethvert Fald paa det Bestemteste maa protestere imod, at der ved Indførelse af disse eller andre lignende kostbare Systemer paaføres Grundejerne for deres Ejendommers Vedkommende

en større Part af Udgifterne end hvad den ligefremme regelmæssige Bortførelse af Latrinen fra Ejendommene til Byens Omegn til Udnyttelse for Landbruget vilde koste, idet Merudgiften retfærdigen bør paalignes alle Byens Beboere efter Skatteevnen. — Vi erkjende paa den anden Side, at det er Grundejerne, der, da de ikke som Landmændene kunne anvende Gjødningen paa Stedet, maa besørge Latrinen bortført og afholde Bekostningen herved. Og vi erkjende ogsaa, at det af flere Grunde ikke bør overlades til den enkelte at bestemme, hvorledes han vil løse denne Opgave for sin Ejendoms Vedkommende. Aldeles bortset fra, at en Ordning, der lod den enkelte Grundejer om, hvorledes han vilde besørge Latrinen bortført (ligesom det f. Ex staaer til ham, hvorledes han vil male sin Ejendoms Façade), neppe vilde give et for Grundejerne som Helhed økonomisk tilfredsstillende Resultat, vilde den allerede af den Grund ikke kunne accepteres, at den vilde umuliggjøre den Kontrol, der efter Forholdenes Beskaffenhed nødvendigvis maa føres af det Offentlige med dette Anliggendes forsvarlige Røgt. Medens altsaa baade økonomiske og hygieiniske Hensyn kræve en Organisation, er der derimod ingen Grund til — hvad der mærkeligt nok hidtil har været forudsat som den eneste Løsning — at gaa over til kommunal Drift. — De Synspunkter, der ere bestemmende, kræve en tvungen Organisation af Stadens Grundejere med Hensyn til Latrinens Bortførsel : et Interessentskab, af hvilket enhver Grundejer er tvungent Medlem, men ikke videre. Paa denne Maade er i sin Tid, da man ansaa det nødvendigt at tvinge Grundejerne til at forsikre deres Ejendomme mod Brandskade, Kjøbenhavns Brandforsikring af Lovgivningsmagten organiseret som et Interessentskab med samtlige indenbyes Husejere som tvungne Medlemmer. Bestyrelsen af dette Interessentskab forblev, som i ethvert andet Selskab, hos Medlemmerne igjennem det af disse valgte Repræsentantskab og Direktion, og paa dette Grundlag virker Kjøbenhavns Brandforsikring den Dag i Dag (bortset fra, at Udtrædelsen nu betingelsesvis er tilladt), og har virket i alle Henseender tilfredsstillende.

Anerkjendelsen af Nødvendigheden af en Sammenslutning, der omfatter en vis Kreds som Helhed uden nogen Undtagelse, fører ikke videre end til Tvang til at være Medlem. For Tiden fyldestgøres, for at tage et Exempel, Landbrugets Trang til Fællesdrift paa Mejerivæsenets og Kjødproduktions Omraade gennem frivillige Associationer (Andelsmejerier, Andelsslagterier), det beror altsaa paa den enkelte Producent, om han vil være med eller ej. Men hvis man kom til den Erkjendelse, at Hensyn til forstandig Økonomi og nødvendig Kontrol krævede, at ingen Producent holdt sig udenfor disse Associationer, vilde man selvfølgelig ikke gaa videre end at gjøre Indordning under Associationerne til en Tvangssag, derimod ikke tage selve Driften ud af Producenternes Hænder og lægge den i Statens eller Kommunens Haand.

Det Offentliges rette Stilling til saadanne Opgaver er at være regulerende og controllerende, men ikke administrerende. Hver enkelt Opgaves heldige Løsning kræver sine særegne Forudsætninger hos dem, i hvis Hænder den lægges, og en Sammenhobning af forskelligartede Opgaver hos en enkelt Institution, Kommunen ikke undtaget, er allerede af den Grund irrationel og lidet heldig.

I Henhold til alt Foranførte tillade vi os at anmode om den ærede Kommunalbestyrelses Medvirkning til Gjen-nemførelsen af den foreslaaede tvungne Association af de københavnske Grundejere. Vi have ment det rettest, at Udførslen af Dagrenovationen, som hidtil har været besørget ved Kommunens Foranstaltning mod en Godtgjørelse af Grundejerne af 5 Kr. aarlig pr. Grundtaxtportion ogsaa overgaar til Selskabet mod, at Kommunen til dette afgiver den nævnte Andel af Grundskatten. Om Hensigtsmæssigheden af at have hele Renovations-Udførslen samlet under et Selskab, kan der formentlig ikke tvivles. Da Lovgivningsmagtens Medvirkning udkræves, have vi anseet det for hensigtsmæssigt at udarbejde Rammerne til et Lovforslag herom, hvilket vi herved tillade os at fremsende. Med Hensyn til at vi i dette have foreslaaet, at Grundejerns Bidrag til Sel-

skabet bør have Fortrinsret i Ejendommen næst efter Skatter og Brandkontingent, finde vi Anledning til at bemærke, at Bekostningen ved Renovationens Udførsel selvfølgelig som en Ejendommen paahvilende Udgift, der maa udredes af enhver Besidder, allerede nu de facto gaaer forud for Prioritetsgjælden, — naar en Pantbaver maa overtage en Ejendom, kommer han jo til fremtidig at udrede denne Udgift — men at en Bestemmelse som den foreslaaede maa anses i særegen Grad egnet til at fæstne Selskabets Kredit. Og det er selvfølgelig af den største Betydning, at Selskabet bliver i Stand til ved at frembyde en Sikkerhed, der i Virkeligheden ikke staaer tilbage for den, Kommunen selv kan yde, at tilvejebringe paa billigste Vilkaar de til Anlæg og Drift fornødne Midler. Netop paa dette Punkt ligger en af Fordelene ved, at Grundejerne organiseres i et dem alle omfattende Selskab til at løse den Opgave, der for Nat-Renovationens Vedkommende hidtil væsentligst har været overladt et privat Aktieselskab: Københavns Renovationskompagni. Et privat Selskab, der tager Udførslen i Entreprise, maa have en Betaling herfor, der sætter det i Stand til 1) at kunne give et betydeligt Udbytte, der langt overstiger den almindelige Rentefod til den Kapital, der skal engageres i Foretagendet, 2) forholdsvis hurtigt at kunne amortisere Anlægskapitalen (Materiel, Bygninger o. s. v.), da Virksomheden kun tør paaregnes at være temporær. Det tør ikke indlade sig paa Foranstaltninger af mere omfattende Natur, da det ikke ved, om det vil beholde Virksomheden tilstrækkelig længe til at høste Fordelen derved. Det har som enhver anden Entrepreneur overhovedet kun den Opgave: at drage den størst mulige Fordel af Entreprisen, i den kortest mulige Tid at tjene saa mange Penge som muligt hos sine Medkontrahenter, Grundejerne.

Et Selskab, der bestaaer af Grundejerne selv, vil derimod, organiseret paa den foreslaaede Maade kunne have den fornødne Kapital til den laveste Rentefod, det vil have den samme Udsigt til fortsat Bestaaen som enhver anden af

Samfundsmagten organiseret Institution og ikke som en privat Entrepreneur være hæmmet ved Frygten for af en eller anden Grund at maatte ophøre med Virksomheden tidligere end paaregnet. Det vil derfor uden Ængstelse turde slaa ind paa nye Veje for Renovationens Bortførsel og Afsætning og være i Stand til at løse Opgaven paa en Maade, der er saa fyldestgørende som overhovedet tænkelig.

At give nærmere Anvisning paa, hvorledes Bortførslen og Afsætningen af Latrinen bør foregaa, er ikke Opgaven her. Naar Selskabet er dannet paa den Maade, vi have foreslaaet, bliver det Repræsentantskabets første Opgave at vælge Mænd med de nødvendige tekniske og commercielle Kvalifikationer, til at forestaa Ledelsen. At det vil lykkes at finde Mænd af fremragende Dygtighed, der ere villige til at staa i Spidsen for et Selskab af saadant Omfang og Betydning, som det af os foreslaaede vil blive, kan selvfølgelig ikke betvivles. Det er da disse Mænds — Bestyrelsens — Sag at fremkomme med et Program for en tidssvarende Ordning af Driften: Tømningen, Bortførslen og Anvendelsen af Latrinen, en Ordning, der paa engang er tilfredsstillende i hygieinisk Henseende, uden at være mere byrdefuld end nødvendig for Grundejerne, og ved hvilken det i Latrinen indeholdte Gødningssstof finder den bedste Anvendelse i Landbrugets Tjeneste. Dette sidste, der er Sagens national-økonomiske Side, er ikke det mindst vigtige.

Vi skulle derfor — idet vi endnu blot bemærke, at det selvfølgelig vedblivende er det Offentliges Opgave igjennem Sundhedsvedtægten at gribe regulerende og kontrollerende ind — her indskrænke os til at antyde, at det, der efter vor Mening maa være Maalet, nemlig, at saavel Dag- som Natrenovationen strax fjernes fra Byen uden at oplagres, vistnok kan naaes, foruden ved Statsbanerne, bl. a. ved de af Konsul Steenberg foreslaaede Baner til forskjellige Punkter af Byens nærmeste Opland, men disse Baner maa da selvfølgelig anlægges og drives af selve Renovations-Selskabet

og ikke — hverken for Anlægget eller Driftens Vedkommende — gives i privat Entreprise.

Kjøbenhavn, d. 11te December 1893.

Med Ærbødighed

For »Kjøbenhavns Grundejerforening«:

<i>K. Conradsen,</i> Overretssagfører, p. t. Formand	<i>Julius Fridericia,</i> Grosserer, p. t. Næstformand.
<i>Johan A. Neiiendam,</i> Grosserer.	<i>A. Leffland,</i> Arkitekt.
	<i>N. Holtum,</i> Kasserer.
<i>L. Lublin,</i> Malermester.	<i>P. M. Haar,</i> Sagfører, p. t. Sekretær.
	<i>Harald Lassen,</i> Grosserer.
	<i>H. C. Holm,</i> Grosserer.

For »Vesterbros Grundejerforening«:

<i>F. de Ip Langgaard,</i> prakt. Læge.	<i>J. F. Porst,</i> Brandfuldmægtig.	<i>Köhler,</i> Partikulier.
	<i>A. Sivertsen,</i> Tømrermester.	

For »Østerbros Grundejerforening«:

<i>P. Hansen,</i> Kapt. i Ingeniørkorpsen, p. t. Formand.	<i>Th. Lichtenberg,</i> Kapt., Møllermester, p. t. Næstformand.
---	---

For »Nørrebros Grundejerforening«:

<i>A. Leffland,</i> Arkitekt, p. t. Formand.	<i>Ole Christensen,</i> Husejer.
<i>Vilh. Beckman,</i> fhv. Maskinist.	<i>L. C. Christensen,</i> Vognmand.
	<i>M. Andersen,</i> Grosserer.
	<i>E. W. S. Christensen,</i> Malermester.

For »Christianshavns Grundejerforening«:

<i>J. Pfeiffer,</i> Fuldmægtig.	<i>J. A. Grønvaldt,</i> Snedkermester.	<i>Chr. Petersen,</i> Kolonialhandler.
------------------------------------	---	---

ad Bilag 19.

Forslag til Lov

om

Oprettelsen af Kjøbenhavns Renovationsselskab.

§ 1.

Medlem af Selskabet er enhver Ejer af Grundejendom, beliggende paa Staden Kjøbenhavns Grund, fra hvilken der finder Bortførsel af Latrin Sted.

Saadan Bortførsel er ikke tilladt Ejeren selv, men skér alene ved Selskabet.

§ 2.

Ethvert Medlem er lodtagen i Selskabet og hæfter for dettes Forpligtelser i det Forhold, hvori han efter de nedenfor fastsatte Regler er bidragspligtig.

§ 3.

Selskabets aarlige Udgift paalignes Medlemmerne saaledes:

Den samlede aarlige Udgift divideres med Antallet af de Sæder og Potterum, der findes i Ejendommenes Gaardlatriner, og Kvotienten multipliceret med Antallet af Sæder og Potterum i Ejendommens Gaardlatriner er det Beløb, hver enkelt Ejendoms Ejer har at tilsvare Selskabet for Latrin-Udførslen det paagjældende Aar.

For Latriner, der tiltrænge oftere Tømning og Udførsel end den normale, erlægges en forholdsvis Forhøjelse paa den

Maade, at et Sæde eller Potterum regnes for $1\frac{1}{4}$, $1\frac{1}{2}$ o. s. v. efter Direktionens Bestemmelse.

§ 4.

Medlemmernes Bidrag betales i hver 11te Juni og 11te December Termin med et af Direktionen for hvert Aar fastsat kalkulatorisk Beløb pr. Sæde eller Potterum, hver Termin med Halvdelen.

Hvad der efter den endelige Opgjørelse for Regnskabs-aaret, der gaar fra 1ste Januar til 31te December, maatte være paalignet for lidt eller for meget, henholdsvis opkræves eller refunderes, men kan ogsaa eventuelt tillægges eller decourteres i Bidraget for den efter Regnskabets Aflægelse indtræffende Termin.

§ 5.

For de Medlemmerne paahvilende Forpligtelser overfor Selskabet have Fortrinsret i Ejendommene næstefters kongelige og kommunale Skatter samt Brandkontingent, og Bidragene kunne, naar de ikke i rette Tid erlægges, inddrives ved Udpantning.

Fejl ved Paaligningen fritager ikke Medlemmerne for at udrede det paalignede Beløb, og en foretagen Udpantning kan derfor ikke af denne Grund angribes, hvorimod paagjældende Medlem alene har Krav paa Refusion (uden Tillæg af Omkostninger ved Udpantningen, men med Renter).

§ 6.

Til de aarlige Udgifter henregnes foruden selve Driftsomkostningerne, Forrentning af Anlægs kapital og Amortisation af denne efter Repræsentantskabets nærmere Bestemmelse. Repræsentantskabet afgjør med bindende Virkning om en Udgift skal henregnes til Driftsomkostninger eller Anlægs kapital.

§ 7.

En Ejendom bliver bidragspligtig for det Halvaar (1ste Januar til 30te Juni eller 1ste Juli til 31te December),

hvori Udførslen tager sin Begyndelse og i Forhold til det Antal Sæder og Potterum, hvormed Udførslen begynder. Bidragspligten ophører med det Halvaar, hvori Udførslen ophører.

Naar Udførsel ikke længer er fornøden, maa Anmeldelse herom gøres, idet saadan Anmeldelse er Betingelse for Bidragspligtens Ophør. Dog kan Direktionen, hvor Anmeldelse er forsømt, bevilge Refusion af indbetalte eller inddrevne Bidrag.

§ 8.

Dagrenovationens Bortførsel overgaar til Selskabet, og godtgjør Kommunen herfor Selskabet 5 Kr. aarlig pr. Grundtaxtportion af Stadens Ejendomme. For Ejendomme, der ikke maatte være ansatte til Grundtaxt, foretages med Hensyn hertil saadan Ansættelse.

§ 9.

Selskabet indtræder i Kommunens Rettigheder og Forpligtelser overfor Kjøbenhavns Renovationskompagni og øvrige Renovationskompagnier.

For Dagrenovationens Vedkommende erholder Selskabet overladt Kommunens Lossepladser i samme Udstrækning, som de hidtil have været benyttede af Kommunen.

Dog skal saasnt og i det Omfang som muligt saavel Dag- som Natrenovationen bortføres fra Stadens Grund uden at magasineres.

§ 10.

Den øverste besluttende Myndighed i alle Selskabets Anliggender tilkommer et Repræsentantskab, der vælges af og blandt Selskabets Medlemmer.

Under Ansvar for Repræsentantskabet bestyres Selskabets Anliggender af en Direktion, bestaaende af tre Mænd, der vælges af Repræsentantskabet, hvilket ogsaa vælger to Revisorer.

De nærmere Regler om Valgret, Valgbarhed, Valgmaade og Selskabets hele indre Organisation fastsættes ved kongelig Anordning.

§ 11.

Selskabet træder i Virksomhed og overtager Udførslen af Dag- og Natrenovationen fra 1ste November 1894. De to Maaneder November og December 1894 henregnes til Regnskabsaaret 1895.

Bilag 20.

Efter at det er kommet til vor Kundskab, at den høje Magistrat skulde nære Betænkeligheder ved at støtte det nu i flere Aar paa Dagsordenen staaende Forslag til Anlæg af flere fra Hovedstaden i forskellige Retninger udgaaende smalsporede Baner, og da navnlig af Hensynet til, at det under en mulig udbrydende Koleraepidemi kunde befrygtes, at Landboerne vilde vægre sig ved at modtage og anvende Latrinalgødningen, har undertegnede Sogneraad fundet sig foranlediget til at henvende sig til den høje Magistrat med følgende Udtalelse.

Det er vor Formening, at en Standsning i Forbruget af det ommeldte Gødningsstof neppe vil indtræde under det forudsatte Tilfælde, at en Koleraepidemi skulde udbryde, men skulde det mod Forventning vise sig, at Forbrugerne trak sig tilbage, eller at Sundhedsautoriteterne forbød Udspredning paa Marken, da vilde Sogneraadet, ved at anvise passende Plads i tilbørlig Afstand fra beboede Steder, dog uden anden Udgift for Sognet end Afgiven af Grund til de nødvendige Gruber, derved bidrage sit til at muliggøre en uafbrudt Udførsel, uden Hensyn til den befrygtede Smittefare.

Da, som Magistraten bekendt, Befolkningen i de omhandlede Baners Opland, levende interesserer sig for at Anlægget snart maatte blive til Virkelighed, har Sogneraadet ikke villet tilbageholde denne Udtalelse, for muligen derved at hjælpe lidt til at hæve den Tvivl om Udførelsens uafbrudte

Fortsættelse, selv under det forudsatte Tilfælde af en Kolera-epidemi, og derved bidrage til, at den høje Magistrat støttede det omhandlede Anlæg ved sin store Indflydelse.

Valensbæk, den 7de Januar 1894.

B. C. Møller,

H. P. Hansen.

Sogneraadsformand.

Niels Knudsen.

Anders Pedersen.

L. Andersen.

Bilag 20.

Bilag 21.

Til

Kjøbenhavns Magistrat.

Fra paalidelig Kilde er det meddelt os, at der i den høje Magistrat næres Betænkeligheder ved at løse Renovations-spørgsmaalet paa den Maade, at Stadens Fækalstoffer føres ud til Landet — ved de af Hr. Konsul Steenberg projekterede Renovationsbaner — af Frygt for at Landboerne i Staden Omegn under en eventuel Koleraepidemi skulle nægte at modtage disse som Gødning og at man af den Grund nødsagedes til at bifalde Oprettelsen af en Poudrettefabrik. I den Anledning tillader undertegnede Store Magleby Sogneraad sig at fremkomme med nogle Motiver, der mulig kunne have nogen Indflydelse paa Sagens Afgjørelse.

1. Landboerne her paa Amager erklære sig villige til, uden Hensyn til Smittefare, under eventuelle Epidemier, at modtage Fækalstofferne i samme Omfang som ellers.
2. Da det formentlig ikke staar i nogen Landkommunes Magt at forbyde eller forhindre Transport af Fækalier pr. Jernbane i tæt lukkede Metaltønder, selv under en Epidemi, kan Oplagring ved Staden ikke befrygtes. Hvilken Transporten igjennem Staden angaar, maa det — fore-

kommer det os — være ensbetydende enten denne foregaar til en Jernbanestation eller til en Poudrettefabrik udenfor.

3. Naar det eventuelle Jernbane- og Renovationsselskab underkaster sig de Forskrifter, som Sundhedsautoriteterne i enhver By paabyde med Hensyn til Desinficering etc., anse vi Smittefarens for betydningsløs.
4. Skulde Sundhedspolitiet nedlægge Forbud imod Salg fra Oplagene og Spredning paa Jorden, tilbydes der store Arealer, tørre Sandjorder paa Tømmerup og Ullerup Fællede tæt ved den paatænkte Bane — over $\frac{1}{6}$ Mil fra Beboelse — til Nedkastning af Fækaliernes.
5. Da Udførsel af Fækali og deres Anvendelse i Landbrugets Tjeneste desuden vil finde Sted fra Hovedstadens Ydercirkler — f. Ex. fra Sundbyerne og Utterslev — til Landet, selv om en Poudrettefabrik oprettes, synes dennes Nytte i sanitær Henseende os noget tvivlsom.

Vi benytte Lejligheden til at tilføje, at vi — i Samstemning med Hovedstadens Grundejerforeninger — ere absolute Modstandere af Poudrettefabriken, og anse de foran nævnte Steenbergske Jernbaner for at være den mest praktiske og tillige den mest økonomiske Ordning af Renovationsforholdene saavel for Hovedstaden som for dens Omegn, hvis Jordbrug i lange Tider har været baseret paa Stadens Fækali i raائع naturlig Tilstand, som Gjødning. Her paa Amager vil mange Jordbrugeres Existens være stærkt truet ved Tabet deraf, tilmed da Poudretten er en for os temmelig værdiløs Kunstgjødning.

Store Magleby Sogneraad, den 10de Januar 1894.

C. Dirchsen.

P. J. Bacher.

J. Petersen.

Formand.

Th. Olsen.

G. Dirchsen.

Bilag 22.

Fra Brolægnings- og Vejinspektøren.

Kjøbenhavn den 18de Januar 1894.

Til

Magistratens 4de Afdeling.

Ved hermed at tilbagesende to mig under 16de ds. fra Magistraten tilsendte Skrivelser, henholdsvis fra Valensbæk og fra Store Magleby Sogneraad, (Bilag 20 og 21) skal jeg bemærke Følgende

Begge Skrivelser gaa ud fra, at Magistraten nærer Betænkeligheder ved at basere Ordningen af Natrenovation paa de af Konsul Steenberg projekterede — eller vel rettere paatænkte — Baner af Frygt for, at Landboerne under en Epidemi, særlig en Koleraepidemi, skulde nægte at modtage Fækaliernes. Det maa vel her bemærkes, at dette ikke kan siges at være den eneste Grund, hvorfor man ikke har kunnet arbejde ud fra det af Hr. Steenberg foreslaaede.

Medens Valensbæk Sogneraads Skrivelse nærmest er et Indlæg til Fordel for de Steenbergske Baner i Almindelighed, er Store Maglebyes Sogneraads Skrivelse ikke alene dette, men ogsaa et Indlæg til Fordel for Anvendelsen af den raa Latrin i Modsætning til Poudretten. De særlige Argumenter, der indeholdes i den sidste Skrivelse, saasom at det ikke staaer i nogen Landkommunes Magt at forbyde eller forhindre Transport af Fækaliær pr. Jærnbane i tætlukkede Metaltønder, (hvilket synes at bekræfte, at Hr. Steenberg ogsaa her har lovet

Landmændene at transportere Latrinen ud til dem i de originale Tønder), eller at de anse Smittefaren for betydningsløs, eller at Utterslev og Sundbyerne medregnes til Hovedstaden, finder jeg ingen Anledning til at komme nærmere ind paa.

Hovedsagen i de to Skrivelser er, at begge Sogneraad, Valensbæks Sogneraad som Formening, Maglebyes Sogneraad med større Bestemthed (idet de endog tale paa samtlige Amagers Beboeres Vegne) udtale, at Landboerne ikke under en Epidemi ville undlade at modtage Fækalierne, samt at de tilbyde at kunne skaffe Arealer til Anlæg af Gruber under disse Forhold, hvis Sundhedsautoriteterne skulde forbyde Udspredding, eller Forbrugerne skulde trække sig tilbage.

Jeg maa her gjentage, hvad jeg udtalte i Anledning af en Skrivelse fra det af Kjøbenhavns Amts Landboforening nedsatte Udvalg med Tilbud om Overtagelsen af visse Kvantiteter Latrin, nemlig, at der vel ikke kan være mindste Tvivl om, at Underskriverne i dette givne Øjeblik ikke fuldt ud skulde være overbeviste om, at de baade kunne og ville opfylde de Forpligtelser, som de nu paatage sig, men at man ikke kan se bort fra, at Forholdene overordentlig let kunne udvikle sig saaledes, at dette aldeles ikke staar i D'Hrr.'s Magt.

Jeg skal se aldeles bort fra den lidet tiltalende Udsigt, som det i Virkeligheden er for Byen under Epidemiforhold at faa anvist nogle maaske langt borteliggende Arealer til Lagring af Latrinen, dette har maaske mindre Betydning; Hovedsagen er, at de to Sogneraad i Virkeligheden ville staa aldeles magtesløse, naar en Koleraepidemi virkelig indfandt sig.

Om der saa foruden deres egne Underskrifter fandtes Underskrifter fra samtlige Sognets Beboere og Sundhedsautoriteterne med, vilde jeg ikke tillægge det større Betydning, thi det maa ikke glemmes, at der er en himmelvid Forskjel imellem, hvad Folk tro og udtale, at de ville gjøre, naar Koleraen engang kommer, og hvad de gjøre, naar den først er der eller staar truende for Døren. Og det kan under saadanne Omstændigheder blive baade Sundhedsautoriteternes og Pub-

likums Pligt at handle anderledes, end de baade have lovet og tænkt, at de vilde handle.

Jeg kan derfor ikke tillægge de givne Løfter nogen Vægt, thi det gjælder ganske særligt i dette Forhold, at det at love kan være ærligt, men det at holde kan blive overmaade besværligt.

Ærbødigst

J. F. Meyer.

Bilag 23.

Kjøbenhavns Amts Landboforening.

Kjøbenhavn, den 24de Januar 1894.

Højvelbaarne

Hr. Borgmester Borup, K. af Dbg. Dbmd.

Formand for Fællesudvalget til Ordningen af Renovationsvæsenet
i Kjøbenhavn.

Det Udvalg angaaende Landbrugernes Benyttelse af den fra Kjøbenhavn udførte Latrin, som i Januar Maaned 1893 blev nedsat af Kjøbenhavns Amts Landboforening paa Foranledning af en Forhandling med Hr. Borgmester Øllgaard, der ønskede et saadant Udvalg, med hvilket der kunde forhandles for at blive kjendt med Landbrugernes Ønsker i ovennævnte Henseende, har meddelt Landboforeningens Bestyrelse følgende:

1. Den 2den Februar 1893 havde Udvalget en mundtlig Forhandling med d'Hrr. Justitsraaderne Meyer og Schou;
2. Den 15de Februar tilstillede Udvalget disse en skriftlig Redegjørelse for de fremførte mundtlige Udtalelser ved Mødet den 2den Februar gaaende ud paa:
 - a. Landbrugerne i Kjøbenhavns Omegn ville være i Stand til at forbruge al den Latrin, der produceres i Kjøbenhavn, naar Gjødningen leveres af god Beskaffenhed uden fremmede Indblandinger, og paa en for Forbrugerne hensigtsmæssig Afsætningsmaade;

- b. at man kun modtager Latrinen i naturlig Tilstand eller komposteret, men helst i dens naturlige Tilstand;
- c. at de hidtil betalte Priser have varieret mellem 25 og 50 Øre pr. Td.;
- d. at der ønskes særlige Bestemmelser for Amager, hvor et privat Selskab i længere Tid har konkurreret med Renovations-Kompagniet;
- e. at Generaldirektøren for Statsbanerne ved en Forhandling den 9de Februar f. A. tilsagde den størst mulige Imødekommenhed fra Statsbanedriftens Side til at udbringe Latrinen til Oplagspladser ved de 3 Banelinier, der udgaa henholdsvis til Roeskilde, Frederikssund og Nordsjælland;
- f. at Landbrugerne, der gennem en lang Aarrække for en væsentlig Del have ordnet Driften af deres Jord paa Basis af en stadig Tilgang af Latrin, anse denne Sags heldige Gjennemførelse som særdeles vigtig saavel for Landbrugerne som for de dertil knyttede Byinteresser.

3. Den 27de November f. A. tilstillede Udvalget saavel Magistraten som Borgerrepræsentationen et Tilbud om aarlig i 6 Aar fra 1ste November 1894 at ville aftage 181,297 Tdr. Latrin til en Pris af 40 og 35 Øre pr. Td., leveret henholdsvis paa Oplagspladser ved de foran nævnte 3 Jernbaner og paa Amager, og erklærer sig villig til derom at slutte bestemt Kontrakt, samt at være rede til Forhandling herom.

Da det ifølge Forlydende synes tvivlsomt, hvorvidt det af Magistrat og Borgerrepræsentation nedsatte Fællesudvalg vil finde det under Punkt 3 nævnte Tilbud af en saa positiv og bindende Karakter, at det vil kunne anbefale det til Magistraten og Borgerrepræsentationen, saa har Landboforeningens Bestyrelse taget Sagen under Overvejelse og tillader sig i den Anledning at udtale for det meget ærede Udvalg, at man forventer i næste Uge at kunne fremkomme med et positivt og endeligt Tilbud gaaende ud paa:

1. at modtage og bortføre daglig al den Latrin, der produceres i Kjøbenhavn, naar denne leveres paa Stationen i Lersøen og paa Amager;
2. at betale den med et Beløb, som nærmere bliver at fastsætte, naar de iværksatte Undersøgelser af Udgifterne til Transport og Oplagspladser i Løbet af 8 Dage ere afsluttede;
3. at yde en passende Sikkerhed for Opfyldelsen af ovennævnte Forpligtelser;
4. at træffe en nærmere Overenskomst om Latrinens Bortskaffelse i Tilfælde af, at en smittefarlig Epidemi i Kjøbenhavn skulde bringe Sundhedsautoriteterne i vore Landdistrikter til i en Tid at lægge Hindringer i Vejen for den normale Udbringelse af Latrinen til Landsognene;
5. at lade en saadan Ordning være gjældende i 20 à 30 Aar.

Ærbødigst

J. C. la Cour,

f. T. Formand for Kjøbenhavns Amts
Landboforening.

Bilag 24.

Højvelbaarne

Hr. Borgmester Borup!

Kommandør af Dbg., Dbmd. p. p.

Formand for Fællesudvalget i Renovationssagen.

I vor ærbødige Skrivelse af forrige Uge (den 24. Januar) udtalte vi Forventningen af i denne Uge at kunne fremkomme med et positivt og endeligt Tilbud om daglig at modtage og bortføre fra Stationerne i Lersøen og paa Amager al den Latrin, der produceres i Kjøbenhavn, og i 5 dertil knyttede Punkter skizzerede vi foreløbig den Plan, der forekom os heldigst for begge Parter, og som vi vilde virke for blandt vore Kollegaer, Landmændene i Kjøbenhavns Omegn. Deres Højvelbaarenheds meget ærede Skrivelse af 26. ds., ifølge hvilken vort endelige Tilbud ønskes Dem tilstillet idag i Anledning af at Fællesudvalget agter imorgen at holde Slutningsmøde, har imidlertid væsentlig forringet den i Forvejen overordentlig korte Frist, vi havde paaregnet indtil Ugens sidste Dag, thi da de 3 sidste Dage i forrige Uge efter Afsendelsen af vor Skrivelse naturlig gik med til Udarbejdelsen af den Prospektus, vi nødvendigvis maatte kunne forelægge Landmændene, naar vi med nogen Rimelighed skulde kunne vente, at de vilde anbringe Penge i Foretagendet, og da der tilmed maatte hengaa et Par Dage til Indvarsling til Møder, saa var det med en enkelt Undtagelse først iforgaars Aftes,

at vi kunde forelægge Landmændene denne Prospektus, hvoraf et Exemplar vedlægges.

Naar der desuagtet allerede til idag, 2den Dagen efter, er tegnet et Beløb af over 100,000 Kr. som Andele i de med Overtagelsen af Latrinen nødvendige Anlæg og Driften af disse, og det i en Egn, hvor der saa at sige ingen større Gaarde findes, saa Beløbet saa at sige udelukkende er tegnet af Gaardmænd og Parcellister, saa vidner dette dels om den store Betydning, Egnens Landbrugere tillægge Anvendelse af Latrin, naar den kan leveres dem uforfalsket, nogenlunde bekvemt tilgængelig og til en passende Pris, og dels om at der er al Grund til at vente, at Andelstegningen og Sammenslutningen om dette Foretagende vil kunne blive langt fyldigere, naar der levnes os en nogenlunde rimelig Tid af et Par Uger til at arbejde for Foretagendets bedst mulige baade økonomiske og tekniske Ordning.

I sidstnævnte Henseende have vi selvfølgelig ved Udarbejdelsen af vor Prospektus maattet lægge en bestemt Plan (med 4 à 5 Landstationer) til Grund, og hoslagte Afskrift af vor Ingeniørs Beregninger over Anlæg og Driften af et saadant System, der grunder sig paa Raadførsel med os, paa vore Forhandlinger med vedkommende Lodsejere og paa hans egne Undersøgelser i Marken, vil ventelig vise, at Plan og Kalkuler ere udarbejdede med Omsigt, praktisk Indsigt og ædruelig Beregning. Naar det samlede Beløb til Anlæg og Anskaffelse af Materiel, hvilket Overslag forventes behandlet konfidentielt, imidlertid alligevel løber op til henimod 400,000 Kr., saa er naturlig det Spørgsmaal opstaaet hos os, om ikke et billigere Udførselssystem vil kunne bringes i Anvendelse, hvilket ikke blot vilde være ønskeligt for os, der skulle sætte Kapital i det, men ogsaa for Københavns Kommune maa det have Interesse, at Sagen ordnes saa økonomisk som mulig, og vi sende derfor imorgen 2 sagkyndige Mænd til Tyskland for særlig i Stuttgart, hvor Udførselssystemet nu gjennem en lang Række af Aar har arbejdet med stedse større Overskud at undersøge derværende Forhold og muligvis hjembringe

Oplysninger, hvorpaa et ændret og billigere Udførselssystem, end der nu ligger til Grund for vore Beregninger, kan bygges. Disse Udsendinge ville først atter kunne være tilbage midt i næste Uge, og ogsaa af denne Grund maa vi ønske, at vort endelige Tilbud først afgives d. 15. Februar.

Vi tillade os derfor i al Ærbødighed at formene, at saafremt det meget ærede Udvalg ikke paa Forhaand vil erklære intet Hensyn at kunne tage til det blandt Landboerne bestemt raadende Ønske om at fortsætte den nutidige Drift af deres Ejendomme, hvortil Bevarelsen af Latrinen er nødvendig, en Drift, som gennem Aarenes Løb er tillæmpet og fremvoxet af en i flere Retninger ønskelig og nyttig Samvirken mellem Land og By, der ikke uden stærkt presserende Grunde burde afbrydes, saa er Sagen ikke i Øjeblikket moden til Afgjærelse, thi Landbrugerne ere faktisk endnu ikke hørte. Vi have, som i vor forrige Skrivelse meddelt, paa Etatsraad, Borgmester Øllgaards Foranledning nedsat et Udvalg blandt Landbrugerne, med hvem Magistraten og dens Repræsentanter kunde forhandle, men dette Udvalg er kun blevet spurgt en enkelt Gang, der er ikke til dette fremkommet nogen Antydning af, at man paatænker og arbejder paa helt at undrage Landbrugerne her i Egnen den direkte Anvendelse af Latrin, hvilken Underretning synes at maatte kunne være paaregnet ifølge den udførlige og uforbeholdne Udtalelse, Landboforeningens Udvalg d. 15. Februar ifjor tilstillede d'Hrr. Justitsraaderne Meyer og Schou. Og da Landmændene af eget Initiativ, for at nedslaa verserende Udtalelser, ogsaa fra Borgerrepræsentanter, om at Landbrugerne ikke satte nogen videre Pris paa at erholde Latrinen, lod foretage en bindende Tegning af et aarligt Forbrug af 181,000 Tdr. Latrin, og i en Skrivelse til Københavns Magistrat af 27. November f. A. tilstillet det meget ærede Fællesudvalg, erklærede sig rede til at slutte bindende Kontrakter, og til at forhandle, hvis man f. Ex. ikke fandt Tilbudet tilstrækkelig præcist eller sikrende, har man heller ikke havt den Ære som Svar derpaa at modtage nogen Tilkjendegivelse af, at

det meget ærede Fællesudvalg arbejdede paa Planer, der ganske vilde berøve os Latrinen og gribe saa dybt forstyrrende ind i vor nuværende Drift. Først for 14 Dage siden er dette underhaanden kommet til vor Kundskab, og først fra da af har der for os været Anledning til at søge det Spørgsmaal klaret iblandt os: Saafremt Kjøbenhavns Kommune af en eller anden Misneje med det nuværende System — o: Latrinens Udførsel ved et privat Aktieselskab, der ikke er i Stand til at betrygge sig en regelmæssig Afsætning og undgaa store Oplag — ønsker at forlade dette, er der da ikke Mulighed for, at vi Landbrugere kunne organisere os saaledes, at vi kunne tilbyde Kommunen denne nødvendige Betryggelse. Først fra da af have vi følt os kaldede til aktivt at søge vor Indflydelse paa denne Sags Ordning gjort gjældende, men det forekommer os ikke ubilligt, at vi tør paaregne i en saa stor, vanskelig og vigtig Sag at have den yderst begrænsede Respit af endnu 14 Dage foruden de alt forløbne 14 Dage.

Naar vi have ment at burde fremdrage disse Momenter, er det udelukkende for at værgе os imod de Beskyldninger, der muligvis af Udenforstaaende skulde kunne blive rettede imod os, for at have været forseemelige i denne Sag.

Vi tillade os altsaa at forvente en Respit til 15. Februar med at sende vort endelige Tilbud, men da Deres Højvelbaarenhed har udtalt til vor Formand, Kapt. J. C. la Cour, at De af forskellige Grunde maa søge Renovationssagens Ordning fremskyndet saa meget som muligt, saa skulle vi ikke undlade allerede nu at meddele det Tilbud, vi arbejde for og tillidsfuldt vente at kunne gjøre d. 15. Februar, idet vi bemærke, at de foran omtalte Undersøgelser i Tyskland, som antydet, muligvis kunne medføre for begge Parter heldige Modificationer, nemlig:

1. at Kjøbenhavns Amts Andelslatrinselskab daglig modtager og bortfører al den Latrin, der produceres i Kjøbenhavn, naar den leveres paa Stationen i Lersøen oppumpet i Selskabets Vogne og paa Amager i den Oplagsbeholder,

Andelsselskabet ved Forhandling med Magistraten lader opføre.

2. Andelsselskabet, der afholder alle med Bortførselen, Opbevaringen og Fordelingen forbundne Anlægs- og Driftsomkostninger og oppebærer alle Indtægterne ved Salget af Latrinen, indbetaler aarlig til Kjøbenhavns Kommune hele det Overskud, der fremkommer ved nævnte Forretning. Til Vejledning ved Vurderingen heraf vedlægges Ingeniørens Overslag over Anlæg- og Driftsudgifterne til- ligemed Indtægtsoverslag beregnet paa en aarlig Produktion af ca. 300,000 Tdr. Latrin og afhændet til de i vor hoslagte trykte Indbydelse nævnte Priser, nemlig 25 Øre pr. Td i Juli og August, 45 Øre i Marts og April, 35 Øre den øvrige Del af Aaret med et Tillæg af mindst 10 Øre pr. Td. for alle Ikke Andelshavere.

3. Kjøbenhavns Amts Landboforenings Bestyrelse fører Tilsyn med, at Andelsselskabet forvalter Sagen paa en for alle Parter forsvarlig Maade, og der gives Magistraten gennem en af denne valgt Tilsynshavende Lejlighed til gennem Regnskabet at faa Indsigt i og at kunne kontrollere Driften. Mulige Anker afgjøres af vedkommende Borgmester og Landboforeningens Formand; i Tilfælde af Uoverensstemmelse afgjøres Spørgsmaalet af Borgerrepræsentationens Formand.

4. Der træffes en nærmere Overenskomst mellem Magistraten og Andelsselskabet om Latrinens Bortskaffelse i Tilfælde af, at en smittefarlig Epidemi i Kjøbenhavn skulde bringe Sundhedsautoriteterne i vore Landdistrikter til i en Tid at lægge Hindringer i Vejen for den normale Udbringelse af Latrinen til Landsognene.

5. Kontrakten er gjældende i 20 Aar.

6. Andelsselskabets faste Anlæg med dertil knyttede Materiel samt Selskabets Reservefond (der opsamles med 4 pCt. aarlig af de tegnede Andele) stilles som Sikkerhed for Opfyldelsen af ovennævnte Forpligtelser med det Forbehold, at der, saafremt der ikke tegnes tilstrækkelige An-

dele, og det derfor maatte vise sig nødvendigt at rejse et Laan til Anlæggets Udførelse, at der da gives vedkommende Laangiver en forlods Sikkerhed i Andelsselskabets nævnte Ejendele og Reservefond.

Kjøbenhavn d. 31. Januar 1894.

Paa Bestyrelsens Vegne

Ærbødigst

J. C. la Cour,

p: T. Formand for Kjøbenhavns Amts Landboforening.

ad Bilag 24.

Til

Landmændene i Københavns Omegn.

Da der efter Forlydende gjør sig en stærk Bevægelse gjældende fra indflydelsesrige Sider i Københavns Centralstyrelse for fremtidig at lade Latrinen fra København omdanne til Poudrette, hvorved dette naturlige Gjødningsmiddel, der er af saa væsenlig Betydning for denne Egn, vil gaa tabt for den, saa har Københavns Amts Landboforening efter indgaaende Drøftelse ved en Ingeniør ladet Planer udarbejde, baserede paa, at Landmændene modtage Latringjødningen dels ved Stationen i Lersøen og dels paa Amager og fra førstnævnte Plads lade den væsentlige Del af Latrinen udbringe til Oplagspladser ved Glostrup, Hedehusene, Ballerup og i Lyngbyegnen.

I den Anledning og i Tilslutning til den tidligere foretagne Tegning foreslaaer man herved Oplandets Landbrugere til at slutte sig sammen om denne Plan i Forventning af, at Københavns Centralstyrelse ved en fyldig Tilslutning, særlig blandt Landbrugerne, vil finde sig foranlediget til at adoptere det Tilbud, der agtes tilstillet den paa Grundlag af ovennævnte Planer. Man opfordrer derfor Egnens Landbrugere til at godtgjøre den Vægt, de tillægge en heldig Ordning af denne Sag for Københavns Amt og de tilgrænsende Egne, ved paa omstaaende Betingelser at tegne dem som Andelshavere i de nødvendige Anlæg og Driftsomkostninger for at kunne udbringe Latrinen til de nævnte Oplagspladser og til Amager.

Bestyrelsen for Københavns Amts Landboforening,
den 26de Januar 1894.

Undertegnede ønsker at indtræde som Andelshaver i det Anlæg med tilhørende Materiel og dertil knyttede Drift, som paa Foranledning af »Kjøbenhavns Amts Landboforening« vil blive iværksat for i Henhold til foranstaaende Opfordring at kunne modtage og udbringe til de foran nævnte Oplagspladser den i Kjøbenhavn producerede Latrin. I Henhold dertil tegner jeg mig for et Indskud af 1 Krone for hver Tønde Latrin, som jeg nedenfor ved mit Navn har anført, og som jeg som Andelshaver forbeholder mig Ret til ligesom ogsaa Forpligtelse til aarlig at modtage paa Latrinoplagspladsen ved , alt paa følgende Vilkaar:

1. Indskuddet erlægges med $\frac{1}{4}$ den 1ste April d. A., $\frac{1}{4}$ til 11te Juni Termin 1894, $\frac{1}{4}$ til 11te December Termin 1894 og $\frac{1}{4}$ til 11te Juni Termin 1895.
 2. Andelene ville, alt efter den Overenskomst der kan sluttes med et Bankinstitut, enten forrentes med 4 pCt. og 4 pCt. blive henlagt aarlig til en Reservefond, Andelshaverne tilhørende —, eller blive forrentede og afdragne med 7 pCt. og $\frac{1}{2}$ pCt. blive henlagte til Reservefonden.
 - 3 Det Kvantum Latrin, jeg her tegner mig for, afregnes mig til en Pris af 45 Øre i Marts og April, 25 Øre i Juli og August og 35 Øre den øvrige Del af Aaret. (NB. Prisen for Ikke-Andelshavere vil mindst blive 10 Øre højere pr. Td.)
 - 4 De øvrige nærmere Bestemmelser angaaende Andelselskabets Ordning, Valg af Bestyrelse, Kontrakt med Kjøbenhavns Magistrat, eventuelt Optagelse af Laan o. s. v., tages paa en Generalforsamling, paa hvilken Enhver, der har tegnet sig for mindst 50 Tønder Latrin aarlig, er stemmeberettiget.
-

Underseende ønsker at indtænde som Andelsnavor i det
 Anlæg med tilhørende Materiel og dertil knyttede Drift, som
 paa Foranstaltning af «Kjøbenhavns Amts Landboldforening»
 vil blive iværksat for i Henhold til foranstaaende Oplysning
 at kunne modtage og udbringe til de foran nævnte Oplags-
 glæder, som i Kjøbenhavn produceres Latin. I Henhold
 dertil tegner jeg mig for at indskud af 1 Krone for hver
 Tonde Latin, som jeg nedenfor ved mit Navn har anført,
 og som jeg som Andelsnavor forbeholder mig Ret til lige-
 som ogsaa Forpligtelse til at bringe at modtage paa Latin-
 oplagspladsen, som er anført, alt paa følgende
 Tidspunkter: 1. Indskuddet skal gives med 1ste April d. A. 1894
 til 1ste Juni Termin 1894, 2. til 1ste December Termin
 1894 og 3. til 1ste Juni Termin 1895. 2. Andelsnavor
 i Andelsnavor vil, alle efter den Overenskomst der kan
 indgaaes med et Bankinstitut, enten forrentes med 4 pCt
 og 4 pCt blive nedlagt i Kasse for Andelsnavor. 3.
 Andelsnavorne tilhørende 1. eller 2. eller 3. forrentede og
 udbragte med 1 pCt og 2 pCt blive nedlagt i
 Kasse for Andelsnavor. 4. Det Kvantum Latin, jeg her tegner mig for at indbringe
 mig til en Pris af 25 Gld i Marts og April, 25 Gld i
 Juni og August og 25 Gld den 6te og 7te af August
 (Kb. Prisen for 1 Krs-Andelsnavor til mindst blive
 10 Gld (altså 10 Gld). 5. De øvrige nærmere Bestemmelser angående Andels-
 navor, indbragt, Ordning, Vægt af Bestemmelser, Konstat. med
 Kjøbenhavns Magistrat, eventuelt Oplagsplads til Læse-
 og v. Læse paa en Generalforsamling, som vil blive
 indført, der har tegnet sig for mindst 20 Tonder Latin
 eller, or stemmeberettiget, indført og stemmeberettiget
 indført og stemmeberettiget indført og stemmeberettiget
 indført og stemmeberettiget indført og stemmeberettiget

TEKNISK BIBLIOTEK

Danmarks tekniske Højskole

